

JOKAINEN ON OMA YRITTÄJÄNSÄ

Identiteetti, talous ja yhteiskunta Image-lehdessä vuosina 1990–1993

Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Kulttuurihistoria
Pro gradu -tutkielma
Lauri Hannus
Huhtikuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO
Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

HANNUS, LAURI: Jokainen on oma yrittäjänsä. Identiteetti, talous ja yhteiskunta
Image-lehdessä vuosina 1990–1993

Pro gradu -tutkielma, 86 s.
Kulttuurihistoria
Huhtikuu 2016

Tutkielman aiheena ovat lausumat identiteetistä, taloudesta ja yhteiskunnasta aikakauslehti Imagessa vuosina 1990–1993. Tutkielman alkuperäislähteenä on käytetty Imagen artikkeleita, joita tarkastellaan 1990-luvun alun Suomen yhteiskunnallisen murroksen kontekstia vasten. Tälle aikakaudelle keskeisiä tekijöitä olivat syvä lama, Neuvostoliiton romahdus sekä EU-jäsenyyshanke.

Tutkielma käsittelee yhteiskunnallisen murroksen kuvaamista sekä lehden tekijöiden ihanteita ja argumentaatiota vertailevan diskurssianalyysin keinoin. Työssä lausumia käsitellään temaattisesti liittäen ne esimerkiksi sukupolvikapinan, globalisaation ja kilpailutalouden puheavaruuksiin.

Vuonna 1985 perustettu Image haki 1990-luvun alkupuolella paikkaansa julkaisuna. Vapaaehtoisvoimin toimitetusta kulttuurialbumista alettiin muovata kaupallista aikakauslehteä, joka tähtäsi kunnianhimoiseen yhteiskunnalliseen journalismiin. Tekijät halusivat haastaa vakiintuneen suomalaisen identiteetin ja korostaa kaupunkilaisen kulutuskulttuurin ja luovan työn merkitystä syvän taloustaantumun keskellä.

Tutkielmassa esitettyjen tulosten mukaan Imagen 1990-luvun alun retoriikassa keskeistä oli Suomen liberalisoiminen. Yksilöllisempää, moniäänisempää ja kriittisempää kansalaisuutta ajettiin voimakkaasti samalla, kun Suomi haluttiin sitoa länsieurooppalaiseen viitekehykseen. Johtajavaltaiseksi koettua suomalaisuutta, korporatiivista kulttuuria ja suurten ikäluokkien valta-asemaa kritisoihtiin lehdessä runsaasti. Tilalle haluttiin tuoda kosmopoliittinen identiteetti, joka kiinnittyisi etenkin luovaan työhön ja kaupunkilaiseen kulutuskulttuuriin.

Image kiinnittyy tarkasteluajankohtansa kontekstissa laajempiin yhteiskunnallisiin puheavaruuksiin, joissa vaaditaan markkinalähtöisempää ja vapaampaa Suomea. Tutkielman keskiöön nouseekin lehden yhteiskunnan ja identiteetin liberalisointia sekä suomalaisen identiteetin uudistamista vaativa retoriikka, jonka yhteydet 2010-luvun talousvetoiseen yhteiskunnalliseen puheeseen ovat selkeät. 1990-luvun alussa esitettyjen puheenvuorojen tarkastelu auttaa siis ymmärtämään myös myöhempää yhteiskunnallista keskustelua.

Asiasanat: 1990-luku, aikakauslehdet, arvot, identiteetti, Image, lama, lehdistö, Suomi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusongelma ja tutkimustilanne	1
1.2 Lähteet ja metodit	3
1.3 Teoreettiset lähtökohdat	9
2. KUKA TAHTOO LAMAA?	12
2.1 Suuri pudotus	12
2.2 Harppaus kohti kilpailuyhteiskuntaa	19
2.3 Korpisoturit laboratoriossa	25
3. KULTTUURI, EUROOPPA JA IHMINEN	32
3.1 Euroidentiteetin rakentajat	32
3.2 Raivaajasukupolven asemasota	41
3.3 Uskontona laatu	48
4. KESTÄÄKÖ SUOMI MONIARVOISEN MAAILMAN?	54
4.1 Murtuvat rajat	54
4.2 Sisäinen toiseus – kurkistuksia periferiaan	64
4.3 Kosmopoliittinen halu	71
5. LOPUKSI	77
LÄHTEET	82

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimusongelma ja tutkimustilanne

Kuten nyt, silloin elettiin syvän toivottomuuden ja näköalattomuuden kautta. 1980-luvulla oli syntynyt valtava jännite vasemmistolaisen kulttuurieliitin ja nousevan juppisukupolven välillä. 1990-luvulla jouduttiin toteamaan, että kumpikaan ei ollut oikeassa. *Imagea* tehtiin pienessä kuplassa, jossa haluttiin nähdä maailma kiihkeänä ja kiinnostavana.¹

Näillä sanoilla kuvailee aikakauslehti *Imagen* päätoimittajana vuosina 1991–1997 toiminut Jaakko Tapaninen 1990-luvun alun ilmapiiriä lehden tekijöiden keskuudessa. Kulttuurialbumista alettiin muovata aikakauslehteä tilanteessa, jossa lehden tekijät eivät kokeneet kiinnittyvänsä vakiintuneeseen kulttuurieliittiin eivätkä 1980-luvulla kukoistaneeseen hedonistiseen juppiuteenkaan. *Imagen* kirjoittajakunta näyttäytyy Tapaniselle kuplana, mutta kollektiivisesti toimitettua lehteä voidaan tarkastella myös eräänlaisena risteysasemana, jossa yhtyivät monet Suomea 1990-luvun alussa kohdanneet murrospaineet. *Imagen* tarkastelu on nähdäkseni mielekästä juuri siksi, että kiihkeästi paikkaansa etsinyt julkaisu oli näille muutoksille monia vakiintuneita sanoma- ja aikakauslehtiä herkempi. *Image* liikkui aikansa mukana ja reagoi siihen paikoin jopa ylivilittyneesti.

Olen rajannut tarkasteluni vuosiin 1990–1993. Pureudun *Imagen* voimakkaimpaan muutosvaiheeseen, joka osui päällekkäin voimakkaan kotimaisen talouslaman käynnistymis- ja syvenemisvaiheen kanssa. Minua kiinnostaa se, miten lehden tekijät asemoivat itsensä vasten epävarmaksi käyvää tulevaisuutta ja etsivät julkaisulleen suuntaa levottoman ajan keskellä. Uskon *Imagen* tarjoavan erityisen hyvän tarkastelupinnan siihen henkiseen muutokseen, joka oli käynnissä laman ja rakennemuutoksen kulisseissa. Lehti oli nähdäkseni mukana muovaamassa uutta urbaania suomalaisuutta, joka yhdisti kulttuurieliitin sivistysihanteen ja 1980-luvulla yleistyneen kulutuskaupallisen elämäntavan.

Tutkielmani käsittelee *Imagen* lausumia identiteetistä, taloudesta ja yhteiskunnasta. Keskeiset tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: miten suomalainen identiteetti lehden artikkeleissa määriteltiin, ja mihin suuntaan sitä haluttiin muovata? Miten talouden ja yhteiskunnan muutos kuvattiin, ja millaisiin ilmiöihin ja muutostrendeihin ne

¹ *Imagen* entinen päätoimittaja Jaakko Tapaninen Heikki Valkaman haastattelussa lokakuussa 2015. Valkama: Näin sen näimme: kuusi *Imagea*. *Image* 9/2015, 67.

kytkettiin? Entä millä tavalla notkean modernin ihanne näkyy *Imagen* kirjoittajien retoriikassa?

Käsittelen siis kansalaisuuden, talouden ja tekijyyden muutoksien kuvaamista yhteiskunnan ja yksilön kannalta. Laajat käsitteet nivoutuvat toisiinsa tarkastellessani esimerkiksi sitä, millaista kuvaa tavoiteltavasta tulevaisuuden suomalaisuudesta *Image* artikkeleissaan rakentaa. Tarkastelen myös sukupolvitietoisuuden ja globalisaation vaikutuksia identiteettiin samalla, kun pyrin jäljittämään *Imagen* urbaanin ja keskiluokkaisen lukijakunnan identiteetinmuodostuksen tapaa ja teemallista kehystä 1990-luvun alun Suomessa.²

Aiemmasta *Imagea* käsittelevästä tutkimuksista työni kannalta olennaisin on Merja Lindin artikkeli *Omnipotentista selviytyjästä epävarmuuden ajan tasapainoilijaksi – Yksilö aikakauslehti Imagen 1990-luvun työttömyyttä ja lamaa koskevassa journalismissa*. Vuonna 2002 julkaistussa artikkelissa Lind tarkastelee 1990-luvun *Imagen* tuottamia kuvauksia työstä, yrittäjyydestä ja työttömyydestä.³ Lind nostaa esille esimerkiksi päätoimittaja Jaakko Tapanisen toiminnan liberalistisessa Nuorsuomalaiset-puolueessa ja käsittelee Tapanisen hyvinvointivaltiokritiikkiä tätä taustaa vasten.⁴ Tulkinta on hedelmällinen ja tukee oman tutkielmani lähtöoletusta liberaalimpaa Suomea vaativasta *Imagesta*, olkoonkin, etten sido tätä oletusta ainoastaan Tapanisen päätoimittajakauteen.⁵ Toisaalta artikkeli nostaa *Imagen* osalta esille myös omnipotentin yksilökäsityksen vastavoimia. Lind paneutuu esimerkiksi päätoimittaja Marjaana Toimisen ja historioitsija Juha Siltalan vuoden 1997 teksteihin, joissa kannettiin huolta Suomen jakautumisesta voittajiin ja häviäjiin.⁶ Artikkelissa on tutkielmani kannalta relevanttia myös se, että Lind analysoi *Imagen* 1990-luvulla tavoittelemaa lukijakuntaa: hänen mukaansa lehden ”me” positoidaan suomalaisiksi urbaaniksi keskiluokaksi lukijoiden valtaosan ollessa 20–40-vuotiaita.⁷

² Aikakauslehtiaineiston kattavuus voidaan toki aina kyseenalaistaa identiteettityön tulkintavälineenä, mutta sama rajallisuus koskee melkein mitä tahansa kirjallista aineistoa. Aiheen problematiikasta ja identiteettityön jäljittämisen perusteista ks. Alasuutari 1996, 34–37.

³ Lind 2002.

⁴ Lind 2002, 341–346.

⁵ Myöskään Tapanisen poliittinen toiminta ei ole oman käsittelyni kannalta olennaista, sillä nuorsuomalaiset perustettiin vuonna 1994. On toki huomattava, että *Imagen* kirjoittajissa oli 1990-luvun alussa muitakin nuorsuomalaisissa myöhemmin toimineita henkilöitä, kuten Jaakko Iloniemi.

⁶ Lind 2002, 353–354.

⁷ Lind 2002, 360.

Lind on tarkastellut Imagea myös artikkelissaan *Savivarpaita vai Cityihmisiä? Aikakauslehti Imagessa 1980-luvun loppupuolella konstruoitu suomalaisuus ja kansainvälisyys* (2000). Tässä artikkelissa Lind nostaa esiin Imagen ”virallisen Suomi-kuvan” kritiikin, jonka kautta lehti pyrki kyseenalaistamaan luontoon, maaseutuun ja kansallisvaltion symboliikkaan kiinnittyvää kansallistunnetta. Lindin mukaan Image pyrki alkuaikoinaan korostamaan suomalaisten heterogeenisyyttä ja haastamaan vallitsevan yhdenmukaisuuden ihanteen.⁸ Lind on tutkinut Imagea myös pro gradussaan *Aikakauslehti Image kaupunkikulttuurin kommentoijana 1985–1995*. Vuonna 1996 valmistunut tutkielma tarkastelee Imagea temaattisesti erilaisten kaupunkikulttuurin ilmentymien kautta.⁹

Laura Gladin journalistiikan pro gradu -tutkielma *Irti sukupuolittuneisuudesta* vuodelta 2014 tarkastelee sukupuolen representaatioita Imagen henkilöpääjutuissa vuosina 2012 ja 2013.¹⁰ Glad käyttää diskurssianalyysia tarkastellessaan lehden tuottamia sukupuolikäsityksiä. Koska ajallinen etäisyys suhteessa omaan aineistooni on Imagen mittakaavassa melko suuri ja analyysi keskittyy pelkästään henkilöjuttuihin, en koe Gladin diskurssityypittelyn soveltuvan oman työni metodologiaan. Sama aineistoon ja tulkintakehykseen liittyvä etäisyys koskee Eija Morottajan Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen pro gradua *Sankarillisten henkilökuviin tarinallinen muoto – featurejournalismi Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ja Imagessa* vuodelta 2008.¹¹ Morottajan työn päähuomio on narratiivisuudessa, ja myös se kiinnittyy tiiviisti henkilökuviin laajemman yhteiskunnallisen keskustelun sijaan.¹²

1.2 Lähteet ja metodit

Image-lehti perustettiin Helsingissä syksyllä 1985 Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan Ylioppilaskamerat-harrastusjärjestön suojissa. Perustamisen syynä oli Mikko Nummisen mukaan se, että järjestössä oltiin tyytymättömiä yhdistyksen

⁸ Lind 2000, 337–355.

⁹ Lind 1996.

¹⁰ Glad 2014.

¹¹ Morottaja 2008.

¹² On toki todettava, että vertailtaessa 1990-luvun alun Imagea 2000-luvun Imageen on juuri henkilökuviin määrä kasvanut huomattavasti. Tämä on osa lehden transformaatiota kokeilevasta kulttuurilehdestä kaupallisemmaksi yleisaikakauslehddeksi: kannessa on usein tutut kasvat, jotka irtonumeron ostaja tunnistaa jo kaukaa.

silloiseen *Levottomat kuvat* -julkaisuun.¹³ Imagen päätoimittajaksi lähteneen Ylioppilaskameroiden puheenjohtajan Raoul Grünsteinin mukaan tarkoitus oli paitsi parantaa monistuskoneella tehtyä kerholehteä myös ”ravistella ja hämmentää”.¹⁴ Visuaalisesti kunnianhimoista kulttuurialbumia ryhdyttiin tekemään aluksi vapaaehtoisvoimin yhdistyksen sisällä, mutta jo toisen numeron tekoprosessin aikana Image irtaantui Ylioppilaskameroista, ja julkaisu tuotiin tekijöiden perustaman Kulttuuriyhdistys Imagen huomaan. Vakiintunut vaihtoehtojulkaisu yhtiöitettiin 1980- ja 1990-lukujen taitteessa Grünsteinin omistamalle ja johtamalle Image Kustannus Oy:lle.¹⁵ Image on sittemmin muotoutunut kulttuurialbumista yleisaikakauslehdeksi, joka ilmestyy tällä hetkellä 11 kertaa vuodessa.

Imagea voidaan tarkastella suomalaisessa mediailmastossa 1980-luvulla kasvaneen sukupolven visuaalisuuteen keskittyneenä vaihtoehtojulkaisuna, joka ammattimaistui ja saavutti laajemman lukijakunnan 1990-luvun aikana, jolloin lehti vakiintui osaksi kaupallista suomenkielistä aikakauslehtikenttää. Perustaja ja ensimmäinen päätoimittaja Grünstein kuvailee Imagen syntyilmapiiriä seuraavasti:

1980-luvulle irvaillaan hassuna aikana, materialismin, kulutuksen ja pinnallisuuden aikana. Mulle se tarkoitti kasvamista yhteiskuntaan, vapautumista tekemään ja ajattelemaan itse. Koko Suomi oli liikkeessä, muutamaa vuotta myöhemmin koko itäblokki murtui.¹⁶

Syyskuussa 2015 Image-lehden 30-vuotisjuhlissa Grünstein piti puheen, jossa hän korosti omassa aikalaiskokemuksessaan sitä, että Imagen alkuaikoina ”kaikkea saattoi tehdä ja sillä oli jotenkin merkitystä.”¹⁷ Hän liitti puheessaan Imagen Radio Cityn ja City-lehden seuraan 1980-luvulla syntyneeksi sukupolvimediaksi: löyhään ryhmään, jota yhdisti tiivis, urbaani agenda.

Jos miettii, että mitkä ne asiat olivat, joita silloin ajettiin, niin kaupungistuminen oli tietysti yksi juttu, ja Radio City ja City-lehti erityisesti ajoi sitä asiaa: City-lehti opetti miten tilataan oikeaoppinen cappuccino ja mistä saa hyvät lenkkarit ja että miksi se on tärkeää. Imageessa konsepti oli vähän väljempi, mutta tavallaan samalla asialla oltiin: uskottiin siihen, että nyt tapahtuu jotain merkityksellistä, me ollaan mukana tässä ja oikeastaan me ollaan synnyttämässä sitä.¹⁸

Lehden ensimmäisen päätoimittajan ja pitkäaikaisen omistajan mukaan tekijät tulkitsivat itsensä siis muutosvoimaksi neutraalin kulttuurin selittäjän ja tarkastelijan

¹³ Numminen 2010, 7–9.

¹⁴ Valkama: Näin sen näimme: kuusi Imagea. *Image* 9/2015, 66.

¹⁵ Numminen 2010, 7–9.

¹⁶ Valkama: Näin sen näimme: kuusi Imagea. *Image* 9/2015, 66.

¹⁷ Raoul Grünsteinin puhe 23.9.2015.

¹⁸ Raoul Grünsteinin puhe 23.9.2015.

sijaan. Juuri tämä ääneen lausuttu toimijuus asemoikin työni otetta: tutkin lehteä etenkin intentionaalisena, yhteiskuntaa muuttamaan pyrkivänä tiedotusvälineenä. Toisaalta tämä muutosagentuurin tulkintakehys täytyy ankkuroida siihen, että Imagen aineisto on moniäänistä: lehden tekijät eivät nähdäkseni olleet tiukan samanmielinen joukko, vaan pikemminkin löyhä kollektiivi.¹⁹

Ajanjaksolla 1990–1993 Suomea koettelivat suuret yhteiskunnalliset murrokset ankarasta talouslamasta Neuvostoliiton romahdukseen ja Euroopan yhteisön jäsenyyden hakemiseen. 1990-luvun alku voidaankin liittää niin sanotun toisen tasavallan Suomen viimeisiin vuosiin: valtiokeskeisen järjestelmän purkautumiseen, nopeaan liberalisoitumiseen ja kansainvälistymiseen.²⁰ Murroksessa oli myös Image: sen mainostulot olivat romahtaneet ja talousvaikeuksista kärsivästä kulttuurialbumista alettiin muovata laajemman lukijakunnan yleisaikakauslehteä, jollaisena lehti nykyisin tunnetaan.²¹ Neljän tarkasteluvuoden aikana Imagessa oli kolme päätoimittajaa: Raoul Grünstein, Merja Salo ja Jaakko Tapaninen. Grünstein toimi päätoimittajana lehden perustamisesta vuoteen 1990 asti, Salo vuosina 1990–1991. Tapaninen aloitti toimessaan loppuvuodesta 1991 ja otti tavoitteekseen laadukkaan aikakauslehtijournalismin. Löyhän elitistisestä Imagesta haluttiin muovata relevantti sukupolvensa ääni.²² Merja Salon mukaan tästä linjauksesta käytettiin lehdessä ilmausta ”Uuden sukupolven *Suomen Kuvalehti*.”²³ Lähdeaineistoni sijoittuu siis Imagen historian kiihkeimpään murrosvaiheeseen. En näe kolmen eri päätoimittajan kausien käsittelemistä saman työn alla ongelmallisena, sillä lehden tekijäkunta ei muuttunut radikaalisti päätoimittajavaihdosten myötä. Myös omistus pohja pysyi koko ajan samana: perustaja Raoul Grünstein toimi lehden taustalla päätoimittajakautensa jälkeenkin.

Vaikka kunniahimoisen visuaalisen ilmaisun rooli on 1990-luvun alun Imagessa vahva, en puutu lehden ulkoasuun tai kuvailmaisuun kuin paikoittain. Työni ei myöskään pyri antamaan kokonaistulkintaa Imagesta vuosina 1990–1993, vaikka koenkin edellä esittelemäni kysymykset olennaisiksi aineiston tulkinnan kannalta. Käsittelemäni

¹⁹ Käsittelemäni tätä moniäänisyyttä työni edetessä käytännön esimerkein.

²⁰ Alasuutarin määrittelemänä toisen tasavallan aika alkoi toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1946 ja päättyi vuonna 1994 EU-jäsenyyden kynnyksellä. Alasuutari 1996.

²¹ Tapaninen jatkoi tehtävässä vuoteen 1997 saakka, jolloin hänet korvasi päätoimittajana Matti Apunen. Valkama: Näin sen näimme: kuusi Imagea. *Image* 9/2015, 66–67.

²² Valkama: Näin sen näimme: kuusi Imagea. *Image* 9/2015, 67.

²³ Valkama: Näin sen näimme: kuusi Imagea. *Image* 9/2015, 67.

aineisto kattaa 26 *Imagen* artikkelia vuosilta 1990–1993. Mukana on niin pääkirjoituksia, kolumneja, puheenvuoroartikkeleita kuin pitkiä juttujakin. Kaikki lehdet ovat suomenkielisiä lukuun ottamatta *Image International* -erikoisnumeroa, joka ilmestyi kertaluontoisesti kokonaan englanninkielisenä vuonna 1992.

Metodologisesti työni ytimessä ovat yhteiskunnallisesti kerrostuvien merkitysrakenteiden tutkimus, kriittinen diskurssianalyysi ja aineiston vertaileva, kontekstiin sidottu lähiluku. Taustalla on kielentutkija Vesa Heikkisen ytimekkäästi määrittelemä toteamus: ”Kieli on ideologinen systeemi.”²⁴ Tarkastelen siis tutkielmassani *Imagen* kieltä ennen kaikkea merkitysten solmimisen ja haastamisen tapana. Käytän tulkinnallisena apuna myös 1990-luvun alun talous-, sosiaali-, ja mentaalihistorioita päähuomioni pysyessä *Imagessa* esitettyjen lausumien vertailevassa kontekstoinnissa.

Yhteiskunnallisesti suuntautuneesta kulttuuritutkimuksesta²⁵ ponnistava merkitysrakenteiden tutkimus on myös tutkielmalleni tärkeä metodologinen lähtökohta. Sosiologi Pertti Alasuutari on teoksessaan *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994* määritellyt merkitysrakenteiden tutkimusta seuraavasti: ”ajatuksena on tarkastella yhteiskunnallista todellisuutta siltä kannalta, miten kielessä ja käytännöissä ilmaisunsa saavien käsite-erottelujen ja ajatuskehysten kautta rakennetaan sosiaalista todellisuutta”.²⁶ On huomattava, että puheavaruudet eivät jää vain puheeksi, vaan ne ovat käytäntöjä, jotka antavat kehyksen niitä koskeville keskusteluille: niiden avulla siis tuotetaan hallitsevia viitekehyksiä.²⁷ Muutokset puheessa johtavat siis suurella todennäköisyydellä muutoksiin yhteiskunnassa ja kulttuurissa.

Yhteiskunnallinen keskustelu voidaankin kielitieteilijä Sari Pietikäisen mukaan hahmottaa tilana, jossa erilaiset diskurssit kilpailevat keskenään. Kriittisessä diskurssianalyysissä kielenkäyttö nähdään sosiaalisena areenana, jolla vaikuttaa samanaikaisesti kaksi sosiaalista prosessia: maailman hahmottaminen ja vuorovaikutus. Jokainen teksti osallistuu osaltaan maailman ja sen valtarakenteiden rakentumiseen.²⁸ Tarkoituksena on nostaa esille etenkin neutralisoituneet yhteydet tekstin, diskursiivisten

²⁴ Heikkinen 1999, 13–14. Heikkinen kytkee ideologian käsitteen käyttöyhteydessään tiukasti yhteisön arvoihin ja valtaan.

²⁵ Tai kulttuuriin suuntautuneesta yhteiskuntatutkimuksesta.

²⁶ Alasuutari 1996, 17.

²⁷ Alasuutari 1996, 251.

²⁸ Pietikäinen 2000, 198-199.

käytäntöjen ja laajempien yhteiskunnallisten toimintatapojen välillä. Neutralisoitumaan pyrkivän kielellisen vallan havainnoimiseksi tarkastellaan paitsi sanavalintoja, metaforia, osallistujia ja prosesseja, myös argumentaatiostrategioita ja tekstin rakennetta.²⁹ Perimmiltään kriittisen diskurssianalyysin avulla tarkastellaan sekä vallan vaikutusta diskurssissa että diskurssin omaa valtaa.³⁰ Kokoavana analyttisena tavoitteena on siis tutkia sitä, kuinka eri tekstit ovat valtasuhteiden muovaamia ja kuinka ne osallistuvat näiden suhteiden muuttamiseen, toisin sanoen toimivat ideologisesti.³¹

Kriittisen diskurssianalyysin tukena käytän tulkintoja kielen vallasta. Julkishallinnon tutkija Matti Mälkiä on hahmotellut tutkimuskenttää muun muassa filosofi Ludwig Wittgensteinin kielipeli-käsitteeseen nojaten kielen mentaalisen vallan tarkastelua kielen suostutteluvallan³² tutkimista edeltävänä analyysin tasona. Vakuuttelun ja suostuttelun tutkiminen taas mahdollistaa kielen rakenteellisen ja symbolisen vallan tutkimisen; siis sen kielen, joka vaikuttaa yhteiskunnallisessa todellisuudessa.³³ Rinnalle voidaan nostaa Vesa Heikkisen näkemys siitä, miten pääkirjoituksen kaltaiset tekstit ovat osa sosiaalista maailmamme, ja miten tällaiset kielelliset esitykset astuvat aina ilmestyessään mukaan laajamittaiseen ideologiseen keskusteluun ja etsivät tukea väitteilleen.³⁴ Näin ollen kyse on kohtaamisesta, jossa puhuva yksilö astuu puhujien yhteisöön etsien tukea käsityksilleen. Tulkintatapa avaa mahdollisuuden tarkastella kirjoittajan maailmankuvaa tämän tekstien rakentaman sosiaalisen todellisuuden taustalla. Mälkiä positioi kielen mentaalisen vallan tutkimuksen myös lähelle mentaliteettien historian tutkimusta. Tähän liittyy se, että tarkastelun pohjalla on yksilön tapa jäsentää käsitteellisesti omia kokemuksiaan ja se, että kielen mentaalinen valta on kulttuurisen vallan pohjalla.³⁵

Kielellis-kulttuurisessa vallassa on pitkälti kyse tiettyjen ajattelutapojen luonnollistamisesta ja semanttisten kategorioiden taustalla olevista ideologisista sidoksista.³⁶ Tämän määrittelyvallan ytimessä on tekstinkäyttäjien kielipeli ja myös

²⁹ Pietikäinen 2000, 209.

³⁰ Pietikäinen 2000, 201.

³¹ Pietikäinen 2000, 208.

³² Suostutteluvallan tutkiminen tulee lähelle retoriikan tutkimusperinnettä.

³³ Mälkiä 1997, 20–35.

³⁴ Heikkinen 1999, 23.

³⁵ Mälkiä 1997, 27.

³⁶ Mälkiä 1997, 28. Mälkiä käyttää muotoa luonnollistuminen, mutta mielestäni tekijyyttä korostava muoto luonnollistaminen toimii käyttöyhteydessä tarkkarajaisemmin. Esimerkiksi luonnolliseksi tehdystä

pelikentän rajaaminen samojen toimijoiden taholta. Kyse ei ole pelkistä representaatioista vaan kielen avulla luotavista ja toisiinsa linkittyvistä todellisuuksista, joiden analysoinnissa voidaan tukeutua etenkin strukturalismista nousevaan traditioon.³⁷ Imagen kirjoittajat käyttävät valtaa teksteissään juuri edellä kuvatulla kielellis-symbolisella tavalla, joka kietoutuu ideologiseen merkitykseen³⁸, vaikka heillä saattaakin olla muita valtapositiioita journalismin viitekehyksen ulkopuolella.

Myös tulevaisuuden konstruointi korostuu lähdeaineistossani tavalla, joka vaatii teoreettista ankkurointia. Hyvän tulevaisuuden määrittelemisen edellyttää arvovalintoja, ja keskustelussa tehtyjen valintojen perusteella voidaan ohjata yleisempää yhteiskunnallista diskurssia.³⁹ Esitykset tulevaisuudesta avaavat toiminnan tiloja joillekin toimijoille ja samalla rajaavat niitä joiltakin toisilta toimijoilta.⁴⁰ Esimerkiksi valtiotieteilijä Anu Kettusen tarkastelemat valtiolähtöiset tulevaisuusselonteot ovat vallankäytön kannalta melko selkeärajaisia: ne tuotetaan julkisen vallan piiristä, niiden on tarkoitus orientoida yhteiskuntaa hyväksymään tiettyjä poliittisia tahtotiloja, ja niissä muodostetaan myös käsitystä hyvästä kansalaisuudesta.⁴¹ Imagen tapauksessa kielellinen valta toimii samantapaisesti, vaikkakin epäsuorasti ja legitimoidun vallankäytön ulkopuolella. Hahmotellessaan tulevaisuuden toiminnallisia vaihtoehtoja Imagen kirjoittajat osallistuvat kielelliseen vallankäyttöön, joka pyrkii aina olemaan jossain määrin toimintaa ohjaavaa.

Siinä, missä Image etsi kansainvälisyyttä, käsittelemäni aineiston konteksti on leimallisen suomalainen. Kyse onkin nimenomaan nationalistisesta puheavaruudesta: suomalaisuuden määrittelystä kulttuurisen murroksen keskellä. Sana ”nationalismi” voi tuntua Imagen melko kriittistä kansalaisuutta korostavan aineiston kohdalla yllättävältä. Silti, kuten Alasuutari tähdentää, jokainen kuvaus suomalaisista ja suomalaisuudesta osallistuu puheavaruuteen, joka tuottaa ja erittelee suomalaista kulttuuria. Myös tätä kulttuuria purkava retoriikka voidaan liittää osaksi tätä kansallisen keskustelun kokonaisuutta. Tässä puheavaruudessa tuotetaan toimijan asemia, jotka ovat pohjana eri

kielestä Mälkiä nostaa yritysjohtajien ammattikielen, jossa näkemys yrityksestä omistajilleen voittoa tavoittelevana yksikkönä on vallitseva ja siten vaikea haastaa uskottavasti.

³⁷ Esim. Seppänen 1997, 58–59.

³⁸ Heikkinen 1999, esim. 296–299.

³⁹ Kettunen 2015, 14.

⁴⁰ Kettunen 2015, 26.

⁴¹ Kettunen 2015, 14.

ryhmien identiteettityölle.⁴² Mainitut teemat limittyvät lähdeaineistossani toisiinsa vahvasti, ja pyrinkin kunnioittamaan alkuperäismateriaalin henkeä tutkielmassani siten, että pääkysymykset kulkevat rinnakkain pitkälti läpi työn.

1.3 Teoreettiset lähtökohdat

Identiteetin käsite kulkee työni keskiössä. Nojaan tämän moninaisen käsitteen käytössä etenkin kulttuurintutkija Stuart Hallin näkemyksiin, joissa modernit identiteetit ovat hajakeskitettyjä: paikaltaan siirtyneitä tai pirstoutuneita.⁴³ ”Kuka minä olen” -kysymykseen vastaavaa identiteettiä on olennaista tarkastella suhteessa modernisaation aikaansaamaan liikehdintään, joka on laittanut yhteiskuntien subjektiasemat moninaiisiin muutoksiin ja tätä kautta oikeastaan luonut koko identiteetin ongelman.⁴⁴ Alkanut liike ei pysähdy, ja postmodernille subjektille identiteetti onkin jatkuvasti muokkautuvaa, kielellistä ja historiallista. Loppuunsaatettu, pysähtynyt ja täysin varma tämä identiteetti voi Hallin mukaan olla vain fantasiassa.⁴⁵ Kielellisesti rakentuva minäkertomus on työni yhteydessä sekä yksilöllinen että kollektiivinen ongelma-ratkaisupari. Henkilökohtainen ja kansallinen identiteetti nivoutuvat toisiinsa, ja molempia halutaan määritellä uudelleen toisen avulla.

Käytän eräänä aineistoni keskeisenä tulkintakehyksenä sosiologi Zygmunt Baumanin määrittelemää käsitettä notkea moderni, joka kuvaa epävarmuuksien varaan laskettua myöhäismodernia aikakautta. Notkea moderni on työni kannalta siinä mielessä hedelmällinen avainkäsite, että se voidaan ankkuroida diskursiivisiin muutoksiin niin identiteetissä, taloudessa kuin yhteiskunnassakin. Baumanin teoria ei esitä jyrkkää katkosta, joka olisi katkaissut modernin ajan edistysuskon. Kyse on monien murrosten kautta tapahtuvasta liukumisesta epävarmempaan ja jatkuvassa liikkeessä olevaan moderniin. Baumanin mukaan nykymuotoinen, notkea versio modernista on yksityistetty ja yksilöllistetty – siinä ihmisyyksilön harteille on ikään kuin laskettu taakka yhteiskunnallisen toimintamallin muodostamisesta sekä vastuu tässä epäonnistumisesta.⁴⁶ Identiteettiä aletaan pitää tehtävänä sen sijaan, että se olisi ennalta

⁴² Alasuutari 1996, 236.

⁴³ Hall 1999, 20.

⁴⁴ Hall 1999, 20–21.

⁴⁵ Hall 1999, 23.

⁴⁶ Bauman 2002, 15.

määritely.⁴⁷ Sosiaaliset mallit muuttuvat notkeassa modernissa nopeasti: ne muovautuvat ikään kuin nesteen lailla.⁴⁸

Baumanin teos *Liquid Modernity* julkaistiin vuonna 2000, mutta käsitteenä notkea moderni on mielestäni luontevasti liitettävissä myös 1990-luvun alun Suomen yhteiskunnalliseen kontekstiin. Esimerkiksi laman loppupuolella vuonna 1993 Ahon hallitus nimitti työryhmän pohtimaan Suomen henkistä tilaa ja tulevaisuutta. Vaikka työryhmä ei antanut konkreettisia toimintaohjeita, se päättyi korostamaan juuri joustavan sopeutumisen merkitystä epävarmemmassa toimintaympäristössä:

Suomen kriisissä tarvitaan toimenpiteitä, jotka lisäävät niin yksityisten ihmisten kuin koko yhteiskunnan mahdollisuutta hallita omaa elämäänsä, sopeutua joustavasti kaoottisen maailman esiin nostamiin uhkiin, liittää luovia tulevaisuuskuvia käytössä oleviin voimareserveihin.⁴⁹

Baumanin teorian kannalta omaan tarkasteluuni sopivat etenkin työn, yksilöllisyyden ja yhteisön käsitteet ja niissä tapahtuva ideologinen siirtymä. Notkeus voidaan liittää niissä privatisoitumiseen ja monimutkaistumiseen: yksilöllisesti globaalissa taloudessa syntyviin arvoketjuihin, valtion roolin pienentymiseen ja modernin ajan sosiaalisten roolien ja hierarkioiden murtumiseen. Myös tuotannollinen siirtymä raskaasta suurteollisuudesta kevyeen tietotyöhön oli juuri viime vuosikymmenen lopulle leimallista modernin notkistumisprosessia.⁵⁰ Kysyn aineistolta, missä määrin Imagessa kuuluu notkeuden ja vaihtuvuuden ihanne, alttius jatkuville vaikutteille. Notkeutta voidaan tarkastella ideologiana, ja ideologialle on Heikkisen mukaan ominaista se, että se on sosiaalisen ryhmän omaisuutta.⁵¹ Imagen käyttöyhteydessä sosiaalisen ryhmän muodostavat sekä lehden toimituskunta kirjoittajayhteisöineen että lukijakunta, joka on sekä kuviteltu että todellinen.⁵²

Suomalaista hyvinvointivaltiota voidaan tutkimuksellisesti tarkastella myös paternalistisena ja holhoavana konstruktiona. Esimerkiksi sosiologi Pertti Alasuutari on käyttänyt filosofi Michel Foucault'n termiä biopolitiikka kuvatakseen Suomessa harjoitettua väestön käyttäytymisen kontrollointia valtiollisen alkoholi- ja

⁴⁷ Bauman 2002, 42.

⁴⁸ Bauman 2002, 15.

⁴⁹ Sit. Wilenius 2006, 225.

⁵⁰ Bauman 2002, 139.

⁵¹ Heikkinen 1999, 24.

⁵² Tällä viitataan siihen, että lehti on vapaasti saatavilla ja siten kenen tahansa luettavissa, mutta kohderyhmä kokonaisuyleisöä tarkkarajaisempi ja tietoisesti valittu kuviteltu yhteisö, josta lehti saa tietoa tilauksien, suoran palautteen ja lukijatutkimuksien kautta. Kuviteltu lukijayhteisö on siksi, ettei se kansakunnan tapaan tapaa ja kommunikoi keskenään, vaikka sille kommunikoidaan. Laajemmin aihetta avaa Anderson 2007.

mediapolitiikan kautta.⁵³ Selkeitä esimerkkejä kontrolli- ja säätelypolitiikasta ovat Yleisradion pitkään jatkunut sähköisen median monopoli sekä Alkon rooli kieltolain rajoituspolitiikan jatkajana.⁵⁴ Alasuutarin mukaan 1980-luvun loppupuolella tapahtui puheavaruudellinen käänne hierarkkisen organisoinnin varaan rakennetusta suunnittelutaloudesta kohti kilpailutaloutta ja uudenlaisen valtiollisen linjan etsintää.⁵⁵ Valtiokeskeinen biopolitiikan järjestelmä purkautui 1990-luvulla. Selittävinä syinä voidaan Alasuutarin mukaan nähdä Neuvostoliiton hajoaminen, EU-jäsenyys sekä tieto- ja viestintäteknologian nopea kehitys. Samalla kun tämä järjestelmä alkoi murentua, sitä vastaan esitetty liberalistinen kritiikki yltyi.⁵⁶ Asiantuntijakeskeisyydestä alettiin siirtyä kohti asiakaskeisyyttä.⁵⁷ 1990-luvun alun Imagea voidaankin tarkastella osana tälle siirtymävaiheelle leimallisen holhous- ja kontrollikritiikin aaltoa.

Pyrin lukemaan lähdeaineistoa siten, että se vastaa tulkintakehykseeni nojaten seuraaviin kysymyksiin: miksi vanha, jäykemmän modernin järjestys on murrettava, ja millä tavoin suomalaista valtiokeskeistä järjestelmää ja kontrollipolitiikkaa kritisoidaan? Miten tämä kritiikki kytetään sukupolvikonfliktiin muutosagenttina? Mitkä ovat ne ilmeiset hyödyt, jotka kirjoittaja kokee saavutettavan vaikuttealttiimmasta, nopeammin virtaavasta yhteiskunnasta, yksilöiden maailmasta, jossa kiinnittyminen paikkaan ja sosiaaliseen asemaan on aiempaa löyhempää?⁵⁸ Entä missä määrin vakiintuneita suomalaisia hierarkioita ja järjestyksiä – kiinteitä olomuotoja – lähdeaineistossani puolustetaan? Ja lopulta: löytyykö Imagen artikkeleista modernin ajan kehitysoptimismia – uskoa pysyvästi paremman yhteiskunnan saavuttamisen mahdollisuuteen?⁵⁹

⁵³ Alasuutari 1996, 216.

⁵⁴ Alasuutari 1996, 213.

⁵⁵ Alasuutari 1996, 218.

⁵⁶ Alasuutari 1996, 214.

⁵⁷ Alasuutari 1996, 247.

⁵⁸ Bauman 2002, 40-41.

⁵⁹ Bauman 2002, 39.

2. KUKA TAHTOO LAMAA?

2.1 Suuri pudotus

90-luvun alussa nousevat korostuneesti esiin juuri nämä harmaat kivet ja karikot, talouden yliyksilölliset muuttajat: Suomen vaihtotaseen krooninen alijäämä, neljän markan sellunkeittäjän rooli eurooppalaisessa työnjaossa, osakemarkkinoiden tyrehtyminen (vaikka yhtiöiden reaaliarvo on suurempi kuin koskaan) ja korkotason krooninen kuumeikä.⁶⁰

Juha Siltalan lamasyytösten psykologiaa ruotiva essee *Kuka tahtoo lamaa* (Image 4/1990) piirtää esiin alkavan taantuman ristivedon, kansantaloudellisen hajaannuksen. Vaikka kulutusjuhla ei ollut vielä kokonaan ohitse, syyllisten etsintä oli alkanut. Siltala päätyy omassa kirjoituksessaan puolustamaan ”kuviteltuja juppeja”: nuoria kuluttajia, joita hänen tulkintansa mukaan syyllistettiin suomalaisessa lamapuheessa hyvinvoinnin aiheuttamasta velttoudesta ja rapauttavasta hedonismista. Näkemys on sama kuin suostuttelevan viestinnän valtaa tutkineella Päivikki Suojasella, joka katsoo lamatalkoiden yleensä alkavan juuri kuluttajien syyllistämällä valtionjohdon sijaan.⁶¹

Siltala haluaakin kääntää näkökulmaa syyllistetyistä nuoresta sukupolvesta rituaaliseen tuhlauskilpailuun – eli suuruudenhulluihin investointeihin – ja Suomen ylipitkäksi venyneen kasvun hatariin perusteisiin. Luonnehdinnalla ”neljän markan sellunkeittäjästä” hän viitanee siihen, että suomalainen teollisuus on ripustautunut liikaa suhdanneherkkään prosessiteollisuuteen monimuotoiseksi palveluyhteiskunnaksi kasvamisen sijasta. Hän tekee myös rohkean harppauksen ja väittää monien suomalaisten tuntevan hiljaista huojennusta pula-ajan paluusta: ”Asenteellinen paluu ’kansalliseen hätätilaan’ on paluuta talvisodan yhteishenkeen, pois kilpailevien yksilöiden ja ambivalenttien tunteiden repivästä maailmasta.”⁶²

Kritisoidessaan hätätila-ajattelun paluuta Siltala kantaa siis huolta kilpailevien yksilöiden ja ambivalenttien tunteiden tulevaisuudesta. Kansallinen yksituumaisuus tuntuu kukistavan yksilöllisen moninaisuuden ja hajanaiset identiteetit, jotka edustavat Siltalalle ilmiselvästi rikkautta. Tekstiä voidaankin mielestäni tulkita Baumanin hengessä seuraavasti: Siltala puolustaa notkean modernin kuluttajaihmistä, jonka kimppuun teollisuusmodernin tuottajaihminen on alkavan hätätilan nostattamassa

⁶⁰ Siltala: Kuka tahtoo lamaa. *Image* 4/1990, 95.

⁶¹ ”Lamatalkoita kuulutettaessa syyllistetään rikkaiden vuosien mässäilyllä, vaikka ns. kansalla ei ole mitään mahdollisuutta tyyrätä yhteistä venettä sisä- eikä ulkopoliittisesti.” Suojanen 1997, 81.

⁶² Siltala: Kuka tahtoo lamaa. *Image* 4/1990, 95.

moraalipuuskassa hyökännyt.⁶³ Samassa identiteettikuvaan ollaan hänen mukaansa hakemassa pakonomaista yhdenmukaisuutta. Ratkaisu on Imagen lamaa käsitelleille jutuille melko tyypillinen. Argumentointi ripustetaan enemmänkin lukijan oletettuun, kirjoittajan kanssa yhtenevään kokemukseen kuin pitkällisesti esitettyyn faktatietoon. Imagen talousteksteissä ei ole kyse neutraaliuden taakse piiloutuvasta asiatyylistä, vaan määrätietoisesta porautumisesta ajan oletettuun henkeen: taloustahtumien takana lymyilevään mentaaliseen todellisuuteen.⁶⁴

Suomen pitkä sodanjälkeisen kasvun ja vaurastumisen aikakausi päättyi vuosikymmenen alussa vuonna 1990 käynnistyneeseen lamaan. 1970-luvun energiakriisi oli toki jo luonut epävarmuutta talouskasvun hidastumisen muodossa pari vuosikymmentä aiemmin⁶⁵, mutta 1990-luvun syvä kriisi mullisti suomalaisten tulevaisuuskäsitykset perusteita myöten, sillä suunnitelmat ja toiveet oli laskettu tasaisen ja suotuisan talouskehityksen varaan.⁶⁶ Idänkaupan totaalinen pysähdys, kansantalouden sukellus ja konkurssiaalto toivat mukanaan kansallisen shokkitilan. Myllerrys toi kahtalaista liikettä identiteettikeskusteluihin: vapautuminen ja pessimismi kohtasivat niissä.

Imagessa 1990-luvun alussa käytyjä kansallisia keskusteluita on luettava pitäen mielessä se, että edellisellä vuosikymmenellä vakiintuneelta suomalaiselta menestystarinalla oli laman myötä katoamassa pohja. Tulevaisuus piti keksiä uudelleen. Imagen tulevaisuuspuhe voidaankin aikakautensa kontekstissa liittää osaksi suomalaisen eliitin hätätilaselontekoja, joissa kansakunnalle etsittiin uutta pelastavaa ideaa. Toisaalta aivan kaikkea 1980-luvun optimismista ei ollut menetetty. Usko älykkään ja ahkeran yksilön mahdollisuuksiin säilyi suurena, kuten tulen myöhemmin osoittamaan.

Suomen vuosien 1990–1993 lama oli ajankohtaan mennessä syvin markkinatalousmaata kohdannut tuotannon romahdus toisen maailmansodan jälkeen. Bruttokansantuotteen puoli vuosisataa kestänyt kasvu pysähtyi vuonna 1990 ja kääntyi seuraavan vuonna

⁶³ Retoriikan osalta voidaan kiinnittää huomiota etenkin siihen, että Siltala nostaa muutaman esimerkin edustamaan aikakautensa henkeä.

⁶⁴ Esimerkkinä tästä toimivat mainitun Siltalan lisäksi etenkin Jari Sarasvuon tekstit. Toisaalta Juhana Vartiainen talouskirjoitukset tarjoavat myös numeraaliseen faktatietoon pohjautuvaa talousväittämiä. On toki huomattava, että Image on selektiivisen lukijakunnan kulttuuri- ja mielipidelehti, jonka väittämät operoivat erilaisella merkistöllä verrattuna talousjournalismiin ja suuriin päivälehtiin.

⁶⁵ Kiander & Vartia 1998, 51.

⁶⁶ Kiander & Vartia 1998. Esipuhe, ei sivunumeroa.

jyrkkään laskuun. Työttömyys kasvoi ennätyslukuihin ja moni suomalainen pankki romahti.⁶⁷

Laman käynnistyminen oli monivaiheinen prosessi. Lamaa tutkineiden taloustieteilijöiden Jaakko Kianderin ja Pentti Vartian mukaan syvän taantuman aiheuttivat ennen kaikkea Neuvostoliiton kanssa käydyn bilateraalikanun äkillinen pysähtyminen sekä kotimainen 1980-luvun lopun finanssisäännöstelyn nopea vapauttaminen, johon yhdistyi vahvan markan rahapolitiikka. Pitkän nousukauden ja rahoituksen vapauttamisen aiheuttama luotonannon, kulutuksen ja investointien kasvu lisäsivät taloustoimijoiden velkoja ja kiihdyttivät inflaatiota. Samalla korot nousivat, mikä alkoi tasapainottaa vaihtotasetta. Idänkaupan romahdus osui ajankohtaan, jolloin sopeutumisprosessi oli vielä kesken, mikä lopulta laukaisi 1990-luvun alun lamakierteen ja romahdutti tuotannon ja työllisyysasteen kansantaloudessa.⁶⁸

Klassisten lamaselitysten ohella voidaan tarkastella myös laajempia taustatekijöitä, joista ainakin osa olisi myllertänyt suomalaista kansantaloutta ilman kommunismin nopeaa romahdusta ja 1980-luvun epäonnistunutta finanssipolitiikkaa. Näiden ytimessä on tietotekniikkavetoinen modernisaation uusi vaihe, johon siirryttiin laman välttäneissä länsimaissa Suomea rauhallisemmin. Poliitiikan tutkija Raimo Väyrysen mukaan 1990-luvun alun murrokselle leimallista olivat talouden voimakas kansainvälistyminen, tietotekniikan läpimurto sekä markkinoiden korostuminen valtiovallan kustannuksella. Useat toisistaan erilliset voimat yksilöllistivät ja vapauttivat yhteiskunnan rakenteita myös talouslaman ylitse ja siitä riippumatta.⁶⁹ Keskeiset taustatekijät olivat globalisoituva talous ja vauhdikas teknologinen kehitys, joiden yhteisvaikutus mullisti tuotantoa laman aikana ja sen jälkeen 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun tietotekniseen noususuhdanteeseen kulminoituen. Yritysten kilpailukyvyyn korostaminen ja talouden vakaudesta huolehtiminen nousivat poliittisen paradigman keskiöön läpi läntisen maailman. Samalla esimerkiksi työllisyydestä huolehtiminen vajosi prioriteettilistalla alemmas.⁷⁰ Lama-aika osui siis päällekkäin mittavan tuotannollisen ja sosiaalisen rakennemuutoksen kanssa. Se oli jossain määrin niiden tulema ja toisaalta myös niiden katalyytti.

⁶⁷ Nurminen 2012, 163–164.

⁶⁸ Kiander & Vartia 1998, 2.

⁶⁹ Väyrynen 2012, 279.

⁷⁰ Väyrynen 2012, 279.

Kianderin ja Vartian mukaan Suomessa ei osattu ennustaa suurta taantumaa, ja talouden ennustamisen epätarkkuus jatkui koko 1990-luvun alkupuoliskon.⁷¹ Myös tulevaisuudentutkija Markku Wilenius on kirjoittanut lamaan liittyvän yhteiskunnallisen ennakkoinnin epäonnistumisesta, jonka hän kytkee 1970-luvulla alkaneen ja 1980-luvulla kukoistaneen konsensusajattelun perilliseksi. Kriittiset arviot talouskehityksestä muuttuivat Suomessa vaikeiksi yhteen hiileen puhaltamisen ilmapiirin vallitessa yhteiskunnallisella areenalla.⁷² Ennustamisen epätarkkuus voidaan liittää osaksi vakauden tunteen katoamista ja käsitystä 1990-luvun alkupuoliskosta aikakautena, jolloin tutut askelmerkit eivät enää pitäneet: monet asiat olivat liikkeessä ja samalla monet myös laitettiin liikkeelle. Vaatimukset notkeudesta lisääntyivät samalla, kun monet yhteiskunnan pitkään paikalla pysyneet tukipilarit alkoivat liikkua. Yksi matkaan sysätyistä asioista oli julkisen sektorin rooli ja erityisesti sosiaalipolitiikka. Eija Nurmisen mukaan laman syy ei ollut julkisen sektorin koossa: sekä yhteisöllisten menojen osuus bruttokansantuotteesta että julkisen talouden velka olivat vertailumaihin nähden mallikelpoiset. Tästä huolimatta lama antoi sysäyksen toteuttaa markkinaehtoisia julkisen talouden säästötoimia.⁷³

Osana samaa muutosprosessia valtion roolia uudistettiin holhoavasta kannustavaksi, ikään kuin huoltajasta valmentajaksi. Anu Kantolan mukaan Holkerin (1987–1991) ja etenkin Lipposen hallitukset korostivat nimenomaisesti työntekoon kannustamista. Heti laman jälkeen valtaan nousseen Lipposen ensimmäisen hallituksen (1995–1999) ohjelmassa tämä tarkoitti muun muassa veronkevennyksiä yrittäjyyteen ja markkinaehtoisuuteen kannustamista siitä huolimatta, että Lipponen ponnisti hyvinvointivaltiota rakentaneesta SDP:stä. Hyvinvointivaltion tulevaisuuden ehdoksi asetettiin siis 1990-luvulla entistä selkeämmin talouden kilpailukyky.⁷⁴ Wileniuksen mukaan lama pakotti pohtimaan strategisella tasolla sitä, mihin suuntaan yhteiskuntaa pitäisi viedä muuttuneessa toimintaympäristössä.⁷⁵

Suomessa oli koettu suuri lama viimeksi 1930-luvulla⁷⁶, mikä näkyi ensireaktioissa talouden notkahdukseen. Sopivaa puhetapaa jouduttiin pitkän vaurastumisen kauden

⁷¹ Kiander & Vartia 1998, 178-181.

⁷² Wilenius 2006, 221–222. Wilenius nostaa esille myös suunnittelutalouden roolin ja yleisen kyvyttömyyden nähdä muutosten tarpeellisuutta.

⁷³ Nurminen 2012, 164.

⁷⁴ Kantola 2006, 171–174.

⁷⁵ Wilenius 2006, 224.

⁷⁶ Kiander & Vartia 1998, 7–13.

jälkeen etsimään. Vuonna 1990 lama kuvattiin Imagessa vielä suurena vierautena, jonka alkamisesta oltiin yhä epävarmoja ja jota ikään kuin maisteltiin sanana, käsitteenä ja kokemuksena. Numerossa 4/1990 Juhana Vartiainen kirjoitti lamasta otsikolla *Laman tuntematon anatomia* korostaen sen yllätyksellisyyttä, epätietoisuutta ja outoutta.⁷⁷ Kansantaloustieteilijän rationaalisuus joutuu epäkeskon syöksykierteen edessä koetuksille, mitä Vartiainen retorisesti alleviivaa etenkin otsikkotasolla. Toisaalta Vartiainen nostaa esille itseään toteuttavien ennusteiden skenaarion, jossa juuri laman pelko saattaa olla yksi taantumän käynnistävä tekijä:

Jos kaikki taloudenpitäjät uskovat laman olevan ovella, vähentävät kotitaloudet kulutustaan ja yritykset investointejaan, jolloin lama voi toteutua. Niinpä suhdanneilmiö voi periaatteessa elää omaa elämäänsä odotusten varassa.⁷⁸

Pohtiessaan laman outoutta Vartiainen tulee kuvanneeksi talouskehitystä henkisenä ilmiönä raskaiden teollisuusvirtojen ja tuotantokäyrien sijaan: hän tekee siitä ainakin jossain määrin uskon asian. Näkökulma on – ehkä tahattomasti – leimallisen myöhäismoderni, sillä se korostaa juuri talouden immateriaalista olemusta: liikkuvuutta, liukuvuutta ja muutosten henkistä perustaa. Artikkelissaan Vartiainen nostaa esille myös laman ideologisen ja vallankäytöllisen ulottuvuuden. Hänen mukaansa maksusuhdanteita on käytetty Suomessa eräänlaisina läksytyskuureina, joissa yritysten kannattavuutta on parannettu palkansaajien eduista tinkien.⁷⁹ Lama-aikojen historian perusteella työntekijät voivat siis odottaa taloudellisesti kylmää kyytiä, kun valtiolle olennaista on saada yritysten kannattavuus kuntoon. Tämä lausunto voidaan tulkita kyyniseksi näkemykseksi valtiollista talouspolitiikkaa kohtaan.

Vartiainen ei esitä selkeää tulevaisuuskonstruktiota, lamasta ulos vievää reittiä. Tämä onkin luontevaa, sillä kirjoittamishetkellä lama ei ollut vielä alkanut. Vartiaisen tulevaisuusvisio on avoin: hän näkee kansantaloudessa uhkakuvien lisäksi runsaasti myönteisiä tekijöitä. Tärkeintä on hänen mukaansa välttää liian suuria talouspolitiikan kiristyksiä, jotka saattaisivat aiheuttaa massatyöttömyyttä.⁸⁰ Vartiaisen tulevaisuudessa syvä lama on vielä vältettävissä.

Vuonna 1992 lama oli jo kovaa reaalitodellisuutta ja kansantalous oli sukeltanut rajusti.⁸¹ Samalla talouskriisi alkoi olla Imagen tekijöille sitkeän ongelman rinnalla

⁷⁷ Vartiainen: Laman tuntematon anatomia. *Image* 4/1990, 98-99.

⁷⁸ Vartiainen: Laman tuntematon anatomia. *Image* 4/1990, 98.

⁷⁹ Vartiainen: Laman tuntematon anatomia. *Image* 4/1990, 98-99.

⁸⁰ Vartiainen: Laman tuntematon anatomia. *Image* 4/1990, 98-99.

⁸¹ Kiander & Vartia 1998, 368–373.

myös mahdollisuus: siitä oli tullut diskurssin muovaaja ja ovi erilaiseen Suomeen. Maaliskuussa 1992 Suomi päätti hakea Euroopan yhteisön jäsenyyttä eduskunnan päätöksellä.⁸² Maan sitominen läntiseen viitekehykseen ajoittui siis mittavien talousuudistusten keskelle. Yhteiskuntapolitiikan tutkija Raija Julkusen mukaan lama toi mukanaan suomalaisen hyvinvointivaltion laajentamisprojektin äkillisen ja dramaattisen pysäytyksen. Hän näkee suunnanmuutoksen taustalla paitsi todelliset talousvaikeudet myös 1980-luvun talousbuumin aikana tapahtuneen arvojen siirtymän kohti individualismia, johon kuului laajan valtion kritiikki ja läntisen markkinaliberalismin voitonvarmuus.⁸³

Vuonna 1992 julkaistu kokonaan englanninkielinen *Image International* -erikoisnumero haikaili nimensä mukaisesti kohti kansainvälisempää todellisuutta. Silti päätoimittaja Jaakko Tapaninen omisti edition pääkirjoituksen hyvin kotiperäiselle todellisuudelle: Suomen talouskurimukselle. Tekstissään *Friction, Freedom and Upheaval* Tapaninen lyö tiskiä laman koko kurjuuden idänkaupan romahduksesta yksipuoliseen elinkeinorakenteeseen, mutta näkee aamunkoiton olevan lähellä. Oraalla oleva EU-jäsenyys, kylmän sodan loppu ja taloudellinen mullistus voivat Tapanisen mukaan tuoda mukanaan uuden kansallisen renessanssin.⁸⁴

If we were to look to history for perspective as one is compelled to do, it would become apparent that this could well develop into one of the most fruitful eras in Finnish history. A disaster which coincides with an opening up and a liberation – at least in relative terms – means the country ends up not in ruins but on the contrary, begins building anew.⁸⁵

Tapaninen vertaa käsillä olevaa myllerrysten aikaa 1800-luvun lopun kansallisromanttiseen heräämiseen ja maailmansotien väliseen aikaan, jolloin tuoretta itsenäistä valtiota rakennettiin kulttuurisesti ja poliittisesti. Kirjoitusaikaan rinnastuvista taistelujen ja myllerrysten aikakausista hän uuttaa nationalistisen retoriikan ydinmehua, synnyttämisen ja hedelmällisyyden vertauskuvia: ”Together these gave birth to creativity that found fertile soil in a country that was willing to change and where there was room for change.”⁸⁶ Muutokselle annettu tahto ja tila ovat siis tässä velvoittavaan historiaan vetoavassa puhettavassa kukoistuksen keskiössä.

⁸² Kiander & Vartia 1998, 369.

⁸³ Julkunen 2001, 4.

⁸⁴ Tapaninen: *Friction, Freedom and Upheaval. Image International* 1992, 7.

⁸⁵ Tapaninen: *Friction, Freedom and Upheaval. Image International* 1992, 7.

⁸⁶ Tapaninen: *Friction, Freedom and Upheaval. Image International* 1992, 7.

Merja Lind on viitannut Tapanisen pääkirjoituksia käsitellessään Anu Kantolan huomioon siitä, miten 1990-luvun laman aikana markkinalähtöinen ajattelu yhdistyi nationalismiin. Kansallinen kilpailukyky määriteltiin taloudellisen liberalismien lähtökohdista yksilöllisesti ja markkinaehtoisesti, mutta samalla jokaista yksilöä kutsuttiin mukaan tehokkuuden talkoisiin.⁸⁷ Tapanisen nationalismissa ei olekaan lopulta kyse patriarkalisesta hedelmöittämisen ja lisääntymisen ihanteesta, vaan ennen kaikkea luovuudesta ja muutosvalmiudesta. Hän yhdistää siis retoriikassaan kansallisromanttista ja nationalistista hedelmällisen maan symboliikkaa notkeisiin myöhäismoderneihin ihanteisiin, joille tilaa antaa kirjoitushetken kaaos, maaperän myllertäjä⁸⁸.

Rinnalle voidaan nostaa toinenkin Anu Kantolan havainto nationalismien uudesta elämästä globaaliin markkinatalouteen astuneen Suomen kontekstissa. Isänmaallinen puhe kansallisvaltiosta ei kadonnut hallitusohjelmista 1990- ja 2000-lukujen aikana, vaan se löysi uuden muodon kilpailuretoriikan sekä osaamisen ja innovaatioiden kansallisina projekteina. Isänmaa tarkoittaa tässä retoriikassa ennen kaikkea talouskoneistoa, jonka jäsenet muodostavat osaamiseen keskittyvän joukkueen matkalla kohti tuntematonta tulevaisuutta.⁸⁹ Retorinen konstruktio yhteisen tahtotilan omaavasta joukkueesta löytyy myös Tapanisen tavasta esittää kansallinen suunta ja jaettu, lähestulkoon teleologinen tulevaisuus.

On huomionarvoista, että mallikappaleiksi suotuisasta ilmapiiristä Tapaninen on nostanut kansallisromanttisen aikakauden ja 1920- ja 1930-lukujen oikeistolaisuutta huokuneen isänmaallisen nuoren valtion kauden. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuille ajoittunutta hyvinvointivaltion rakennusprosessia hän ei nosta esille ihanteellisena. Sen perintö kuuluu Tapanisen retoriikassa pikemminkin ”to reconsider the basis”⁹⁰ -koriin, joka pursuaa keskittämisen ja konsensuksen kaltaisia kyseenalaistettavia rakenteita.⁹¹

Imagen pääkirjoitus otti siis laman syvässä vaiheessa position, jossa taloudellisten vaikeuksien aikaansaamat yhteiskunnalliset muutosvaatimukset olivat yhtä vastustamattomia tosiasioita kuin lama itsekin. Maailmalta suojelevan hyvinvointivaltion haikailu nähtiin aikansa eläneenä: muutosvalmius ja kansainvälisyys

⁸⁷ Lind 2002, 345–346.

⁸⁸ Upheaval: mullistus, kumous, kuohunta. Englanti-suomi suursanakirja, 1210.

⁸⁹ Kantola 2006, 177.

⁹⁰ Tapaninen: Friction, Freedom and Upheaval. *Image International* 1992, 7.

⁹¹ Nämä rakenteet voidaan liittää korporatismien kautta rakennettuun hyvinvointivaltioon.

määrittävät suomalaisen identiteetin tulevaisuuden. Tapaninen argumentoi välttämättömyydellä ja kiersi oman mielipiteenmuodostuksensa taustat. Lama merkitsi Tapaniselle katkosta menneen ja tulevan välillä: se oli selkiyttänyt kansallisen suunnan notkeaksi kilpailuvaltioksi. Kansainvälisen liberalismiin varaan rakentuvan tulevaisuuden taustalla kaikui kuitenkin arkaainen kansallisuus: suomalaisuuden henkinen perusta⁹², jota ei ollut tarpeen määritellä tarkkarajaisemmin.

2.2 Harppaus kohti kilpailuyhteiskuntaa

”Kapitalismi ei itsessään luo hyvää elämää mutta ei periaatteessa sitä estäkään.”⁹³ Suuren laman aattona *Image*ssa oli vielä tilaa sekä kapitalismin sisäiselle kritiikille että taloudellisen nationalismiin arvostelemiselle. Uuden vuosikymmenen ensimmäinen pääkirjoitus numerossa 1/1990 keskittyy vertailemaan huojuvan itäblokin ja lännen ongelmia keskenään.

Neuvostoliittokaan ei voi valita taloudellista edistymistä ilman kansalaisyhteiskuntaa, joka tuo esiin myös sovitamattomia ristiriitoja - - Jos taloudellisen luovuuden ja poliittisen vapauden yhtälö tunnustetaan päteväksi idässä, ei sitä voi kiistää lännessäkään.⁹⁴

Blokkiajattelua-otsikon alla *Image*n pääkirjoitus summaa liberalismiin hengessä, ettei luovuus kukoista komentotaloudessa. Yhteiskuntajärjestelmän täytyy tarjota jäsenilleen yksilöllistä vapautta: ilman sitä se on tuomittu epäonnistumaan. Piikki osuu idän lisäksi myös länteen. Voitokkaan kapitalismin on *Image*n mukaan tarjottava tilaa myös ihmisten joutilaisuudelle ja luontoarvojen vaalimiselle. ”Taloudelliset systeemipaketot”⁹⁵ on voitava ylittää, jotta ihminen ja luonto voisivat hyvin. *Image* paheksuu suomalaista toimintakulttuuria, jossa työvoiman tulee uhrautua kansalliselle kokonaisuudelle samalla kun kansalliskiihko suuntaa tyytymättömyyden ulkopuolisiin. Pääkirjoitus haastaa lukijansa vaatimaan tulevaisuudelta vapautta ”pitkitetystä alaikäisyydestä” vakiintuneesta taloudellisesta jakotilanteesta.⁹⁶ Tämä lausuma voidaan tulkita viittaukseksi hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen konsensuspoliittiseen järjestelmään,

⁹² ”Spiritual foundation”, *Image International* 1992, 7.

⁹³ Blokkiajattelua. *Image* 1/1990, 3. Pääkirjoitus, kirjoittajaa ei ole mainittu.

⁹⁴ Blokkiajattelua. *Image* 1/1990, 3.

⁹⁵ Blokkiajattelua. *Image* 1/1990, 3.

⁹⁶ Blokkiajattelua. *Image* 1/1990, 3.

joka alkoi 1990-luvun avautuvan talouden oloissa horjua.⁹⁷ Image ajoi siis korporatismiin alasajoa epäsuorin sanankääntein.

Pääkirjoituksen retoriikka esittää siis vakiintuneen suomalaisen poliittisen toimintatavan keskenkasvuisuutena, joka on jo aika jättää taakse. Tekstin esittelemä edistys on juuri notkean modernin suosiollisuutta: epävarmuuden syleilyä, moderniin maailmaan sisältyvän vapauden maistamista. Toisaalta notkeista riskeistä, epävarmuuden nurjista puolista, puhutaan vähemmän. Sanavalinnat ohjaavat lukijaa suhtautumaan kriittisesti vakiintuneen järjestelmän tuottamiin velvollisuuksiin ja asennoitumaan positiivisesti yksilöllisiin oikeuksiinsa. Yksilönvapauden eetos sidotaan globaaliin ympäristötietoisuuteen, johon kirjoittaja uskoo suomalaisilla olevan hyvinkin varaa. Vapaus, yksilöllisyys ja ekologinen ajattelu edustavat kirjoituksessa selkeärajaista parannusta kirjoitushetkellä vallitsevaan suomalaiseen kulttuuriin. Tekstin voidaankin nähdä asettavan normatiivisesti liberalismiin eetoskuvan esikuvalliseksi, mutta asettavan sille myös selkeitä raja-aitoja esimerkiksi ympäristövastuun suhteen.

Kun pudotus alkoi, Imagen paradigma muuttui ja retoriikka kiinnittyi lamasta selviytymiseen: taloudellisen ahdinon syihin ja seurauksiin. Kehityskulku heijastelee jossain määrin suomalaisen mediamaiseman laajempaa kuvaa. Lamapuhetta tutkineen Anu Kantolan mukaan 1990-luvun talouskriisiä voidaan tarkastella poliittisena regiimin muutoksena, jossa kiteytyy uusliberalistiseksi nimitetty markkinoiden vapauttamiseen ja yksityistämiseen pyrkinyt, 1980-luvulla suosiota saanut poliittinen suuntaus.⁹⁸ Tämä laajempi diskursiivinen muutos voidaan liittää myös suomalaiseen 1990-luvun mediamaailmaan ja siellä käytyyn yhteiskunta- ja talouskeskusteluun. Kantolan mukaan Suomen 1990-luvun lama ajoittui globaaliin poliittiseen taitekohtaan, jossa kylmän sodan suunnitelmallisuus ja kollektiivisuus tekivät tilaa vapaille pääomamarkkinoille.⁹⁹ Imagen lamakirjoituksia voidaan siis tarkastella myös osana Suomen rajat ylittävää arvokehityksen siirtymää.

Imagen talouteen keskittyneessä *teräs!*-numerossa (1/1991) Jari Sarasvuo otsikoi oman pamfletinomaisen kirjoituksensa runollisesti *Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni*.¹⁰⁰ Kirjoituksessa lamalähtöiset taloudellisen notkeuden ja joustavuuden diskurssit saavat kiivaita sävyjä. Sarasvuo tuo laman tilannekuvaansa

⁹⁷ Tiihonen 2006, 103.

⁹⁸ Kantola 2002, 264.

⁹⁹ Kantola 2002, 265.

¹⁰⁰ Sarasvuo: Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni. *Image* 1/1991, 36-37.

mukaan sekä profetian että jälkikirjoituksen: hän korostaa Teollisuuden keskusliiton toimitusjohtaja Timo Relanderin nähneen laman ennalta ja etenee tästä tulevaisuuskonstruktion, jossa yleisesti pahaksi koettu lama kääntyykin äkkiä hyväksi. Sarasvuon visiossa elähdyttäväksi kirjoitettu taantuma tervehdyttää suomalaisen elinkeinoelämän jäykkiä rakenteita:

Lama tervehdyttää teollisuuden. Kun horkka on ohi, vuoteesta nousee osaavampi, pääomahuolloltaan terveempi ja ennen kaikkea ylipainostaan päässyt teollisuus. Siitä ei kuitenkaan jakseta iloita loputtomasti, sillä vähäväkisten koettelemukset ovat jälleen antaneet julkiselle taloudelle syyn paisua entistä muodottamammaksi (sic).¹⁰¹

Sarasvuo viittaa lamaan horkkana: kriisinä, josta potilaan on taisteltava tiensä takaisin elävien kirjoihin.¹⁰² Hän antaa tälle kurimukselle positiivisen merkityksen, pelastustehtävän: kuumehorkan aikana teollisuus pääsee irti ylipainostaan, kenties siis ylimääräisistä työntekijöistään. Näiden kaatuminen sosiaaliturvan pariin paisuttaa julkista taloutta vieden kansantaloutta kohti seuraavan kriisin parrasta. Sarasvuon mukaan ”hyvinvoinnista tulee kihti”¹⁰³. Hän siis konstruoi lamasta suurta puhdistusta, joka siivoaa epäterveitä elinkeinorakenteita roskakoriin. Sarasvuo toivottaa tervetulleeksi luovan tuhon: äkillisen rakennemuutoksen. Tämä tapahtuikin, ja monet tutkijat ovat jälkikäteen asemoineet muutoksen yhteiskuntapolitiikan kovenemiseksi ja kilpailurakenteiden kehittymiseksi stabiliteettia tavoittelevan hyvinvointiyhteiskunnan kustannuksella.¹⁰⁴

Jari Sarasvuon lamaa polttoaineena käyttävä kansallinen itseruoskinta sopii hyvin sosiologi Risto Heiskalan tulkintaan 1990-luvun laman kriisivaikutuksen hyödyntämisestä osana suomalaisen yhteiskunnan paradigmanmuutosta, jossa keskeistä oli siirtyminen pois sodanjälkeisen suunnitelmallisen talouden viitekehyksestä. Heiskalan mukaan lama loi kriisin, jonka puitteissa oli mahdollista toteuttaa uudistuksia, jotka olisivat muissa olosuhteissa nostattaneet huomattavasti suurempaa vastarintaa.¹⁰⁵ Toisaalta yksilöllistä kilpailua ja muutosta korostavien arvojen esiinmarssi ja säilyttävien arvojen kustannuksella tapahtui arvomalleja tutkineiden sosiaalipsykologien Klaus Helkaman ja Tuija Seppälän mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa jo 1980-lukuun mennessä, ennen laman kriisivaihetta ja EU-

¹⁰¹ Sarasvuo: Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni. *Image* 1/1991, 37.

¹⁰² Viitaten sanan kriisi kreikkalaisperäiseen merkitykseen ”ratkaiseva käänne”, jossa tapahtuu olennainen muutos, jonka seurauksena sairastunut joko paranee tai menehtyy. Häkkinen 2005, 492; *The Concise Oxford Dictionary* 2001, 338.

¹⁰³ Sarasvuo: Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni. *Image* 1/1991, 36.

¹⁰⁴ Ks. esim. Wilenius 2006, 223–226.

¹⁰⁵ Heiskala 2006, 30.

jäsenyyshanketta.¹⁰⁶ Lama laittoi asiat liikkeelle: loi suuria murtumalinjoja, jotka kiihdyttivät käsitteistön vaihtumista yhteiskunnan pintatasolla. Muutoksille suotuisampi arvopohja oli kuitenkin syntynyt jo ennen sitä.

Sarasvuon tekstin yhteydessä osana diskursiivista muutosta voidaan tarkastella myös korporatistien voimakasta kritiikkiä, joka purkautuu tämän kaltaisissa katkelmissa: ”Me emme halua kannustaa heikkoja yrittäjiä, vastattiin ay-liikkeen huipulta. Siinä ei paljon kansantaloutta vaalita ja solidaarisuuspuheisiin uskota.”¹⁰⁷ Ammattiyhdistysliike kuvataan tässä retoriikassa ikään kuin luonnostaan virtaavan talouden jarruttajana, työpäivän mittaisen ruokataukojen¹⁰⁸ kahmijana: suurena ja ilkeänä laiskurina.

Suomalaisen työelämän muutoksia tutkinut Antti Kasvio liittää korporatistien kritiikin Länsi-Euroopassa 1970- ja 80-luvuilla esiin nousseeseen jälkimaterialistiseen keskusteluun, jossa ay-liikkeiden talouskasvuetosta ja miesvaltaisten teollisuusalojen keskeisyyttä kritisoitiin mm. ympäristö- ja tasa-arvonäkökulmista. Toisaalta 1980-luvulla ammattiliittojen asemaa heikensivät työvoiman monimuotoistuminen ja Yhdistyneen kuningaskunnan pääministeriin Margaret Thatcheriin kulminoitunut poliittis-ideologinen ay-vastaisuus, jossa korostuivat etenkin työmarkkinoiden ”joustavoittaminen” ja säätelyn purku.¹⁰⁹ Sarasvuon kritiikki voidaan selkeimmin liittää viimeksi mainittuun, sillä hän kuvaa ammattiyhdistysjärjestöt toistuvasti työn virtaavuuden ja tehokkuuden esteiksi. Sarasvuon artikkelin kilpailueetos irtautuu konsensuksen ja hyvinvoinnin kaanonista. On ilmeistä, että kirjoittaja haluaa valaa uskoa riskinoton autuuteen – näkeehän hän aikansa suuressa tragediassakin voittopuolisesti vain hyvää ja tervehdyttävää. Sarasvuolle laman positiivinen voima on luovassa tuhossa ja diskurssinmuutoksessa¹¹⁰ kohti avoimempaa ja kilpailuun perustuvaa kansantaloutta ja uutta kansallista minäkuva.

Muutospuhe yleistyi suomalaisessa yritysmaailmassa 1980-luvulta alkaen. Jäykkyydestä oli tullut negatiivinen ilmaisu pörssiyritysten diskurssissa jo vuosikymmenen alussa, ja karsinnan ja tehostamisen kieli tuotiin julkisten palveluiden alueelle 1990-luvun laman kurimuksessa.¹¹¹ Yhteiskunta alettiin siis nähdä lähtökohtaisesti yrityksenä, jonka

¹⁰⁶ Helkama & Seppälä 2006, 136–138.

¹⁰⁷ Sarasvuo: Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni. *Image* 1/1991, 37.

¹⁰⁸ Viitaten kirjoituksen otsikkoon ”Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni.”

¹⁰⁹ Kasvio 1994, 215-216.

¹¹⁰ Heiskala 2006, 36.

¹¹¹ Kantola 2006, 159-161.

täytyy supistaa, karsia ja ratkaista kilpailukykyongelmansa tulevan olemassaolon ja menestyksen takaamiseksi.¹¹² Sarasvuon kirjoitus ei peittele kilpailueetostaan: siinä yhteiskunnan täytyy olla liikkeellä kuin liikeyritys. Piikkejä lähtee kirjoittajalta myös teollisuuden suuntaan, mutta notkistumisen ja virtaviivaistumisen vaatimus heitetään ensisijaisesti ”norsutaudista kärsivälle”¹¹³ julkiselle taloudelle sekä järjestäytyneelle työntekijäkunnalle, josta Sarasvuo representoi jähmeän, hyödyllisiä muutoksia vastustavan massan. Sarasvuon kielellisessä maailmassa yritykset tekevät pudotuspelin markkinalogiikan voimalla, mutta yhteiskunnan täytyy riisua turhat koristeensa tulevaa juoksukilpailua silmällä pitäen. Lama on kriisin sijasta herätys, sillä vaikka kirjoittaja mainitsee talouskasvun doktriinista luopumisen, huominen ei takaa auvoisaa perillepäsyä.¹¹⁴ Kilpajuoksu on, jossain muodossa, jatkuvaa. Sarasvuon herätyskello tuhannen päivän unesta soittaa nopeasti virtaavan pääoman tahtia, asennoitumista korporatismiin jälkeiseen aikaan.

Imagen *teräs!*-numero antautuu pohdiskelemaan kilpailuvaltiota Sarasvuon retorista härnäystä suorasukaisemminkin. Päätoimittaja Raoul Grünstein haastattelee lehdessä liikepankki STS-Pankin¹¹⁵ pääjohtajaa Ulf Sundqvistia otsikolla *Kilpailutalouden on ja off*. Haastattelu keskittyy Suomen taloudelliseen tulevaisuuteen. Sosialidemokraattinen pankkiiri ja entinen ministeri Sundqvist puolustaa haastattelussa markkinataloutta ja taloudellista integraatiota Euroopan yhteisön muodossa. Sundqvist ei näe realistisia vaihtoehtoja eurooppalaiselle yhdistymiselle, mikäli vientituloihin pohjautuva hyvinvointivaltio halutaan ylläpitää. Suomen on tehtävä ripeitä valintoja, sillä kehitys on vastaansanomaton: Sundqvist toteaa, että ”Markkinat tulevat integroitumaan halusimmepa tai emme.”¹¹⁶ Tällä pyritään rajaamaan toiminnan mahdollisuuksia: siinä vapauseetos tyipistyy vapaudeksi juosta ennalta määrättyyn suuntaan haluamallaan nopeudella.

Grünsteinin ja Sundqvistin vaihtoehtoja karsiva vuoropuhelu etenee ampumaan alas EY-jäsenyyttä vastustavia argumentteja. Sundqvist puolustelee taloudellista liittoutumista isänmaan edulla. Hän käyttää menneistä finanssipoliittisista ratkaisuista

¹¹² Ajatus mukaillee myös Baumanin käsityksiä notkean modernin tuomasta jatkuvasta kilpajuoksusta. Ks. Bauman 2002.

¹¹³ Sarasvuo: Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni. *Image* 1/1991, 37.

¹¹⁴ Sarasvuo: Työpäivän mittainen ruokatauko ja tuhannen päivän uni. *Image* 1/1991, 37.

¹¹⁵ Vuoteen 1989 saakka Suomen Työväen Säästöpankki.

¹¹⁶ Grünstein: Kilpailutalouden on ja off. *Image* 1/1991, 54.

vaihtoehdottomuuteen nojaavia argumentteja ja toisaalta rauhoittaa epävarman tulevaisuuden pelitilaa lupaamalla sille tapahtumallisia reunaehtoja:

”Itse liberalisoimiselle, raha- ja pääomamarkkinoiden vapauttamiselle, ei ollut vaihtoehtoja.”¹¹⁷

”On sitäpaitsi selvää, ettei kansallisuusaatetta tulla EY:n sisäisessä kehityksessä koskaan myymään.”¹¹⁸

Sundqvistille on selvää, että avoimen taloudellisen sektorin osuus tulee Suomessa kasvamaan. Kilpailutaloudelle ei enää ole kommunismin romahduksen jälkeen realistia vaihtoehtoja. Vaihtoehtojen puutteen taustalla on tietotekniikkavetoisen informaatioyhteiskunnan esiinmarssi, joka tulee Sundqvistin mukaan korvaamaan materiaaliseen tavaravaihtoon perustuvan sodanjälkeisen yhteiskunnan sekä finanssivetoisen 1980-luvun.¹¹⁹ Tämä binaarinen seuraava kehitysvaihe on otsikon *on ja off*: kytkentä, jossa joko ollaan mukana tai sitten ei.¹²⁰ Vaihtoehtoja on sittenkin, mutta toinen niistä ei ole erityisen houkutteleva, sillä se tarjoaa Sundqvistin retoriikassa ainoastaan periferiaan jämähtämisen. Hänen voidaankin nähdä rakentavan vastauksissaan normittavaa tilannekuvaa: kaikki muut vaihtoehdot ovat talousliberaaliin integraatioon verrattuna niin epäsuotuisia, että ne kannattaa sulkea pois vakavasta keskustelusta.

Suomen talouslama syveni vaikeimpaan vaiheeseensa vuosina 1992 ja 1993. Anu Kantolan mukaan talous- ja luottokriisi muuttui tässä vaiheessa poikkeustilaksi, jonka kautta markkinoiden valta ohitti selkeästi politiikan toimintamahdollisuudet.¹²¹ Imagessa lamasisältöjen määrä ei noudata taantumien syvyyttä. Kun lama syveni, koko sana alkoi jo hiipua lehden sivuilta. Lama näkyy artikkelien aiheissa, mutta se on vuosina 1992–1993 enemmänkin taustatekijä, itsestään selvää todellisuutta: viitepiste, josta käsin suunnataan kohti eurooppalaisempaa ja edistyneisempää huomista. Selkeintä laman reflektointia ajanjaksolla edustaa numeron 3/1992 pääkirjoitus *Jupit, jupittelijat ja jälleenrakennussukupolvi*, jossa Jaakko Tapaninen summaa 1980-luvun yksityistaloutta, menestystä ja kansainvälisyyttä syleilleiden, itsekkääksi parjattujen jupprien olleen ennalta oikeassa:

¹¹⁷ Grünstein: Kilpailutalouden on ja off. *Image* 1/1991, 55.

¹¹⁸ Grünstein: Kilpailutalouden on ja off. *Image* 1/1991, 54.

¹¹⁹ Ajatus osuu lähelle Baumanin käsitystä siitä, että notkea moderni irtautuu raskaasta materiaalisesta tuotannosta. Bauman 2002, 139.

¹²⁰ Grünstein: Kilpailutalouden on ja off. *Image* 1/1991, 56.

¹²¹ Kantola 2002, 275.

Suomalaisessa juppiudessa oli loppujen lopuksi kyse kulttuurin uusintamisesta, avautumisesta ja markkinatalouden ehdoilla toimimisesta. Silloin se oli epäilyttävää ja itsekästä, nyt se on ainoa mahdollinen kansallinen projekti.¹²²

Juppisukupolvenperinnön puolustajaksi asemoituva Tapaninen näki siis Suomen lamasta nostavien taloustalkoiden rakentuvan juuri yksilöllisille kilpailuarvoille. Toki tässä kohtaa kyse oli kansallisesta projektista: kollektiivisesta kulttuurista, jossa entiset jupit ottavat jälleenrakennussukupolven roolin. Hedonismi oli muuttunut vakavuudeksi, mutta toisaalta nuoret nousukkaat oli viimein otettava tosissaan. Ainoan mahdollisen kansallisen projektin retoriikassaan Tapaninen jatkoi siis havaintojeni mukaan Sarasvuon ja Sundqvistin retorista linjaa, jossa vain yhdenlainen toimintahorisontti oli kansakunnan huomisen turvaamiseksi mahdollinen. Tässä horisontissa hyvinvointivaltion ideaa ei sinällään haastettu, mutta sen toteuttaminen sidottiin vahvasti suomalaisen yhteiskunnan rakenteita notkistavan kilpailuvaltion toimintamalliin.

2.3 Korpisoturit laboratorioissa

Jenni Valtosen mukaan median rooli oli keskeinen koko kansakunnan saavuttaneen lamatietoisuuden välittämisessä 1990-luvun alussa. Talouskriisi määriteltiin ja ratkaisuja etsittiin nimenomaan tiedotusvälineissä.¹²³ 1930-luvun talouskriisistä poiketen 1990-luvun keskusteluissa korostui työnteon oikeuden sijaan työnteon velvollisuus. Työpäivää haluttiin pidentää ja työn sankariksi kohotettiin ahkeran työntekijän sijaan kellokorttia vilkuilematon itsensä työllistäjä, yrittäjä.¹²⁴

Lama-ajan *Imagen* moni artikkeli virittikin kutsuhuutoa itsensä työllistämiseen eräänlaisena tulevaisuuden välttämättömyytenä. On toki huomattava, että yrittäjäyyspuhe näkyi *Imagessa* myös ennen varsinaista lamaa. Lehti oli rakentunut studiomaista työtä tekevien yrittäjien, kuten valokuvaajien ja freelancetoimittajien varaan, ja sisällöt heijastelivat tekijäkuntaa. Lehti alkoiikin tarjota sellaista menestymisen mallia, johon sen tekijä- ja lukijakunnan oli luontevaa astua. *Imagessa* yrittäjäyyspuhetta tuotiin laman alkuvaiheessa esille melko suoraviivaisestikin: kaikki kirjoittajat eivät koristelleet

¹²² Tapaninen: Jupit, jupittelijat ja jälleenrakennussukupolvi. *Image* 3/1992, 3.

¹²³ Valtonen 2002, 58.

¹²⁴ Valtonen 2002, 57-58.

agendaansa sarasvuomaisella lyriikalla. Numerossa 1/1991 Jukka Mallinen otsikoi sosiologi Matti Virtasen haastattelun julistuksellisesti: *Jokainen on oma yrittäjänsä*.¹²⁵

Eikö suomalainen talonpoikainen perinne, sisupussien ja korpisoturien tausta sovi itse asiassa paremmin tällaiseen itsenäisyyttä ja aktiivisuutta edellyttävään työntekoon kuin olemiseen suuren teollisen hierarkian tahdottomana ja nimettömänä osana?¹²⁶

Mallisen kysymykset johdattelevat Virtasta vastaamaan, että kyllä näin on. Virtanen korostaa myös suomalaisille ominaista ”itsenäisen talonpojan psykologiaa.”¹²⁷ Sekä Mallisen kysymys että Virtasen vastaus ponnistavat tulevaa kohti menneestä käsin. Niissä luja, itsenäisen raatamisen talonpoikainen perinne on esitetty omanlaisenaan sankaruuden muotona, josta tulevaisuuden uljas työn tekemisen muoto on uudelleenvalettavissa. Talonpoika, soturi ja itsenäisyys ovat käyttöyhteydessään voimakkaasti latautuneita sanoja. Näitä sanavalintoja voidaan tarkastella suhteessa suoriutumisarvojen maskuliinisuuteen. Siinä missä Suomi on Helkaman & Seppälän mukaan työelämän osalta kuulunut vähäisen valtaetäisyyden ja keskitasoisen individualismin maihin, nousevat Mallisen sanavalinnat konstruoimaan kansallista työperinnettä juuri maskuliinisin ja yksilöllistä taistelua korostavin termein.¹²⁸ Tässä retoriikassa suomalaisen työelämän kollektiivisuutta halutaan siis jossain määrin vähätellä. Yrittäjäeetos liitetään samalla myös isänmaallisuuteen, oman elintilan puolustamiseen. Yrittäjää ei tässä yhteydessä esitetäkään kosmopoliittina keikarina, vaan omatahtoisena taistelijana, joka paitsi hankkii toimeentulonsa, myös palvelee isänmaataan. Nationalistisella retoriikalla viitepiste siirretään yksilöllisestä nautinnontavoittelusta yhteiseen hyvään. Tyyllilajin valinta selittynee pesäeron tekemisellä 1980-luvun lopun hedonistiseen kuluttajuuteen.

Mallisen kirjoituksessa tuotetaan yleisemminkin eroa juppiajan kuvastoon ja postmoderniin liukuvuuteen. Kysymykset ja vastaukset pyörivät melko kiinteäksi mielletyn suomalaisen kansanluonteen ympärillä, joka yhdistää yksityisesti toimivan luovan taiteilija-yrittäjän mielikuvaan menneisyyden uutterasta ja periksi antamattomasta pienviljelijästä. Retoriikalla on selkeä yhteys *Image International* -numeron kansallismieliseen pääkirjoitukseen.¹²⁹ Olennaista Mallisen ja Virtasen tuottamassa menneisyyden mytologisoinnissa tuntuu olevan se, että samalla kun

¹²⁵ Mallinen: Jokainen on oma yrittäjänsä. *Image* 1/1991, 49-50.

¹²⁶ Mallinen: Jokainen on oma yrittäjänsä. *Image* 1/1991, 49-50.

¹²⁷ Mallinen: Jokainen on oma yrittäjänsä. *Image* 1/1991, 49-50.

¹²⁸ Helkama & Seppälä 2006, 139–140.

¹²⁹ Tapaninen: Friction, Freedom and Upheaval. *Image International* 1992, 7.

tehtaiden maailma jää taakse, voidaan epävarman ajan keskellä ripustautua alkuvoimaiseen kansallisuuteen eräänlaisena turvaavana ominaisuutena. Myyttisestä kansallisperimästä nouseva sisukkuus transformoituu haastattelussa yksilöllisyyden käyttövoimaksi. Yksinäisestä korvessa puurtamisesta on hypätty tehtaisiin ja työväenyhdistyksiin, mutta markkinavoimien mullistaessa työtä suomalaisen tekijyyden tulevaisuus on yksilöllisyydessä. Solidaarinen ammattiyhdistysten aikakausi alkaa samalla näytellä välisoiton osaa.

Yrittäjäetos voidaan liittää yleiseen yhteiskunnalliseen muutokseen. Image ei ollut yksinäinen esitaistelija, vaan sen 1990-luvun alussa käyttämä retoriikka kytkeytyy laajempaan arvopohjan siirtymään. Olisi houkuttelevaa olettaa, että nimenomaan laman jääkylpy nosti yrittäjyyteen liittyvät yksilölliset suoriutumisarvot kansakunnan kaapin päälle. Arvotutkimukseen nojaten näkemys voidaan kuitenkin problematisoida. Helkaman ja Seppälän mukaan suomalaisten muutosvalmiuden ja suoriutumisen arvot kasvattivat merkitystään suomalaisten keskuudessa jo ennen 1990-luvun talouslamaa. Lama ei heidän mukaansa jättänyt tässä mielessä olennaisia jälkiä arvokenttään.¹³⁰ Individualistiset arvot nousivat vallalle jo 1980-luvun aikana ja talouden sukellus sekä ulkopoliittisen tilanteen muutos 1990-luvun alussa antoivat enemmän pelitilaa uusien yhteiskunnallisten vaihtoehtojen esittämiselle. Helkama ja Seppälä liittävät suomalaiselle eliitille tuotetun mediadiskurssin itseohjautuvuus- ja suoriutumisarvot sosiologi Richard Sennettin kuvaamiin joustavan kapitalismin arvoihin.¹³¹ Imagea on etenkin 1990-luvun kontekstissa luontevaa tarkastella osana koulutetun kaupunkilaisväestön lehdistöä, ja se voidaan liittää myös suomalaiseen eliittiin Helkaman ja Seppälän tarkoittamassa kontekstissa. Joustava kapitalismi onkin Imagessa eräänlaista markkinalogiikalla tapahtuvaa itseohjautuvuutta, suuntautumista talouden muutosten suuntaisesti vakauden tavoittelun sijasta.

Suomalaista kilpailupuhetta tutkinut Anu Kantola kiinnittää huomiota siihen, että innovaatioita ja teknologiaa korostava yhteiskunnallinen puhetapa on kilpailueetoksen keskeistä sanavarastoa. Osaaminen, innovaatiot ja teknologia ovat hänen mukaansa kilpailuvaltion henkistä ydintä: ne ovat keinoja, joilla kilpailukykyä tavoitellaan.¹³² Innovaatiot liitettiin 1990-luvun alun Imagessa hyvin konkreettisesti kilpailukykyyn ja taloudelliseen nosteeseen: uuteen työhön ja jopa uudenlaiseen ihmisyyteen. Numerossa

¹³⁰ Helkama & Seppälä 2006, 152.

¹³¹ Helkama & Seppälä 2006, 154.

¹³² Kantola 2006, 170.

4/1992 innovatiivinen ihmisyyden nousu useaan kertaan esille kansantalouden pelastajana ja huomisen tuottajana. Taiteen ja kulttuuripalveluiden taloudellista arvoa puolustavassa pääkirjoituksessa *Tanssia toisillemme* Jaakko Tapaninen esittää, että laman aikana Suomessa on kuljettu jälkiteollisen yhteiskunnan suhteen takapakkia ja alettu korostaa teollista tuotantoa palveluiden ja suunnittelun sijasta. Hän kritisoi kokemaansa taantumusta, muttei ei yksilöi ongelmien aiheuttajaa:

Laman aikana meille on uudelleen alettu paukuttaa teollisen tuotannon tärkeyttä. Tanssia toisillemme -yhteiskunta ei muka toiminutkaan. Totta eikä kuitenkaan totta. Nykyaikaisen teollisen tuotteen myyntihinnasta vain pieni osa on raudan hintaa ja valssajaan, valajan tai takojan palkkaa. Suuri osa hinnasta on aineetonta lisää: suunnittelua, tutkimusta, markkinointia ja palvelua.¹³³

Tapaninen vakuuttaa sekä velan että työttömyyden aiheutuvan eiliseen jämähtäneestä, aineelliseen keskittyvästä tuotantorakenteesta.¹³⁴ Hän positioi itsensä maansa mahdollisuuksiin uskovaksi ihmiseksi, joka ensiksi näyttää meille ristiriidan ja sitten ratkaisee sen.¹³⁵ Pääkirjoituksen alussa esitelty edistyksen airut, tunnettu englantilainen kulttuuritoimittaja, jää nimettömäksi, samoin kuin menneisyyden vankeina lukijoiden viiteryhmää pitävä taho, joka yrittää sulkea Suomelta oven kohti kansainvälistä ja myöhäismodernia todellisuutta. Tapaninen kärjistää siis laman henkiseksi takapakkiksi. Valtavirtainen suomalaisuus on tulkintani mukaan tässäkin puhettavassa menneisyyteen sidottua, tosin negatiivisesti varautuneesti: myyttisen alkuvoiman sijasta takaisin raskaaseen moderniin haikailevaa taantumuksellisuutta. Teollisuusmodernin vanhakantaisuutta korostetaan raudan ja takojan kaltaisilla materiaalisilla sanoilla. Tällaisten sanojen keskellä tanssi tuntuukin vapauttavan keveältä, notkealta toiminnalta.

Jari Sarasvuon samaan numeroon kirjoittamassa artikkelissa *Digitaalinen huominen valkeni eilen* luonnostellaan uuden talouden ihmiskuvaa Tapanisen pääkirjoitusta seikkaperäisemmin. Sarasvuo vierailee jutussaan uutuudenkarheassa IMI:ssä, Taideteollisen korkeakoulun digitaalisen suunnittelun ja visualisoinnin instituutissa. Sarasvuon artikkeli voidaan liittää laajempaan tendenssiin, jossa teknologian merkitys kasvoi sekä poliittisessa retoriikassa että tutkimusrahoituksen saralla soveltavan teknologian osalta. Kulttuurihistorioitsija Hannu Salmen mukaan teknologiasta tuli laman jälkimainingeissa kansallinen selviytymisstrategia.¹³⁶ Sarasvuon artikkelissa toistuukin juuri kasvun ja pelastuksen kieli, teknologian messiaanisuus. Uuteen

¹³³ Tapaninen: *Tanssia toisillemme*. *Image* 4/1992, 13.

¹³⁴ Tapaninen: *Tanssia toisillemme*. *Image* 4/1992, 13.

¹³⁵ Tapaninen: *Tanssia toisillemme*. *Image* 4/1992, 13.

¹³⁶ Salmi 2002, 321–322.

teknologiaan liittyy siinä paitsi uusi maailmankuva ja uusi logiikka,¹³⁷ myös uusi kieli. Toisaalta jo heti artikkelin alussa korostetaan, että vaikka huippumoderni teknologia on digitaalisessa suunnittelutyössä tärkeää, sen kielen omaksuminen ei ole välttämätöntä vallankumoukseen osallistumiseksi:

Laitos kuhisee aamusta iltaan, työtunteja ei lasketa ja laboratoriossa puhuttu kieli muuttuu päivä päivältä apokryfisemmäksi. ”Targafaili..giga!...sväppi...renderoitko... onko sulla?... kellä on?...ii-pee-ärrä...beetalle!” Uusi kieli on syntymässä. Onneksi tätä ei tarvitse opetella. Riittää kun katselee kuvia.¹³⁸

Sarasvuo kuvailee korkeakoulua uudelleensyntyneenä asiana. Laboratorioksi kutsutun työhuoneen kieli on Sarasvuon mukaan *apokryfista*, kaanonin ulkopuolista. Työtunteja ei lasketa, mikä viittaa yrittäjämäisen työnteon ihanteeseen.¹³⁹ Artikkelin kieli on itsetarkoituksellisen monimutkaista – toisaalta laboratorion luomat lopputuotteet ovat kenen tahansa kuluttajan nautittavissa ilman tämän teknologisen kielen oppimista. Teksti lupaakin myöhemmillä sivuillaan tietoteknistyvältä tulevaisuudelta pehmeiden arvojen voittoa, joka selkeästi peittoaa teknokraattisen edistyksen.¹⁴⁰ Hyötyjä on nimenomaan kuluttajien yhteiskunta: tietokonekieli lasketaan alas norsunluutornistaan ja innokkaiden osallistuminen peittoaa insinöörien elitismiin. Keskeistä Sarasvuolle onkin juuri inhimillinen muutos, siirtyminen huomisen toimintakulttuuriin:

Kysymys on kulttuurin muutoksesta, joka vie pidempään kuin kärsimättömät visionäärit jaksavat odottaa. Ei riitä, että printeri sylkee paperia ja taulukko-ohjelma murskaa numeron toisensa perään. Jotta tuottavuus voisi nousta koneen avulla, muutaman ehdon täytyy ensin täytyä. Tiedon täytyy olla kaikkien ulottuvilla. Sitä täytyy kyetä jalostamaan eri puolilta organisaatioita. Sen täytyy olla toimintoihin integroitua.¹⁴¹

Sarasvuon teknologiasta käyttämää kieltä voidaan tarkastella vallan tuottaman tiedon näkökulmasta. Michel Foucault'n mukaan valta ja tieto edellyttävät suoraan toinen toisensa, eikä ole olemassa valtasuhdetta ilman, että tuotettaisiin sitä vastaava tiedon kenttä.¹⁴² Sarasvuon käyttöyhteydessä tieto samaistuu digitaaliseen tietotekniikkaan: nähdäkseni hän ohittaa sanan laajemmat, tietotekniikkaa edeltävät käyttöyhteydet. Valtaa antavana tekijänä uusi tieto on jotain, jonka demokraattisesta saatavuudesta kirjoittaja on huolestunut. Samalla hän kuitenkin kytkee sen nimenomaan tuottavuuden

¹³⁷ Salmi 2002, 327.

¹³⁸ Sarasvuo: Digitaalinen huominen valkeni eilen. *Image* 4/1992, 66.

¹³⁹ Sarasvuo: Digitaalinen huominen valkeni eilen. *Image* 4/1992, 66.

¹⁴⁰ Sarasvuo: Digitaalinen huominen valkeni eilen. *Image* 4/1992, 67.

¹⁴¹ Sarasvuo: Digitaalinen huominen valkeni eilen. *Image* 4/1992, 68.

¹⁴² Foucault 1980, 27.

välineeksi. Tieto on siis yritysmäisen organisaation väline taloudelliseen kasvuun, tuotannontekijä.

Tietoteknisessä mullistuksessa Sarasvuolle keskeistä on se, että digitaalisuus tekee materiaasta informaatiota, joka voidaan välittää kenelle tahansa reaaliajassa. Tämä tuo mukanaan moninaisia hyötyjä. Yrityksille muun muassa tarjoutuu mahdollisuus reagoida markkinatilanteen äkillisiin muutoksiin nopeammin.¹⁴³ Baumanin mukaan nopeus ja ketteryys korostuivat kiihtyvän teknologisen kapitalismin ajassa ihanteena siksi, että ne ovat myös virtaavan pääoman ominaisuuksia.¹⁴⁴ Tiedon, eli tietotekniikan, haltuunotto on Imagelle siis innovaatioita, nopeutta ja tehokkaampia tapoja muovautua kuluttajamarkkinoilla toimimiseen, pääoman nopeaan jäljittelyyn. Yrityksen ja tutkimusyksikön tavoitteet asettuvat rinnakkain, sulautuvatkin, sillä kyse on nimenomaan nopealiikkeisestä ja tietovetoisesta toimimisesta markkinoilla. Huomisen johtaminenkin on Sarasvuon tulevaisuuskonstruktiossa nostettu pimeyden poterosta: multimedia antaa päätöksentekijöille reaaliaikaista tietoa ja ohjaa kohti hyviä ratkaisuja.

IMI-artikkeli loppuu optimismiin: kirjoittajalle Taideteollisen korkeakoulun päätös perustaa huippumoderni laitos edustaa kannanottoa kehitysvalmiuden ja osaamiseen panostamisen puolesta. Digitalisoitumisen tuoma muutos on Sarasvuolle ”vastaanpanematon kehitys” ja instituutin henkilökunta esikuvallinen notkeiden sopeutujien pioneerijoukkue. Sarasvuon kuvaamassa digitaalisessa kilpailutaloudessa kyse on innostumisesta, oikean asennon löytämisestä ja hedonistisesta työpositiivisuudesta: on opittava nauttimaan, jotta voisi menestyä.¹⁴⁵

Sarasvuon artikkelissa otettu henkinen asento kuvaa yleisemminkin Imagen talouseetosta 1990-luvun laman mainingeissa. Lehti näki työvoimapolitiittisten rakenteiden murtumisen mahdollisuutena ja suuntasi huomionsa juuri luovan yksilön toiminnallisten mahdollisuuksien kasvattamiseen. Työttömyyteen, luokkaintresseihin ja vientivetoiseen kansantalouteen kulminoituva työllisyyspuhe oli Imagen retoriikalle melko vierasta. Lehti näki taloudellisen kasvun syntyvän etenkin pienistä yksiköistä: yksinyrittäjien ja ryhmien studioista ja laboratorioista, joiden tuottama henkinen pääoman ja kulttuurinen muutos kohotettiin kansantalouden kasvun moottoreiksi. Kyse oli siis luovan luokan merkityksen korostamisesta ja 1990-luvun tietotyödiskurssiin

¹⁴³ Sarasvuo: Digitaalinen huominen valkeni eilen. *Image* 4/1992, 67-68.

¹⁴⁴ Bauman 2002, 156.

¹⁴⁵ Aiheesta lisää alaluvussa 4.3.

osallistumisesta. Talouskasvu kytkeytyi samalla etenkin joustavuuteen ja tekniseen etevyyteen, joilla tuotetaan nopeassa kilpailussa edelläkävijän asema.

Kuka sitten tahtoi lamaa? Imagen taloustaantumaa käsitelleistä teksteistä on vaikea löytää selkeästi nimettyä lamasyyllistä. Kulutus- ja markkinamyönteiselle lehdelle oli kuitenkin ideologisesti tärkeää vierittää lamasyyllisen mielikuvaa kauemmaksi hedonistisesta ja huolettomasta kasinopelurista. Paras vaihtoehto juppien ja meklarien syyllistämiseksi löytyi suomalaisen yhteiskunnan raskaista rakenteista. Ammattiyhdistysliikkeet, jäykäksi nähty säätely ja tuotannollinen jämähtäneisyys kelpasivat Imagen yksilökeskeisessä maailmankuvassa syntipukeiksi, sillä niitä kritisoidessaan lehti ei joutunut tarkastelemaan omaa tekijä- ja lukijakuntaansa liialla kriittisyydellä.

3. KULTTUURI, EUROOPPA JA IHMINEN

3.1 Euroidentiteetin rakentajat

Suomi liittyi Euroopan unioniin tammikuussa 1995 juuri laman syvimmästä vaiheesta selvinneenä. Koko 1990-luvun alkua leimannut jäsenyysuhanke on nähty usein vastauksena taloudellisiin ja turvallisuuspoliittisiin ongelmiin. Toisaalta hankkeen keskiöön voidaan nostaa myös identiteetti: suomalaisten eurooppalaistuminen, altistuminen globaaleille virtauksille ja maan ankkuroiminen länsieurooppalaiseen viitekehykseen.¹⁴⁶ Petri Ruuskan mukaan vuosien 1985 ja 1995 välillä kuljettiin ajatuksellisesti sangan pitkä matka: suomalaisessa mielenmaisemassa mahdottomalta¹⁴⁷ tuntuneesta EC-jäsenyydestä¹⁴⁸ toteutuneen EU-jäsenyyden arkeen. Ruuska korostaa, että jäsenyyden henkinen mahdollistuminen oli monivaiheinen prosessi, johon vaikuttivat sekä Neuvostoliiton romahduksen kaltaiset maailmanpoliittiset tapahtumat että kotimainen mediakeskustelu, jonka merkitystä hän pitää varsin suurena etenkin siksi, että jäsenyydestä päätettiin lopulta kansanäänestyksen avulla.¹⁴⁹

Ruuska nostaa esille identiteettipuheen käsitteen, jonka avulla hän tarkastelee kansallisen edun puheavaruuden ja sen elementtien muodostumista suomalaisessa eurokeskustelussa vuodesta 1985 alkaen. Ruuskan sanomalehtiaineistossa suomalainen identiteetti on monipuolinen kulttuurinen konstruktio, jonka väitetään välillä olevan vakaa, selkeytynyt ja muuttumaton, välillä esimerkiksi läntisen tutkimusmatkan tarpeessa.¹⁵⁰ Identiteettipuheen käsite vaikuttaisikin soveltuvan hyvin myös *Imagen* eurooppalaista projektia käsittelevän aineiston tarkasteluun, sillä kulttuurilehtenä *Image* ei juuri osallistunut EU-puhetta hallinneisiin yksityiskohtaisiin asiakeskusteluihin vaikkapa suomalaisen maatalouden tulevaisuudesta.¹⁵¹ Sen sijaan lehti etsi ajan henkeä ja uuden sukupolven kaupunkilaista omakuvaa, ja myös yhdentymisen läntiseen Eurooppaan nähtiin näiden viitepisteiden kautta.

¹⁴⁶ Ruuska 1999, 71.

¹⁴⁷ Esimerkiksi *Aamulehden* pääkirjoitus 2.10.1985 piti varmana, ettei Suomi tulevaisuudessakaan hae EC:n jäsenyyttä. Ks. Ruuska 1999, 72.

¹⁴⁸ Vuonna 1985 viitattiin yleisesti vielä EC-jäsenyyteen, sillä termi EY ei ollut vielä vakiintunut. EU:n aika alkoi Maastrichtin sopimuksen myötä vuonna 1992.

¹⁴⁹ Ruuska 1999, 71–73.

¹⁵⁰ Ruuska 1999, 73–81.

¹⁵¹ Konkreettiset asiakysymykset korostuvat esimerkiksi Helsingin Sanomien EY/EU-aiheisessa mielipideaineistossa vuosina 1990–1993. Toki myös tässä aineistossa käydään identiteettikeskustelua ja pohditaan Suomen asemoitumista tulevaisuudessa.

Imagen eurooppalaisuutta kohti haikailevat kirjoittajat saattoivat korostaa kansainvälisyyttään suhteessa valtaväestöön, mutta eivät olleet yksinäinen etujoukko ainakaan Suomen länsieurooppalaisen integraation suhteen. Elinkeinoelämän valtuuskunnan vuonna 1993 julkaiseman asennetutkimuksen *Kansa tienhaarassa* mukaan jo 1980-luvun lopulla yli 40 prosenttia suomalaisista halusi Suomen liittyvän Euroopan yhteisöön. Jäsenyyden kannatus oli siten 80-luvulla jopa suurempaa kuin 1990-luvun alussa. Jäsenyyttä ei kuitenkaan haettu ulkopoliittisista syistä niin kauan kun Neuvostoliiton olemassaolo määritteli Suomen liikkumatilan.¹⁵² Tämä heijastui mediakeskusteluun, jossa harva toimittaja uhmasi vallitsevia olosuhteita. Oma aineistoni alkaa vuodesta 1990, jolloin muutoksen merkit olivat jo ilmassa, ja päättyy ennen varsinaisen EU-kansanäänestyksen vuotta. Imagen vuosikertojen 1990–1993 puitteissa onkin luontevaa tarkastella juuri uuden eurooppalaisen identiteetin muotoutumista ja erontekoa vanhaan kansalliseen minäkertomukseen.

Vanhasta irtautuminen alkaa totutun ja vakiintuneen kansallisen omakuvan haastamisella. Muutoksen aikaansaamiseksi on korostettava muutoksen tarvetta, ravisteltava asioiden hyvää vallitsevaa tolaa. Glorian päätoimittaja Riitta Lindegren purkaa Imagessa 1/1990 Kuvasta sanoin -palstalla oma kansalliskuvaansa otsikolla *Minun Suomi-kuvani*. Kirjoituksen viereen on asemoitu tekstin innoittaja: valokuva kesäisestä maalaismaisemasta, jossa soratien molemmilla reunoilla kasvaa horsmaa ja jossa heinäpellon keskellä kohoaa lato. Kuvassa ei näy liikettä tai ihmisiä: se on kaunis, mutta pysähtynyt. Tekstin alkupuolella Lindegren erittelee epämiellyttäviä havaintojaan Suomesta. Näihin kuuluvat ”puliukko, epäsiisti poliitikko, mauttomasti pukeutunut ministeri, kolkko asumalähiö, slummitettu rantaviiva.”¹⁵³ Lindegrenille ikävät Suomi-kokemukset ovat siis esteettisiä: ne edustavat kirjoittajan näkökulmasta joko näkyvää rappioita, koettua rumuutta, köyhyyttä tai huonoa makua. Perinteistä isänmaallisuutta voidaan tarkastella jonkinlaisena ideaalikuvallisena rakastumisen tilana.¹⁵⁴ Lindegren ottaa oman identiteettityönsä välineeksi äkkijyrkän irtioton tästä rakkaudesta – siis inhon.

Lindegren toteaa tämän jälkeen haluavansa löytää myönteisen Suomi-kuvan ja hahmottelee särötöntä ja idyllistä kuvaa kotimaastaan paikkana, jossa tilaa riittää ja

¹⁵² *Kansa tienhaarassa* -raportti 1993, 50. Mukaan kannattajiin laskettu ”jokseenkin samaa mieltä” – vastaukset.

¹⁵³ Lindegren: *Minun Suomi-kuvani*. *Image* 1/1990, 4.

¹⁵⁴ Tuominen 1991, 133.

jossa lempeän ikuinen kesä takaa harmonian, vapauden ja riippumattomuuden. Sitten tulee käännös, tekstiosio, jossa Lindegren purkaa hahmottelemansa myyttisen hyvänolon tilan, suomalaisen identiteetin turvasataman:

Toivoisin että Suomi olisi näin kaunis maa. Mutta kuva on valheellinen kuin entisen pojan rakkaus. Jos yllä olevan maiseman panee kuvaamaan tämän henkistä ilmapiiriä, kuvan valheellisuus moninkertaistuu. Suomi ei ole kaunis maa. Se ei ole tilan ja avaruuden maa, vaan yhä suppeamman ajattelun, omahyväisyyden, rasmin ja vanhakantaisuuden leposija.¹⁵⁵

Katkelmassa on huomattava, että Lindegren hylkää positiivisen kansallisen stereotypian täysin ja marssittaa sen tilalle negatiivisen. Hän ei siis tuo ikäväksi koettuja kansallisia piirteitä ihannekuvan rinnalle, vaan työntää ne sen tilalle. ”Entisen pojan rakkaus” ankkuroituu kielikuvana happamaksi menneeseen ihmissuhteeseen, johon kirjoittaja suhtautuu inholla. Samalla kirjoittaja kertoo toivovansa, että maan kauneus olisi totta. Haavekuva on torjuttava jyrkästi kenties siksi, ettei se saisi lumovoimaansa takaisin.

Lindegren maisemakeskeinen idylli vertautuu Maamme-laulun sanoitukseen, jossa suomalaisuutta rakennetaan nimenomaan nähdyn ja tunteellisesti koetun kulttuuriympäristön kautta. Kasvatustieteilijä Sirkka Ahosen mukaan Topeliuksen Maamme kirja on yhteisenä koululukemistona tuottanut kansallista samaistumista sinisiin järviin, kultaisiin viljapeltoihin ja kristillisiin hyveisiin. Näistä merkeistä on syntynyt velvoittava myytti maasta ja kansasta.¹⁵⁶ Maamme-laulua muistuttavaa maisemaa arvostelemalla voidaan siis tehokkaasti nousta tätä velvoittavaa isänmaallisuutta vastaan. Ensimmäisen säkeistön ikoniset rivit ”Ei laaksoa, ei kukkulaa, ei vettä, rantaa rakkaampaa, kuin kotimaa tää pohjoinen, maa kallis isien”¹⁵⁷ törmäävät tekstin lakoniseen kyseenalaistavuuteen: ”Onko sen taivaskaan enää sinivalkoinen? Kukkipatko horsmat maantien poskessa, vai onko ne kaikki jo myrkytetty.”¹⁵⁸ Siinä missä Suomen asukkaita yhdistävää kansallistunnetta on rakennettu juuri abstrahoidun ja tyhjän maiseman varaan, voidaan tätä maisemakuvastoa ironisoimalla ja arkipäiväistämällä irtisanoutua romanttisesta nationalismista, ja juuri näin Lindegren nähdäkseni tekstissään menettelee.

Imagen kriittiseltä Suomi-kuvan analyysilta voidaan kysyä, missä määrin se itse asiassa toistaa konvention mukaisia käsityksiä suomalaisuudesta. Alasuutarin mukaan käsityksiä arkkityyppisestä suomalaisuudesta on hallinnut ruotsinkielisen sivistyneistön

¹⁵⁵ Lindegren: Minun Suomi-kuvani. *Image* 1/1990, 4.

¹⁵⁶ Ahonen 1998, 23.

¹⁵⁷ Maamme (Vårt land), Johan Ludvig Runeberg. Suomenkoski Paavo Cajander.

¹⁵⁸ Lindegren: Minun Suomi-kuvani. *Image* 1/1990, 4.

suomalaiselle rahvaalle antamat määreet. Näissä kansallinen stereotyyppi on heikosti sivistynyt ja maalaiselämään henkisesti ankkuroitunut metsäläinen.¹⁵⁹ Esimerkiksi Lindegrenin viljelemät ilmaisut *puliukko*, *vanhakantaisuus* ja *suppea ajattelu* toistavat juuri tätä sivistyneistön perussävyltään paheksuvaa käsitystä kansallisesta kuvasta, joka toisaalta liitetään suomenkielisen ei-kaupunkilaisen miehen elämään ja jota siten voidaan paeta ilman, että mielikuvaa ankkuroidaan kovin vankasti todellisuuteen.¹⁶⁰ Lindegren päättää kirjoituksensa manifestiin, jossa hän purkaa rakentamansa maalaismaiseman lopullisesti:

Silti. Katson edelleen utopioitteni suomalaismaisemaa. Tiedän, että se on eskapistinen, elitistinenkin. Meillä ei enää ole varaa – eikä oikeuttakaan näin paljon tilaan ympärillämme. Minkään ei kuitenkaan pitäisi estää meidän henkistä väljyyttämme.¹⁶¹

Suomalaisuuden muuttaminen lähtee Lindegrenille siis eristyneisyyden kahtalaisesta vähentämisestä. Fyysistä tilaa on liikaa, henkistä liian vähän. Tarvitaan lisää ihmisiä ja lisää vaikutteita – kenties siis juuri enemmän maahanmuuttajia ja kansainvälisiä kontakteja. Identiteettiä on liikutettava pois tyhjän heinäpellon suvimaisemasta, jossa ei kulje ketään. Tyhjä maisema on Suomi-filmi-identiteetin kuva, ja sellaisenaan historiaan kadonnut, ja kadonneeksi myös sopiva.¹⁶² Lindegrenin kapinakirje nousee aivan laman aattona vastustamaan taloudellisesti pärjäävää mutta omahyväiseksi ja nukkavieruksi koettua Suomea: sen itseensä käpertyväksi koettua agraarista omakuvaa.

Liike ja itsekriittisyys kuuluvat Lindegrenin hahmotteleman uuden Suomi-kuvan keskiöön. Samalla hän kuitenkin rajaa itsensä ja oman viitekehänsä piirretyn kansankuvan ulkopuolelle ja noudattaa näin kansalliskriittisen puheavaruuden konventioita. Tässä puheessa toistuvat Peltosen mukaan etenkin käsitykset suomalaisten kömpelöstä metsäläisyydestä.¹⁶³ Kritisoitava suomalaisuus on myös Lindegrenin katsannossa jälleen kerran aivan muualla kuin puhujassa, joka on määritellyt itsensä tyyppisuomalaisuudelle ulkopuoliseksi suomalaiseksi. Imagessa esitetty vanhakantaisuuden ja epäsiistyyden kritiikki voidaan nähdäkseni tulkita myös kaupunkilaisen sivistyneistön kaavamaisen Suomi-kuvan kritiikkinä, huolimatta siitä ettei sitä ole itsekritiikiksi tarkoitettu.

¹⁵⁹ Alasuutari 1996, 229.

¹⁶⁰ Alasuutari 1996, 230.

¹⁶¹ Lindegren: Minun Suomi-kuvani. *Image* 1/1990, 4.

¹⁶² ”Identiteettien katoavaisuus niin sanotusti paistaa notkean modernin asukkaiden silmiin.” Bauman 2002, 213.

¹⁶³ Peltonen 1988, 77-78.

Imagen Areena-tilaisuudessa puhunut Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n toimitusjohtaja Jaakko Iloniemi oli seuraavana vuonna muutosvaatimuksissaan pitkälti Lindegrenin linjoilla. Imagessa 1/1991 julkaistu puhe penää otsikolla *Onko meillä valmius muuttua?* selkeää ja voimakasta avautumista, joka kuitenkin sallisi identiteetin ydinkohdista, juurista ja henkisestä kodista, kiinni pitämisen.¹⁶⁴ Valittua näkökulmaa voidaan pitää sovittelevana kompromissirytyksenä rakennemuutoksen paineiden ja Urho Kekkosen ajan konformistisen perinnön välillä. Iloniemen retoriikan pääpaino on kuitenkin liberalisoinnissa, muutoksessa. ”Juuret” ja ”henkinen koti” ovat konservatiivisina ankkureina käyttökelpoisen väljiä: ne voivat nationalisessa kuvastossa tarkoittaa lähestulkoon mitä tahansa, eikä niistä kiinni pitäminen rajoita muutosta millään konkreettisella tasolla.

Iloniemelle Suomi on sulkeutunut provinssi, jonka pysähtyneisyys passivoi teknisesti taitavat ja kansainvälisyyteen kykenevät nuorensa. Iloniemi herättelee tekstissään sukupolvikapinaa osana identiteettikamppailua: hän haluaa kutsua nuorison vaatimaan liikehdintää ja muutoksia. Suomalaisen identiteetin suurena ongelmana hänelle näyttäytyy etenkin koko yhteiskunnan läpäisevä liiallinen konsensushenkisyys ja kollektiivisuus päätöksenteossa: ”Sama kertautuu alalta toiselle. On tehtävä niin kuin jossain kollektiivissa on sovittu. Ei voida hyväksyä yksilöllisiä, itsenäisyyttä korostavia ratkaisuja, koska valta-aseamista taistellaan.”¹⁶⁵

Kilpailutalouden puheavaruuden tulo 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa merkitsi Alasuutarin mukaan sitä, että yksilönvapaus nousi tasa-arvon ja demokraattisuuden ohitse hallitsevaksi premissiksi.¹⁶⁶ Iloniemi suuntaa kritiikkinsä juuri valtiollisesti johdettua suunnittelutaloutta kuin sen korporatiivisia liitännäisiäkin kohtaan.¹⁶⁷ Hänen esittämänsä ratkaisuehdotus on jokseenkin paradoksaalinen: suomalainen kulttuuri on liian kollektiivinen, jotta se voisi sellaisenaan edetä kohti parasta mahdollista tulevaisuutta, joka Iloniemelle rakentuu yksityisyrittäjyyden varaan. Suomalaisten on yhteisesti löydettävä tapa olla vähemmän yhteisöllisiä, vähemmän toisiinsa päätöksenteossa tukeutuvia. Näkemys voidaan laskea osaksi 1990-luvun alussa voimistunutta korporatiivisen tulopoliitikan porvarillista kritiikkiä, johon otti osaa myös

¹⁶⁴ Iloniemi: *Onko meillä valmius muuttua?* *Image* 1/1991, 99.

¹⁶⁵ Iloniemi: *Onko meillä valmius muuttua?* *Image* 1/1991, 101.

¹⁶⁶ Alasuutari 1996, 256.

¹⁶⁷ Suunnittelutaloudesta ks. Alasuutari 1996, 92.

maan hallitus.¹⁶⁸ Iloniemi osallistuu siis liberaalis-yhteisölliseen kiistaan liberalismiin ihanteiden puolustajana.¹⁶⁹ Hän nostaa symbolisesti identiteetin keskiöön yksilön, joka voi kuitenkin olla lähes millainen tahansa. Iloniemen lähtöoletuksena on, että yksilö haluaa etsiä neuvokkaasti uusia ratkaisuja, toisin kuin suomalaisten yhteisö, joka haraa vastaan ja takertuu menneeseen. Suomalainen kollektiivien mentaliteetti postuloidaan suvaitsemattomaksi toimijaksi, joka asettaa valta-asetelmat itsenäisyyden edelle. Iloniemi samaistaa sen merkitystasolla Suomen itsenäisyyttä uhanneeseen Neuvostoliittoon ja korostaa näin yksilön oikeutta itsenäisyyteen ja vapauteen. Neuvostoliitto onkin kirjoitushetkellä jo hiipumassa historiaan, mutta suomalaisten on nyt kapinoitava omaa olemustaan vastaan vapautuakseen. Baumania lainaten ”paradoksaaliset tilanteet johtavat paradoksaalisiin ratkaisuihin.”¹⁷⁰

Vanhakantaisuutta vastaan voidaan Iloniemen mukaan taistella tuomalla Suomeen lisää eritaustaisia ihmisiä opettamaan suomalaisia lapsia, kasvattamaan nuoria elämysten kautta. Tämän vuoksi hän katsoo, että suomalaisista normitusihanteista ja etnisesti yhtenäisen kansallisvaltion projektista on luovuttava.¹⁷¹ Tulevaisuudessa, jossa ”EY-jäsenyys tulee kuin juna”¹⁷², on osattava päästää irti omiin ihanteisiin puristautumisesta.¹⁷³ Kansallisen identiteetin muovaamistyö on Iloniemen retoriikassa eräänlaista kaksoisvaikutusta, jossa sisäiset ja ulkoiset rajat avataan, hallitusti ja yhtäaikaaisesti. Iloniemen argumentaatio voidaankin nähdäkseni ankkuroida etenkin työnantajaosapuolen parissa 1900-luvun jälkipuolella yleistyneeseen puheavaruuteen, jossa keskeistä on säätelyn yleinen vähentäminen sekä valtion roolin rajaaminen. Tämän retoriikan Iloniemi laajentaa koskemaan yksilön identiteettiä. Joustava ja yrittäjämielisempi valtio ei riitä, vaan tarvitaan joustavampi kansalainen.

Toisaalta joustavalle ja yrittäjämieliselle kansalaiselle on Iloniemen mukaan sallittava oikeus pitää kiinni suomalaisuutensa parhaista puolista.¹⁷⁴ Tämä tarkoittanee sallivaa ja väljää kansallisylypeyttä, ankkuroitumista sisun ja saunan kaltaiseen jaettavaan suomalaisuuteen, joka ei aseta esteitä urbanisoitumiselle tai globaalis-liberaalille

¹⁶⁸ Keväällä 1991 toimintansa aloittanut Esko Ahon hallitus ajoi valtion roolin vähentämistä työehtosopimusneuvotteluissa. Alasuutari 1996, 92–93.

¹⁶⁹ Bauman 2002, 201–202.

¹⁷⁰ Bauman 2002, 203.

¹⁷¹ Iloniemi: Onko meillä valmius muuttua? *Image* 1/1991, 101.

¹⁷² Iloniemi: Onko meillä valmius muuttua? *Image* 1/1991, 100.

¹⁷³ Kyse on realismin retoriikasta: tämä on se todennäköinen tulevaisuus, jota varten identiteettityötä on tehtävä. Realismin retoriikasta katso esim. Alasuutari & Ruuska 1999, 75.

¹⁷⁴ Iloniemi: Onko meillä valmius muuttua? *Image* 1/1991, 101.

avautumiselle. Abstraktiin kansallismieleen vedotessaan Iloniemi tulee jälleenrakentaneeksi Lindegrenin purkamaa myyttistä maisemasuomalaisuutta: yhteishenkeä, jolla mielipide-erot voidaan silotella. Molempia tekstejä yhdistää suomalaisen toimintakulttuurin ripeän muutoksen vaatimus, mutta Iloniemi suhtautuu Lindegreniä hellämielisemmin kansallistunteeseen, jonka hän ankkuroi jonkinasteiseksi emotionaaliseksi perustarpeeksi.¹⁷⁵ Nähdäkseni kyse on kulttuurikonservatiivisesta strategiasta, jolla taloudellisen liberalismien muutospainetta kevennetään.

Kuva kansallisen identiteetin muovautumispaineista ei kuitenkaan ole Imagessa aivan näin yksitoikkoinen: aivan kaikki kirjoittajat eivät näe suomalaisuutta muutostehtävän viitekehyksessä. Ohjaaja Juha Hemanuksen essee *Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen* (Image 3/1993) kysyy poleemisesti, miksi kulttuuria on erikseen puolustettava, ja mitä vastaan.¹⁷⁶ Hemanus arvostelee yhden kulttuurimuodon asettamista toista paremmaksi yhteiskunnallisen arvojärjestelmän toimesta. Valinnanvapauden vallitessa ja ”pastorihumanismin” jälkeisessä maailmassa korkean ja matalan taiteen hierarkia ei enää toimi: ”vain sellaisella kulttuurilla, jolla on yhdelle ihmiselle merkitystä, on yleistä merkitystä.”¹⁷⁷ Kulttuurin vanavedessä Hemanus sukeltaa liberaaliin identiteettiin ja eurooppalaiseen projektiin. Hemanus korostaa yksilönvapauden merkitystä, mutta arvostelee samalla liberalismien projektia ja etenkin Suomen paketoitua EU-valmiiksi:

Ohjat ja valta ns. kehityksestä on jo luovutettu ns. Brysselin ei-kellekään, sillä systeemin kohtalohan on jo sinetöity: suuri kansainvälinen pääoma käyttäytyy joka autonomisesti ja ekologinen tuho taas etenee omia teitään, joita emme enää haluakaan tuntea... ..Olemme tietämättämme, tiedostamattamme halunneetkin luovuttaa vallan, ruoskan muille. Unenomaisesti olemme istuutuneet palmun alle ruoskittavaksi ja hedelmää syömään.¹⁷⁸

Hemanuksen kriittinen terä asettuu siis Lindegrenin ja Iloniemen penäämää mukautumista ja vaikutusalttiutta vastaan. Kuva eurooppalaisesta unelmasta onkin yhtäkkiä hapan: siinä suomalaisten nähdään unissakävelvän suurpääoman kolonialismin armoille, toisten orjiksi. Modernin pitkä marssi kohti vankilaa täydellistyy ylikansalliseen valtaan, joka häivyttää kansakunnalta sen tietoisuuden, tekee siitä unissakävelijän.¹⁷⁹ Toisaalta yksilön merkityksen korostaminen yhdistää Hemanuksen Iloniemen liberalismiin, vaikka hän onkin jälkimmäistä pessimistisempi.

¹⁷⁵ Iloniemi: Onko meillä valmius muuttua? *Image* 1/1991, 99.

¹⁷⁶ Kirjoittaja ehdottaa kulttuurin vastapareiksi esimerkiksi lemmiä, autoja ja hammastikkuja, jotka kaikki mahtuvat erinomaisesti laajaan kulttuurikäsitteeseen. Esseen kulttuurikäsite on suppeampi: se samaistuu jossain määrin taiteisiin, vaikka kirjoitus pyrkii tätä määrittelyä myös avartamaan.

¹⁷⁷ Hemanus: *Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen*. *Image* 3/1993, 88.

¹⁷⁸ Hemanus: *Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen*. *Image* 3/1993, 88.

¹⁷⁹ Bauman 1996, 35.

Puhuessaan pääomasta ja Euroopan Yhteisöstä Hemanus toistaa ruoskinnan, pitkitetyn rangaistuksen ja kidutuksen kielikuvaa. Hän samaistaa siis taloudellisen liberalismien pakkotyöhön, jossa kansallisella ruumiilla ei ole enää omaa sananvaltaa. Näin menetellessään hän kääntää ystävälliset ominaisuudet päälaelleen ja niistä viholliskuvan.¹⁸⁰ Liittoutunutta vapaiden pääomien Suomea odottaakin kukoistuksen sijasta turmelus. Hemanus esittää, että paljon kaivattu identiteetin muutos on vain peitettyä itsepetosta:

Koko prosessin peittelemiseksi, itsemme ja omakuvamme puolustamiseksi olemme kehittäneet erilaisia strategioita ja jargoneita: ”Suomalaisuus Euroopassa” tai ”Nuoret ja Eurooppa”. Onko tässä jotain uutta ja ontologisesti merkittävää? Ei. Suomalaisuus on aina ollut Euroopassa, nuoret ovat aina olleet osa Eurooppaa.¹⁸¹

Hemanus kieltää muutoksen tarpeen ja toisista, postuloiduista eurooppalaisista lähtöisin olevan esikuvallisuuden. Siinä mielessä argumentti onkin tehokas, että abstrakti eurooppalaisuus ei sinällään tarkoita muuta kuin maantieteellistä kuulumista, ellei sanaa tarkenneta muilla määreillä ja sidota selkeämmin kulttuuri- ja identiteettitekijöihin. Samalla tekstin voidaan katsoa kritisoivan tuttua kuvaa suomalaisten erityisyydestä, joka on rakentunut historiallisen liioittelun varaan.¹⁸² Nuorten puolustaminenkin näyttäytyy siinä banaliteettina, sillä kaikki eurooppalaiset yhteiskunnat perustuvat nuoruuden ihanteelle samalla, kun sukupolvet taistelevat keskenään hyvinvoinnin hedelmistä.¹⁸³ Nuoren sukupolven vastarinnan mahdollisuuksia tarkastellessaan Hemanus palaa liberalismiin, josta hän on kertaalleen euroskeptisyydessään irtaantunut. Myös käsitys sukupolvesta haasteena ja tehtävänä tarkentuu:

Miten saisimme keski-ikäiset pois vakansseilta tukkimasta työmahdollisuuksiamme, miten saisimme vallan pois kaupan keskusliikkeiltä, jotta lähikauppias voisi myydä haluamiaan tuotteita itse päättämällään hinnalla?¹⁸⁴

Nuorten kulttuurissa uudessa, uljaassa Euroopassa on kyse vanhan kieltämisestä ja uuden löytämisestä, ja kuolemallakin on vaihtoehtonsa. Ilo, usko, henki, äly.¹⁸⁵

Vaikka liberaalin kapitalismin markkinoimaan uuteen ja uljaaseen eurooppalaiseen ihmisyyteen muovautuminen olisikin osittaista itsepetosta, on nuoren sukupolven

¹⁸⁰ Bauman 1996, 47.

¹⁸¹ Hemanus: Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen. *Image* 3/1993, 88.

¹⁸² Hyvänä esimerkkinä on käsitys suomalaisten asutushistoriasta yksinäisinä uudisraivaajina, joka on valtaosin virheellinen. Uudisraivaajamielikuvassa vaalitaan sekä positiivisesti että negatiivisesti latautunutta erontekoa verrokkimaihien: siis kaksinaista erityisyyttä. Peltonen 1988, 78.

¹⁸³ Hemanus: Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen. *Image* 3/1993, 89.

¹⁸⁴ Hemanus: Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen. *Image* 3/1993, 89.

¹⁸⁵ Hemanus: Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen. *Image* 3/1993, 89.

taisteltava asemastaan, kaapattava yhteiskunnan johtopaikat. Hemanuksen vastaus löytyy yksilön henkisistä ominaisuuksista, sillä minkään tason instituutioihin ei ole luottaminen. Anarkistinen retoriikka lähestyy Iloniemen korporaatiokritiikkiä ja toisaalta ylittää sen kritisoidessaan kaikkia vakiintuneita valtajärjestelmiä.

Iloniemen herättelemaa ja Hemanuksen ilmiliikkeihin sytyttämää yhteiskunnallisiin etenemismahdollisuuksiin ja taloudelliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvää sukupolvikapinaa voidaan tarkastella myös sukupolvihegemonian kriisin käsitteen kautta. Marja Tuominen on väitöskirjassaan *Me kaikki ollaan sotilaiden lapsia* (1991) käsitellyt 1960-luvun suomalaisen kulttuurin sukupolvihegemonian kriisiä. Tuominen nojaa muun muassa Antonio Gramscin käsitykseen siitä, että modernien valtioiden vahvuus liittyy voimakkaan hallitsemiskoneiston lisäksi laajaan konsensukseen tai porvarilliseen hegemoniaan, joka on luonteeltaan yhtä aikaa ja välttämättä sekä eettis-poliittinen että taloudellinen. Vallitseva hegemonia voi joutua kriisiin johtavan luokan epäonnistuessa suuressa poliittisessa hankkeessa, kuten sodassa. Toisaalta hegemonia voi epäonnistua myös oman tietoisuutensa delegoinnissa tulevalle sukupolvelle. Näin voi tapahtua, jos arvomaailma rakoilee historiallisten tosiasioiden muuttuessa.¹⁸⁶ Imagen identiteettiretoriikan osalta tämä jatkuvuuden katkos näyttää melko selvältä.

Tuominen tarkentaa hegemonian vaativan ideologista valta-asemaa ja julkisuuden hallintaa.¹⁸⁷ Tässä mielessä vuonna 1985 perustettua Imagea voidaan tarkastella laajemminkin eräänlaisena sukupolvihegemonia haastamisen välineenä, joka operoi suomalaisen kulttuurin ja identiteettityön kentällä. Lehti avasi 1990-luvun alun kontekstissa edeltävistä sukupolvista riippumattomana toimijana yhden hyökkäyssuunnan edellisen sukupolven oletettua hegemonista asemaa kohtaan.¹⁸⁸ Imagen kirjoittajat piirsivät yhtäläisyysmerkkejä identiteetinmuutoksen ja taloudellisen avautumisen välille. Tässä suomalaisuuden muovaamisessa kohti ihanteellista eurooppalaisuutta nuori sukupolvi kohotettiin tulkintani mukaan vahvasti Suomen uudistajaksi – olkoonkin, ettei mielikuva halutusta muutoksesta ollut yksituumainen. Tarkastelen seuraavassa alaluvussa sukupolvikonfliktin ilmentymiä Imagen artikkeleissa osana lehdessä käytyä identiteettikeskustelua.

¹⁸⁶ Tuominen 1991, 32–34.

¹⁸⁷ Tuominen 1991, 36.

¹⁸⁸ Imagen tekijät olivat pitkälti 1960- ja 1970-luvulla syntyneitä, eikä myöskään omistuspohja sitonut sitä suuriin ikäluokkiin, sillä perustaja Raoul Grünstein (s. 1960) omisti lehden vuoteen 2005 saakka.

3.2 Raivaajasukupolven asemasota

Mediatutkija Sam Inkinen on artikkeliväitöskirjassaan *Teknokokemus ja zeitgeist* (1999) käsitellyt yhtenä teemanaan 1990-lukulaista sukupolvea. Inkinen johtaa analyysiaan Matti Virtasen ja J.P. Roosin sosiologista tutkimuksista suomalaisen yhteiskunnan sukupolvista ja niiden kokemuksellisesta ja yhteiskunnallisesta rakentumisesta. Taustalla vaikuttavat myös Karl Mannheimin ajatukset sukupolvikäsitelmästä ja sukupolven aktualisoitumisesta sekä populaarikulttuurin viitepiireet, etenkin kanadalaiskirjailija Douglas Couplandin kulttiasemaan noussut 1990-luvun alun aikalaisromaani *Generation X*, josta juonnettiin termi X-sukupolvi.¹⁸⁹ Inkisen analyysissa suomalaisen sosiologian klassikot eivät riitä kurottamaan 1990-luvulle: muovautumassa oleva uusi sukupolvi on ikään kuin määrittelemättä, ja tieteen ohelle tarvitaan taide. Juuri Couplandin manifestoivat romaaniteesit tuntuvatkin antavan oikeutta 90-lukulaiselle hahmottomuudelle. Aikalaiskokemus välittyy, vaikka Couplandin sukupolviselvitys otti fiktion muodon ja sijoitti itsensä Mojaven autiomaan tulevaisuudettomien tarinankertojien piiriin. Esikoisromaani suomennettiin nopeasti ja se arvosteltiin *Imagessa* 3/1992 otsikolla *Nihilismi elämänasenteena*.¹⁹⁰

Couplandin teoksessa eilisen tulevaisuus on loppunut. Siinä eletään 1990-luvun alkua, joka tarjoaa parikymppisille päähenkilöille lähinnä sisäistettyä epävarmuutta. Uuden sukupolven on löydettävä paikkansa maailmassa, jossa materiaalisen onnen kasautuminen ei enää ole riittävä elämäntehtävä ja jossa työelämän turhauttavuus ajaa toisaalta kyyniseen välinpitämättömyyteen, toisaalta eskapistiseen elämänjanoon: nomadiin elämään ja nuoruuden pidentämiseen. Globaali kapitalismi, yritysten ja brändien ympärille kietoutuva elämä on itsestäänselvyys, mutta sen hedelmien maku on karvas.¹⁹¹ Elämänuran ja ydinperheen sijaan tarjolla on vain naulakkoyhteisöjä, jotka ovat Baumanin mukaan paikasta riippumattomia ja lyhytikäisiä, ja korostavat näytöksellisyyttä.¹⁹²

Tuntemattoman sukupolven ytimessä ovat parikymppisten toisilleen kertomat tarinat, joissa toistuvia teemoja ovat työelämä ja perhe. Eetos on postmodernin narratiivinen: porvarillisen elämänmuodon symbolinen käsittely valtaa alan ja päähenkilöiden elämän

¹⁸⁹ Inkinen 1999, 241–248.

¹⁹⁰ Lehtinen: *Nihilismi elämänasenteena*. *Image* 3/1992, 96.

¹⁹¹ Globalisaatio on useissa tulkinnoissa liitetty kansainvälisten suuryritysten vallan kasvuun ja kansallisvaltioiden valtiosuvereniteetin vähenemiseen. Esim. Alasuutari & Ruuska 1999, 12.

¹⁹² Bauman 2002, 237.

keskiöön nousevat tekemättömyys ja tarinankerronta vastalauseina edeltävän sukupolven suoraviivaiselle menestysihanteelle ja puhumattomuudelle. Taalantakojista tulee taas tarinankertojia, ja autiomaan elementti korostaa lineaarisen edistyksen katkoa. Surumieliset tarinat ovat naulakkoyhteisön speaktaakkeli.¹⁹³

1990-luvun alun Suomessa koettu muutosten tulva voidaan rinnastaa siihen jatkuvuuden katkokseen, josta Tuominen kirjoittaa osana sotien jälkeisen Suomen yhteiskunnallista kehitystä ja jonka hän asemoi 1960-luvun sukupolvikapinan taustalle. Tuomisen mukaan 1960-luvun Suomen hegemoninen mentaliteetti oli syvätasolla suvaitsematon ja pinnalta varovaisen salliva konstruktio, jossa sisäisen hajaannuksen uhkaa vastaan oli rakennettu vankat suojamuurit.¹⁹⁴ Nuorison kapinan haluttiin siis pysyvän hegemonisen sukupolven määrittämässä rajoissa. 1990-luvun sukupolvikapina saattoi olla sotienjälkeisen sukupolven irtiottoon verrattuna vähemmän näkyvä ja epäpoliittisempi, mutta sen rakennusaineena toimineet epäoikeudenmukaisuuden ja jatkuvuuden katkeamisen kokemukset on helppo paikantaa Imagen sivuilta.

Roope Lehtisen Imageen kirjoittama esseistinen arvio Couplandin *Tuntemattomasta sukupolvesta* on samaistuva. Vaikka hiljaisen sukupolvikonfliktin puitteet olivat lama-Suomessa omanlaisensa, sopi amerikkalainen loistavan tulevaisuutensa kadottanut fiktiöhahmo suomalaisen kaupunkilaisnuoren omakuvaksi:

Ei kuulosta helpolta, mutta kaksikymppiset ovat raivaajasukupolvea, halusivatpa he sitä tai eivät. On tehtävä uhrauksia muuttumatta marttyyriksi. On opittava nauttimaan niistä asioista, jotka on tehty jo monta kertaa aikaisemmin. On opittava juhlimaan sitä tosiasiaa, siitä että hyvät ajat eivät tule koskaan takaisin sellaisina kuin ne vanhemmillemme tapahtuivat.¹⁹⁵

Lehtisen lauseet eivät huou uuden sukupolven optimismia ja muutosvoimaa, vaan ne asettuvat vuorovedoin Couplandin hieman katkeransuloiseen tulevaisuudettomuuteen. Jotain on menetetty, ehkä peruuttamattomasti. Suurten ikäluokkien¹⁹⁶ jälkeläisillä on vastassaan edellistä sukupolvea epävarmempi maailma ja vain vähän kasvun mahdollisuuksia. Lehtisen toteamavirkkeet naulaavat asioiden tilaa, johon aktiivinen kapina sopii huonosti. Maailman osatekijät on annettu, ja niihin vaikuttamisen mahdollisuudet nähdään heikkoina. Tässä retoriikassa ei nähdäkseni ole keskeistä synkkyyden viljely vaan mahdollisimman suuren eronteon tekeminen omien vanhempien ikäluokan vaalimaan ja omistamaan Suomeen. Voitaisiin puhua jopa

¹⁹³ Bauman 2002, 238.

¹⁹⁴ Tuominen 1991, 125–128.

¹⁹⁵ Lehtinen: Nihilismi elämänasenteena. *Image* 3/1992, 96.

¹⁹⁶ Couplandin angloamerikkalaisessa kontekstissa *baby boomers*.

refleksiivisestä retoriikasta: siitä, että lamakatkeruutta korostamalla Lehtinen haluaa tuottaa epäjatkuvuutta kansallisen kehystävän kertomuksen sisällä. Koska ”vanhat hyvät ajat” ovat loppuneet, saa nuorempi sukupolvi myös heittää kaikki sen esioletukset ja vaateet yltään. Tämä tarkoittaa erontekoa omien vanhempien edustamaan keskiluokkaiseen elämäntapaan.

Lehtisen raivaaminen onkin materiaalisen valloittamisen sijaan selviytymistä vähemmällä: Couplandin epävarmuutta syleilevää elämää, jossa vuokralla asuminen, kämppekaverit ja pätkätyöt syrjäyttävät uran, perheen ja omistuksen mallit. Raivaaminen tapahtuu myös symbolisesti, merkitysten tyhjentämisen tasolla: on olennaista sanoutua irti hegemoniasta, määritellä tavoitteet ja viitekehys uudelleen. Tämä tarkoittaa irti päästämistä sekä modernin edistysuskon alituisesti paremmasta huomisesta että ydinperheen ja kasautuvan varallisuuden vaatimuksista. Muutosten tulkinta on myös oman toiminnan legitimoimista.¹⁹⁷ Jos eilisen lupaukset eivät toteudu, voidaan kaikki määritellä uudelleen. Taloudellista romahdusta voidaankin Lehtisen retoriikassa tulkita eräänlaisena Berliinin muurin suomalaisena vastineena: romahduksen jälkeen mikään ei ole niin kuin ennen.

Couplandin esiin kirjoittaman X-sukupolven kapina on Lehtiselle pintatasolla tekemättömyyttä, syvemmin paradigman uudelleenmäärittelyä.¹⁹⁸ Epävarmuuden syleily ja paikallaan pysyvistä materialismista irrottautuminen ovat toimintaa, vaikka ne eivät pintatasolta siltä näyttäisi. Olisi ehkä liioittelua liittää Tuntematon sukupolvi suoraviivaisesti Baumanin notkeaan moderniin, sillä teoksen tulokulma on pikemminkin postmodernin romanttinen: toisaalta hajanainen ja moniääninen, toisaalta suurta kokoavaa merkityksellistä etsivä. Silti teoksen narratiivinen naulakkoyhteisöllisyys ja ydinperheen ja vakituisen työn käsittely eräänlaisina traumoina resonoivat juuri notkean modernin kokemuksellisen ytimen kanssa.

Lehtisen arvio manaa otsikossaan esille nihilismiä uuden sukupolven elämänsenteena. Tästä huolimatta sekä romaani että sen arvio *Image*ssa penäävät riviensä väleissä uusia toimintatapoja ja kyynisyyden ylittämistä. Juuri näissä ironian siivittämissä mutta pohjimmiltaan vakavahenkisissä keskusteluissa määrittäytyy ehkä selkeimmin sukupolvikokemuksen itsetutkiskelu 1990-luvun alun *Image*ssa. Sukupolvella on näissä

¹⁹⁷ Alasuutari 1996, 256.

¹⁹⁸ ”Couplandin tasapainoiset, mutta onnettomat twentysomethingit kapinoivat vanhempiaan vastaan ryhtymällä todelliseen passiiviseen vastarintaan; he eivät tee käytännössä mitään, eivät edes kapinoi.” Lehtinen: Nihilismi elämänsenteena. *Image* 3/1992, 96.

pohdinnoissa tarkoitus ja tehtävä, mutta toiminnan tapa on kadoksissa. Pirstaleisen aikalaiskokemuksen ja yksilöllistyneen kulttuurin keskellä mielenosoituskulkeet ovat auttamatta vanhentunut toimintatapa. Imagessa operoiva sukupolvi ei julista vaan kysyy hankalia kysymyksiä moniäänisyytensä hahmottaen.

Joissakin tapauksissa lehden omakseen ottama sukupolvi otetaan kuitenkin kuin annettuna: yhtenäisenä ja yksiaänisenä toimijana, jonka olemukseen ja asenteisiin voidaan viitata kuin ohimennen. Kuvaava esimerkki on Enrique Tessierin artikkeli *Awakening the phantom of the past* (Image International 1992), joka tarkastelee Neuvostoliiton romahduksen aikaansaamia geopoliittisia jännitteitä ja Suomen kansainvälistä asemaa. Tessieri maalaa uhkakuvia etnisistä jännitteistä, mutta viittaa tekstinsä loppupuolella toiveikkaasti uuteen sukupolveen:

The hope of Finland lies with its younger generation and their steadfast determination to uphold and defend the principles of human compassion, dignity and Nordic Western democratic values.¹⁹⁹

Tessierille nuori suomalainen sukupolvi on tulevaisuuden toivon sankarillinen airut, joka puolustaa ihmisarvoa ja pohjoisia demokraattisia arvoja kaaoksen ja ihmisoikeuksilla pöytää pyyhkivän realipolitiikan keskellä.²⁰⁰ Uusi sukupolvi asemoidaan siis pelastavaksi toimijaksi koko kansalliselle kertomukselle. Tessierin idealistista sukupolvikäsitystä voidaan tarkastella 1800-luvulta juontuvan liberaalin internationalismin perinnettä vasten. Heldin ja McGrevin mukaan liberaalit internationalistit uskovat globaalin kilpailun ja maailmanmarkkinoiden muovaavan maailman korostavan keskinäistä riippuvuutta, demokratiaa ja maailmanlaajuisia instituutioita. Demokratian ja keskinäisriippuvuuden leviäminen taas luovat perustan kansainväliselle rauhalle.²⁰¹ Tessieri sitoo tämän kehitysoptimistisen eetoksen uuteen sukupolveen. Hänen tekstinsä osuu lähelle 1900-luvun lopulla laajalle levinnyttä näkemystä, jossa voimakas kansallistunne samaistettiin jälkijättöiseen ääriajatteluun.²⁰² Tätä pimeää voimaa vastaan nousee nuori sukupolvi, jonka identiteetin perusta on Tessierin retoriikan mukaan universaaleissa, pohjoismais-länsimaisissa arvoissa.

Sukupolvi siis toimii ja tuottaa valoisampaa tulevaisuutta. Se on ainoa toivo menneisyyden haamujen taltuttajaksi. Tässä käyttöyhteydessään sukupolvi

¹⁹⁹ Tessieri: *Awakening the phantom of the past*. *Image International* 1992, 15.

²⁰⁰ Tähän toiminnan tapaan viitataan artikkelissa useasti.

²⁰¹ Held & McGrew 2005, 109–110.

²⁰² Ahonen 1998, 35.

asemoituukin iällisen elämänvaihesukupolven sijasta asenteiden ja toiminnan kautta. Uudella sukupolvella tarkoitetaan liberaaleihin läntisiin arvoihin sitoutunutta ihmisjoukkoa, jota menneisyydessä vallinneet toimintatavat eivät sido. Hahmotustapa on 1990-luvun alun Imagelle tyypillinen. Sukupolvea ei määritellä tiettyjä ikävuosia elävien ihmisten joukoksi, vaan se sidotaan pääpiirteittäin asenteisiin ja tiettyyn kokemukseen elämästä. Se on muutosagentti, tietynlaisiin olosuhteisiin asettuva ja toiminnallaan tulevaisuutta tuottava ihmisjoukko.

Toisaalta nuori sukupolvi voi olla myös vanhemman, hallitsevan sukupolven puolesta petetty, kuten Juha Siltalan kirjoituksissa *Kuka tahtoo lamaa* (Image 4/1990)²⁰³ ja *Isien maa* (Image 1/1990). Isien maassa Siltala maalaa kuvaa patriarkaalisesta pankkiirien ja hyväveliverkostojen Suomesta, jossa taloudellinen isänmaallisuus on väärinkäytettyä voimaa, keino huiputtaa nuoria kuluttajakansalaisia maksamaan finanssikeinottelun ja talouspoliittisten virhearvioiden hinta: ”Kullbergin²⁰⁴ ja hänen kaltaistensa linjana on maksattaa tuhlaamisen hinta niillä, jotka eivät ole koskaan voineet tuhllata, ja estää sellaisia elämästä, joilla ei ole ollut siihen vielä tilaisuutta.”²⁰⁵

Ahosen mukaan hyvinvointivaltiota rakentanut sukupolvi suuntautui voimakkaasti tulevaisuuteen ja ajatteli nimenomaan lastensa ja lastenlastensa tulevaisuutta maksaessaan sosiaalivaltion perustamiskuluja. Seuraava sukupolvi lisäsi edelleen yhteisiä etuja, mutta joutui myös kohtaamaan supistuvien resurssien ongelman.²⁰⁶ Siltalan retoriikkaa voidaankin tarkastella osana supistuvien resurssien aiheuttamaa pettymystä. Vaurautta tuottanut pitkä kasvu ei tuota kiitollisuutta vaan katkeruutta tulevaisuuden vaikuttaessa nykyhetkeä epävarmemmalta.

Siltalan teksteissä sukupolvikapina lähestyy luokkakapinaa, mitä hän kehystää liittämällä suomalaisen petetyn sukupolven Itä-Euroopassa tapahtuvaan kansanliikehdintään ja autoritäärisesti hallittujen kommunistivaltioiden rakoiluun. 1980-luvulla Suomeen levinnyt uusliberalistinen ajattelu ja hyvinvointivaltion kritiikki toivat mukanaan yksilön halun vapautua holhouksesta ja korostuneen valmiuden taistella asemastaan yhteiskunnassa.²⁰⁷ Tätä kontekstia vasten Siltalan lietsoma kapinamieliala, kokemus pettymyksestä on toiminnallinen motiivi yhteiskunnallisten asemien

²⁰³ Käsittelen kyseistä kirjoitusta luvussa 2.1.

²⁰⁴ Viitaten Rolf Kullbergiin, joka johti Suomen Pankkia vuosina 1983–1992.

²⁰⁵ Siltala: *Isien maa*. *Image* 1/1990, 43.

²⁰⁶ Ahonen 1998, 124.

²⁰⁷ Ahonen 1998, 158.

valtaamiseen, kuuliaisuuden katkaisemiseen. Jotta toiminnallinen sukupolvi ei jäisi epämääräiseksi, Siltala määrittelee sen selvärajaisesti. Syntymävuoden sijaan määrittävänä tekijänä on Tessierin arvojen tapaan henkinen ominaisuus, tietoisuuden kautta yhdistävä kokemus. Alaotsikon *Sukupolvien eriävät odotushorisontit* alla Siltala kirjoittaa: ”Ne, jotka ottavat nykypolitiikan vakavasti ja otaksuvat eri etujen tulevan siinä edes tulonjaon muodossa edusteille, kuuluvat vanhaan ja keski-ikäiseen, keskiluokkaiseen Suomeen.”²⁰⁸

Siltalan teksti tuleeikin Imagen sukupolviteksteistä ehkä lähimmäksi suoraa sukupolvikonfliktia. Kyse on vastakulttuurista ja suorasta kapinasta, jonka alkusyynä on kokemus siitä, että vanhempien sukupolvi on uhraamassa nuoret oman hyvinvointinsa vuoksi. Tulkinta tulee lähelle de Mausein psykohistoriallista tulkintaa antiikin lapsiuhrimallista, jossa surman piilotajuinen motiivi on vanhempien tarve hyvittää omia vanhempiaan ja jonka Tuominen on liittänyt myös suomalaiseen identiteettikeskusteluun ja uhrautumisen eetokseen.²⁰⁹ Toisaalta *Isien maan* kapinamieli voidaan tulkita vetäytymisenä entistä puolustuksellisempaan identiteettiin, jota Hall tarkastelee globalisaation seurauksena tapahtuvana identiteetin siirtymänä.²¹⁰

Siltala kaipaa psykologista vapautumista isämaan lunnaista, jotka ovat 1990-luvun alussa sotilaallisen sijaan taloudelliset. Ratkaisuehdotus on lopulta epäjatkuvuuden korostamiseen nähden perinteikäs. Siltala kehottaa sukupolveaan arvokapinaan: samaan toimintaan, joka tuotti 1960-lukulaiselle sukupolvelle hyviä tuloksia ja asemannousua. Isänmaallisuuden ja uuskonservatismiin nousun hän torjuu keinotekoisina ratkaisuuina, sillä niillä ei ole epävarmassa ajassa todellista perustaa: ”Työelämään astuvalla polvella ei ole omaa kotia, isänmaan osakkeita eikä valitettavasti edes uskontoa, joka auttaisi kuvittelemaan, että asiat voisivat olla toisinkin.”²¹¹ Tämä perinteisten arvojen torjuminen voidaan kytkeä politiikan tutkija Pauli Kettusen havaintoon, jonka mukaan

²⁰⁸ Siltala: *Isien maa. Image* 1/1990, 45.

²⁰⁹ Tuominen 1991, 60–63. Kotimaisena esimerkkinä kapinasta uhrietosta vastaan toimii Pentti Linkolan ystäviensä kanssa vuonna 1960 julkaisema pasifistinen pamfletti *Ihmisen ja isänmaan puolesta – mutta ei ketään vastaan*.

²¹⁰ Hall 1999, 69. On huomattava, että Hallin puolustuksellisen identiteetin osalta on etninen ja liittyy etenkin vähemmistön kohtaamaan rasismiin ja siihen reagointiin. Koen silti termin olevan käyttökelpoinen globalisaatioreaktioiden laajempaankin tarkasteluun.

²¹¹ Siltala: *Isien maa. Image* 1/1990, 46.

lama loi lisäedellytykset kansallisen yhteisyyden retoriikalle.²¹² Tämän yhteisyyden retoriikan Siltala haluaa sanavalinnoillaan torjua.

Vaikka Tessierin ja Lehtisen tulkinnat sukupolven roolista ovat pintapuolisesti lähes päinvastaiset Siltalan asettuessa jonnekin heidän väliinsä²¹³, korostuu kaikissa mainituissa esimerkeissä juuri selkeä sukupolvitehtävä: selviytyminen niistä ongelmista, joita hallitsevan ikäpolven itsekäs toiminta on kasannut, ja toisaalta irrottautuminen vanhemman sukupolven oletuksista ja vaatimuksista. Tämä toiminnallisuus, sukupolven missio sopii hyvin Matti Alestalon Karl Mannheimiin nojaavan esitykseen siitä, että tietystä ikäryhmästä sukupolveen kuuluu vain valikoitunut osa, jonka ytimessä on muutos ja tietty jaettu kokemus.²¹⁴

Siltalan ja Lehtisen teksteissä tällainen muutos nivoutui petetyksi tulemiseen ja menetettyihin mahdollisuuksiin, katkokseen historian jatkuvuudessa: ikään kuin edistyksen lupaus jatkuvasti paranevasta elämänlaadusta olisi ensiksi suorasanaisesti annettu ja sitten julkisesti julistettu mitätöidyksi. Toisaalta myös kaikkien kolmen retoriikassa suoraan tai epäsuorasti esiintyvä sukupolvitehtävä oli selkeä valikoimisperuste. Sukupolveen kuuluivat ne, jotka eivät tyytyneet annettuun osaan. Tätä kapinallista identiteettiä voidaan tulkita ainakin osittain globalisaation aikaansaamana, sillä Hallin mukaan sillä on kansallisten kulttuurien keskitettyjä ja suljettuja identiteettejä kyseenalaistava vaikutus.²¹⁵

Imagen sivuilla sukupolveksi kutsutun joukon rajoja määrittä paitsi yhteiskunnallinen aikalaiskokemus, myös globaali kulutuskaupunkilaisuus, ja sitä kohtaan koettu tahtotila. Kulutuksen ja kaupunkilaisuuden osalta identiteetti nähtiin työnä, jossa taistelunomaisen vastakkainasettelun sijaan korostuikin kepeys, leikillisuus ja vastaanotto. Samalla kyse oli kuitenkin jännitteisestä tilasta, merkityspelistä. Tätä kepeää ja leikillistä kulutusasennetta voisi nopeassa tarkastelussa pitää paradoksaalisena suhteessa raskauteen, pessimismiin ja kapinamielialaan, jotka määrittivät Imagen sukupolvitekstejä. Nähdäkseni suurta ristiriitaa ei silti ole, sillä materiaallinen kulutus liitettiin Imageessa uuden sukupolven notkeaan elämäntapaan, joka oli lehden tekijöille osa positiivista, suomalaisuutta liberalisoivaa muutosvoimaa. Aiheesta lisää seuraavaksi.

²¹² Kettunen 2002, 35.

²¹³ Siltala asettuu kuitenkin kehityspessimismissään lähemmäksi Lehtistä kuin Tessieria.

²¹⁴ Alestalo 2007, 146–147.

²¹⁵ Hall 1999, 70.

3.3 Uskontona laatu

Sosiologi ja filosofi Georg Simmelille suurkaupunki on henkisen kylläntymisen ja nopeiden vaihtojen paikka: asuinympäristö, jossa ihmiset vapautuvat tuttavallisen pikkukaupungin sosiaalisesta kontrollista ja jossa he joutuvat kehittämään yhä yksilöllistyneempää osaamista oman toimeentulonsa turvaamiseksi. Suurkaupunki pakottaa omalla momentillaan ihmiset sekä viileään etäisyyteen kanssaihmiä kohtaan että yhä nopeampaan tavaroiden ja ideoiden vaihdantaan.²¹⁶ Voidaan siis sanoa, että Simmelin näkemykseen nojaten juuri kaupunkilaisuus välkkyi kulutuskulttuurin taustalla, ja toisaalta urbaania identiteettiä voidaan tutkia etenkin kuluttajaksi identifioitumisen kautta.

Kaupunkisosiologi Pasi Mäenpää on sijoittanut kuluttamisen tuottaman kokemuksellisen leikillisyyden nykyaikaisen kaupunkikulttuurin ytimeen. Mäenpään mukaan ”kaupunkikulttuurin perusluonne kiinnittyy mimeettiseen itsesuhteeseen eli tapaan, jolla toisilleen tuntemattomat yksilöt heijastavat oman ihannekuvansa kaupunkijulkisuudessa ja avautuvat uusille tavoille esittää itseään itselleen.”²¹⁷

Mäenpään mukaan olennaista kaupunkilaisuuden ja kulutuskulttuurin kietoutumassa oli se, että ”kaupunkilaiset tuovat julkiselle areenalle omat kulttuuriset mieltymyksensä, omat tyyliinsä ja makunsa, jotka kytkeytyvät heidän yhteiskunnalliseen asemaansa sosiaalisen rakenteen hierarkkisessa mielessä”.²¹⁸ Kaupungissa vastaantulijaa arvioidaan katseenvaraisesti, nopeasti ja hienovaraisesti, symbolisia eroja tuottaen.²¹⁹ Muunlainen sosiaalinen paikantaminen on tuntemattomien muodostamassa yhteisössä vaivalloisempaa. Löytääksemme kaupunkilaisuuden lähdeaineistosta voimme tarkastella sitä, millaisia oman ihannekuvan heijastumia löydämme Imagen kaupunkilaisesta minätutkielmasta. Nimenomaan kuluttamiseen liittyvä aineisto ja kulutustavaroiden suunnittelijoita esittelevät artikkelit nousevat tämän kysymyksen alla mielenkiintoisiksi, sillä niissä esitellään erottautumisen keinoja ja legitimoidaan oman viiteryhmän makua.

Legitiimi maku on lyhyen määritelmän mukaan yhteiskunnan hyväosaisille kerrostumille tyypillistä kulttuuri- ja kulutusmakua, joka kytkeytyy suureen

²¹⁶ Simmel 2005, 27–46.

²¹⁷ Mäenpää 2005, 391.

²¹⁸ Mäenpää 2005, 392.

²¹⁹ Mäenpää 2005, 393.

kulttuuriseen pääomaan. Legitiimiyden mukaiset hierarkiat ilmenevät niin sisustuksessa, pukeutumisessa kuin keittiössäkkin.²²⁰ Suomalaisten kulttuuripääomaa ja kulutusta kartoittaneeseen tutkimushankkeeseen perustuvassa teoksessa *Suomalainen maku* Image-lehti sijoittuu suomalaista makua kuvaavalla nelikentällä legitiimin ja modernin maun ydinalueelle, lähelle modernin taiteen arvostamista ja Pori Jazziin osallistumista. Nelikentän toiseen ääripäähän, perinteisen ja epälegitiimin maun alueelle sijoittuvat muun muassa Apu-lehti ja Spede Pasasen elokuvat.²²¹ On huomattava, että tutkimusaineisto on kerätty vuosina 2006–2009, ja ajallinen etäisyys omaan tarkasteluajankohtaan on suuri. Tästä huolimatta uskon, että Image voidaan myös 1990-luvun alun viitekehyksessä tarkastella legitiimin ja modernin maun äänenkannattajana, sillä lehti pikemminkin vähensi elitismiään 2000-luvulle siirryttäessä.²²²

Kun Imagen kulutustekstit otetaan osaksi legitiimin ja modernin maun tuottamista ja siihen perustuvan identiteetin rakentamista, voidaan ne perustellusti nostaa jatkuvasti uudistuvan ja rakentuvan ihmiskuvan keskiöön. Mäenpää on liittännyt mimeettiseen leikillisyyteen sekä tuotteiden että toisten ihmisten käyttämisen elämysten ja virikkeiden lähteinä. Hänelle ”[r]iippumattomuus ja autonomisuus väkijoukon sisällä mahdollistavat oman maun muokkaamisen.”²²³ Shoppailija-kuluttaja hyötyy siis perinteisten siteiden ja liian tiiviin yhteisöllisyyden katkeamisesta, sillä helposti piirtyvästä identiteetistä irtautuminen mahdollistaa jatkuvat muutokset ja heijastumat, leikin jatkumisen. Toisaalta on huomattava, että juuri kulutuksen kautta rakennetaan uusia yhteisöjä, joiden symboleina ja rajapyykkeinä kulutustuotteet toimivat. Tulkinta nojaa olennaisesti näkemykseen, jonka mukaan sekä kulttuuristen objektien että yksilöiden sosiaalisen aseman ja statuksen merkitys syntyy vain suhteessa muihin kulttuuriobjekteihin ja yksilöihin.²²⁴

Esitellessään arvostettuja ja moderneja design-tuotteita Imagen voidaankin nähdä pyrkivän sekä tuottamaan itselleen legitimitettä että luomaan lukijoilleen tunnetta hyväksytyyn ja edistykselliseen maun läsnäolosta omassa elämässä. Tämä makuyhteisön

²²⁰ Purhonen et al 2014, 288–289.

²²¹ Purhonen et al 2014, 376.

²²² Tästä kielivät mielestäni muun muassa siirtyminen vakiintuneisiin henkilökansiin, joissa usein tavataan julkisuudesta tuttu henkilö. 1990-luvun alun Imagen kannet ovat epäkaupallisempia.

²²³ Mäenpää 2005, 228.

²²⁴ Purhonen et al 2014, 30.

ja samaistuminen kasvattaminen voidaan rinnastaa Baumanin näkemykseen kuluttajan ostosparatiiseista tavoittelemista hetkellisistä paikoista.²²⁵ Näkemys kietoutuu identiteetin selkeytymiseen: kulutuksen kautta etsitään lohdullista tunnetta joukkoon kuulumisesta.²²⁶ Retki kuluttajatilaan on matka kaivattuun yhteisöön. Yhteisö on pysyvästi muualla, mutta sinne kanssamatkaavien kanssa voi kiehnätä kulutusriitin ajan toisenlaisen olemisen unohtaen.²²⁷

Imagen makutuotannosta ja siihen liittyvästä samaistumisen kielestä antaa hyvän esimerkin Pan Toivasen artikkeli *Halun mestari* (3/1993). Henkilövetoisessa design-jutussa tavataan menestynyt japanilaissuunnittelija Naoki Sakai, jota kutsutaan heti artikkelin ingressissä ”tavarahalun mestariksi”.²²⁸ Aiheeseen perehtymättömälle lukijalle Sakain ominaisluonne suljetaan siis tautologisesti: hän on halun mestari, kahdenkertaisesti, ennen kuin teksti edes ehtii varsinaisesti alkaa. Toivanen vankistaa johdatteluaan entisestään korostamalla suunnittelijan epäkäytännöllisyyttä: ”Muotoilijana Naoki Sakai olisi täysi fiasko.”²²⁹ Ero materiaalista työtä edustaviin käsityöläisiin on siis ehdoton. Entiseksi hipiksi nimitettyä Sakaita kohotetaan jutun intro-osassa loogisten määrittelyiden yläpuolelle lyyrisellä kielellä, jossa ilmaisua rikastetaan kategorioita rikkovilla määreillä:

Hän on – – konseptori, jonka akupunktioneulojen simuloimana näkee huomisen hajun. Ajattelija, joka aloittaa uuden tyyliepookin. Mies, jonka toimiston 17 naista tekevät kryptisestä verbalisoinnista totta, haluttavaa teollista lihaa myytäväksi.²³⁰

Sakai on siis huomisen haistaja ja uuden aloittaja. Hän määrittelee suunnan, johon kulutuksen tilassa liikkuvat matkaajat ovat identiteettinsä kera kulkemassa. Riittikieli on läsnä Toivasen säikeissä Sakaista, sillä hän kutsuu lukijaansa kulutuksen hurmukseen. Teksti pyrkii luomaan jännitteitä ja poistamaan arkisuutta Sakain työstä: kyse ei siis Toivaselle ole mistään autojen ja kameroiden piirtäjästä, vaan entisestä kukkaislapsesta²³¹, jolla on käsissään – ainakin hetkellisesti – kuluttajien valtakunnan

²²⁵ Bauman vertaa kuluttamisen tiloja karnevaaliin, mutta myös tekee näiden välille eron. Baumanin mukaan kuluttamisen temppeleissä, kuten ostoskeskuksissa, keskeistä ei ole karnevaalin tapaan todellisuuden toisen puolen paljastaminen, johon yleensä kätkeytyneenä olevan ja siten arkista ehdottomuutta helpottavan toisen olemisen tavan löytämisen ilo voidaan liittää. Sen sijaan kaupallisiin tiloihin tehtävissä pyhiinvaelluksissa korostuu todellisuuden yksiluonteisuus ja ehdottomuus. Niissä pannaan näkyville olemisen tapa, jonka elämän arki pyrkii saavuttamaan siinä kuitenkin onnistumatta. Bauman 2002, 120–121.

²²⁶ Bauman 2002, 122.

²²⁷ Bauman 2002, 123.

²²⁸ Toivanen: Halun mestari. *Image* 3/1993, 68.

²²⁹ Toivanen: Halun mestari. *Image* 3/1993, 69.

²³⁰ Toivanen: Halun mestari. *Image* 3/1993, 69.

²³¹ Toivanen: Halun mestari. *Image* 3/1993, 69.

avaimet. Artikkelit tyypistää monivaiheisen tuotantoketjun yhteen mieheen: hän on alkusyy, josta kirjoitetaan ikään kuin uskonnon perustajasta. Imagelle kuluttajuuteen liittyy siis hierarkiaa, pikemminkin eroja kuin demokraattista samuutta.

Artikkelissa toki mainitaan monia yrityksiä, joille Sakai työskentelee, mutta niitä ei koristella samanlaisella mytologisella auralla kuin suunnittelijaa itseään. Hän edustaa keksijänä ja ilmiöantajana sitä puhtainta ideatodellisuutta, jota kuluttajan tulee legitiimin maun vaelluksellaan lähestyä. Sakai esitellään artikkelissa ennen kaikkea tarpeiden ja halujen tuottajana. Tällä retorisisella kehyksellä on yhteytensä sosiologi Pierre Bourdieun kuvaamien, symbolisia tuotteita ja palveluita myyvien tarvekauppioiden kanssa. Bourdieun määritelmässä leimallista on se, että tarpeiden kauppiat asettavat itsensä myymiensä tuotteiden arvon malliksi ja takaajaksi.²³² Imagen artikkelissa taas Sakai asetetaan tuotteiden laadun ja suunnittelun arvon takuumieheksi: siis eräänlaiseksi perimmäiseksi myyjäksi ja symbolisen arvon ehtymättömäksi lähteeksi. Hän ei kuitenkaan ole Imagen retoriikassa tarvekauppias vaan pikemminkin guru, johdattaja.

Muotoilu on aina jossain määrin myös karkeaa, materiaalista toimintaa. Toivasen artikkelissa Sakain ideoimia tavaroita kuvaillaan koukeroisilla metaforilla kuin niiden tavaramaisuutta häivyttäen. Sakain vahvaa auraa kantavat tuotteet pulpahtavat Toivasen tulkitsemina myyttisen nerouden pisteestä, ja kuluttaja-lukijan tehtävä on ihastella niitä. Tämä roolitus sopii hyvin Baumanin käsitykseen notkeassa modernissa vallitsevasta kulutustavaroiden ja identiteetin suhteesta, jossa nimenomaan jälkimmäinen joustaa edeltävän tarpeiden mukaisesti, eikä päinvastoin.²³³ Tulkinta, jossa ostajat muuttuvat tavaroille sopiviksi, on kieltämättä radikaali eikä se kokonaisuudessaan sovi Imagen artikkeliin Sakaista, sillä juttu nostaa esille myös Sakain käytännönläheisen suunnittelufilosofian ja siihen liittyvän retron, vanhojen halujen kierrätyksen. Silti Toivasen tekstin lopetus sulkee Sakain ympärille piirretyn messiaanisen kehän: ”Hyvät konseptit myyvät itsensä. Niihin on jo konseptia laadittaessa kätkeyty kuluttajan tyydyttävä koodi. Menestyksen koodi.”²³⁴

²³² Bourdieu 1992, 365.

²³³ Bauman 2002, 105–106.

²³⁴ Toivanen: Halun mestari. *Image* 3/1993, 71.

Juha Käävän artikkeli *Un poco più*²³⁵ (Image 1/1991) sukeltaa italialaisen muotoiluyrityksen Alessin maailmaan. Käävän näkemys on yhtä suunnittelijakeskeinen kuin Toivasen: maun legimitointi verhotaan erityishenkilön ihannointiin. Käävän mukaan Alberto Alessin johtaman yrityksen uskonto on laatu.²³⁶ Kansainvälinen ja teollistunut muotoilumerkki esitellään perusteiltaan pohjoisitalialaisen käsityöperinteen jatkajaksi, jonka korkeatasoisten tuotteiden taustalla ovat vanhat paikalliset perinteet. Koska laatu on sanana ambivalentti, sitä kuvaillaan artikkelin alussa vakautta luovana elementtinä, eräänlaisena levollisuutena: ”Alberto Alessi istuu tyynesti tuolillaan. Hänessä ei näytä olevan häivääkään siitä italialaisesta perustyyppistä, jolla on aina kiire.”²³⁷ Laadun ja hyvän maun personifikaatiota tuotetaan Käävän artikkelissa siis hyvin samanlaisin keinoin kuin Toivasen tekstissä Naoki Sakaista: erityiseksi kohotetun yksilön kautta. Lisäksi tekstin alussa Pohjois-Italia asemoidaan henkisesti Sveitsin yhteyteen: alueen vaurautta korostetaan, ikään kuin kohottaen se Alppien korkeuteen muun Italian parista. Tästä voidaan päätellä, että siinä missä Image nimeää Alessin uskonnoksi laadun, on se pyhää edustavana tahona erotettava maallisesta tilallisen jaottelun avulla, ikään kuin omaan erityiseen piiriinsä.²³⁸

Bauman kirjoittaa rajattomien mahdollisuuksien kulutusyhteiskunnasta, joka on moninaisuudessaan sekä virkistävä että ahdistava.²³⁹ Mahdollisuuksien rajaaminen ja siten ahdistuksen välttäminen voidaan toteuttaa ripustautumalla kulutusvalinnat auktoriteettiin, jota Alberto Alessi²⁴⁰ Imagen artikkelissa edustaa. Laatu on Käävän kielessä voimakkaan personifioitu ominaisuus. Uskontona laatu -väliotsikon kaksoismerkitys voidaan tavoittaa sanajärjestystä muuttamalla: laatu on Imagen artikkelissa uskontoa, siis selkeitä ja perustavia merkityksiä antava ominaisuus.

Imagen artikkeleita Sakaista ja Alessista voidaan lukea paitsi maun refleksiivisenä legitimoitina, myös eräänlaisina hengenkohotuskutsuina lehden keskeiselle kohderyhmälle: talouskriisin keskellä painiville luovien alojen ammattilaisille. Imagen artikkeleista ei juuri löydäkään ostajien haastatteluita, siis itse kulutustapahtumasta lähtevää kirjoittamista. *Halun mestari* ja *Un poco più* ovat sikäli tarkasteluajanjaksolle

²³⁵ ”Vähän enemmän.” Suomennos artikkelin kirjoittajan.

²³⁶ Kääpä: *Un poco più*. *Image* 1/1991, 7.

²³⁷ Kääpä: *Un poco più*. *Image* 1/1991, 7.

²³⁸ Eliade 2003, 43–46.

²³⁹ Bauman 2002, 78–79.

²⁴⁰ Sekä Sakai Toivasen tekstissä.

tyypillisiä, että lehden suhde kulutukseen tuntuu rakentuvan juuri tuottajan ja myyjän näkökulmasta.²⁴¹ Samalla kaupunkilaisuus toimii niissä edistyneellä maulla kilvoittelevan tavarahalun viitepisteiden kautta.

Eurooppalaisuus, sukupolvi ja kuluttajakaupunkilaisuus ovat laajalle alueelle kurottavia määreitä, mutta 1990-luvun alun Imagen kontekstissa ne voidaan kaikki perustellusti asettaa identiteetin teeman alle. Aiheita toki käsiteltiin eri tavoin. Liberaalimpaa, eurooppalaista identiteettiä etsittiin lehdessä vanhaa purkamalla, omakuvan kritiikin keinoin, mutta kuitenkin edistysuskoisessa hengessä. Samanaikaisesti sukupolven määrittely sai paljon sapekkaampia, ironisempia ja katkeriakin äänenpainoja: siinä laskeuduttiin jopa toivottomuuteen. Optimismi kantoi siis paremmin kulttuurirajojen ylitse kuin suhteessa vanhempiin ikäpolviin. Toisaalta sama perinnekriittisyys leimasi molempien teemojen käsittelyä.

Urbaania kuluttajuutta käsiteltiin lehdessä paljon sukupolvea ja kansallisidentiteettiä hellävaraisemmin. Muoti ja design olivat ikään kuin lehden tekijäkaartin omia asioita, joihin liittyviä konventioita ei tarvinnut identiteetin aineksina purkaa yhtä johdonmukaisesti kuin vaikkapa kansalliseen kulttuuriin takertuneita ominaispiirteitä. Kulttuuri, Eurooppa ja ihminen määriteltiin lehdessä ensisijaisesti keskiluokkaisen kaupunkilaisen hedonistisesta positiosta. Image tarkasteli suomalaista yhteiskuntaa etenkin suhteessa viiteryhmänsä ihanteisiin ja toimintamahdollisuuksiin. Tämä tarkastelu eroaa mielestäni esimerkiksi suurten päivälehtien pääkirjoituksista, joissa usein vedotaan yksilön edun vetäytymiseen kansallisen edun tieltä. 1990-luvun alun Imagessa tällainen yksilöä suuremman kansallishyödyn näkökulma loisti poissaolollaan.

Tässä mielessä Imagen 1990-luvun alun sukupolvikapina olikin juuri taloudellisen liberalismiin kapinaa: siinä hyökättiin territoriaalisia rajoja ja paikallisia valtakeskittyymiä vastaan, mutta käsiteltiin markkinatalouden lainalaisuuksia pehmeän hyväksyvällä otteella. Viimeisessä luvussa siirryn tarkastelemaan Imagen 1990-luvun alun tekijöiden omakuvaa toiseuden kautta – suhteessa muukalaisiin, jotka löytyvät yhä useammin oman maan kantaväestöstä.

²⁴¹ Myöhemmin, esimerkiksi 2010-luvulla lehti on julkaissut nimenomaan ostamiseen ja kuluttamiseen kuluttajan näkökulmasta pureutuvia artikkeleita.

4. KESTÄÄKÖ SUOMI MONIARVOISEN MAAILMAN?

4.1. Murtuvat rajat

Sosiologi Petri Ruuskan mukaan globalisaatiolla viitataan tulemiseen, jossa ”tietyt ilmiöt ovat koko maapallon vitsauksena tai siunauksena (riippuen näkökulmasta), ja ihmiset ovat tietoisia tästä.”²⁴² Kansainvälisen politiikan tutkijat David Held ja Anthony McGrew korostavat globalisaation epätasaisuutta prosessina, mutta liittävät sen etenkin modernin valtion perustana olevan alueellisuuden periaatteen kyseenalaistamiseen.²⁴³ Kansallisvaltion rajojen murtuminen oli 1990-luvun alun Imagelle keskeinen teema, ja lehden voidaan sanoa suhtautuneen ilmiöön pikemminkin osanottajan kuin tarkastelijan positiosta. Lehden perustaja, päätoimittaja Raoul Grünstein asemoi julkaisunsa vuonna 1990 tehdyssä Helsingin Sanomien haastattelussa selkeäsanaisesti:

Kansainvälisyydellä ymmärrän sitä, että yritämme suodattaa tänne maailmalta muutakin kuin kaikkein populaareinta valtakulttuuria. Heti kun mennään pois valtavirrasta, Suomeen suodattuu hyvin vähän asioita... .. Image on nähty uuden polven airueena. Kun on haluttu tietää, miten 80-luvun puolivälin sukupolvi eroaa 60- tai 70-lukulaisista, vastausta on etsitty imagelaisten joukosta.²⁴⁴

Grünsteinille kansainvälisyys on siis sekä vaihtoehtoisuutta totunnaisille kotimaisille ratkaisuille että 1980-lukulaisen sukupolven oma asia, yhdistävä kokemus. Imagen kansainvälisyys ja globalisaatiomyönteisyys voidaankin liittää Alasuutarin ja Ruuskan määritelmään globalisaation kulttuurisista prosesseista, joissa pitkään itsestäänselvyytenä otettu kansallisvaltio ja arkipäiväinen nationalismi sekä käsitys kansakunnasta asettuvat uudelleenarvioinnin ja muutosprosessin kohteiksi.²⁴⁵ Toisaalta Imagelle vaikuttaisi 1990-luvun alussa olleen tärkeää näiden muutosten hallinta, lukijoille suunnattu valistus- ja kuratointityö. Tähän hallinnan pyrkimykseen viitanee Grünsteinin sanavalinta ”yritämme suodattaa”.

Haastattelussa kaikuu vahva käsitys passiivisesta suomalaisten massasta, joka ei ole vaikutteille altis eikä kulttuurisesti hereillä. Suuri kansallinen enemmistö ei Grünsteinin mukaan löydä maan rajojen ulkopuolelta muuta kuin valtavirtaa. He tarvitsevat kansainvälisten etujoukon tuomaan maailmaa luokseen. Globalisaatiolla on sivistystehtävä, jossa Image on toimija.²⁴⁶ Lausunnossa on toki kyse Grünsteinin postuloimasta kansallisesta kuvasta, jossa takapajuinen suomalaisuus on jälleen kerran

²⁴² Ruuska 1999, 53.

²⁴³ Held & McGrew 2005, 9–15.

²⁴⁴ Helsingin Sanomat 14.7.1990

²⁴⁵ Alasuutari & Ruuska 1999, 11.

²⁴⁶ Vrt. Spivakin näkemyksiin imperialismin sivistystehtävästä. Ks. esim. Morton 2007, 43.

yksilöllisen erottautumisen jalusta. 80-luvun puolivälissä aktivoitunut sukupolvi on airut, jonka uljas tehtävä on avata maailma suomalaisuuden poteroon jämähtäneille.²⁴⁷ Tällaiseen sukupolveen kutsutaan mukaan ne, joilla on siihen kompetenssia.

1990-luvun alun Imagessa toiseus operoi monipuolisesti: sitä samanaikaisesti sekä rakennetaan että puretaan. Toiseus on itsen ja muiden välille tuotettua eroa, joka rakentuu vieraan kohtaamisesta syntyneistä mielikuvista ja uskomuksista. Kulttuurihistorioitsija Marjo Kaartisen mukaan toiseuden keskiössä ei ole se, millainen toinen on, vaan se, millainen kokeva itse on ja miten maailma näyttäytyy hänelle. Kohdattu toinen luokitellaan koetun eroavaisuuden mukaan.²⁴⁸ 1990-luvun alkupuolen Imagen kontekstissa toiseutta ei tule tarkastella ainoastaan ulkomaalaisiin, etniseltä alkuperältään toisiin ihmisiin tai vähemmistöihin liitettynä terminä. Lehdessä toiseutta ja vierautta tuotetaan myös niistä suomalaisista, jotka eivät elä lehden tekijäkunnalle leimallisen, urbaaniksi koetun eteläsuomalaisen kaupunkielämän piirissä. Käsittelen tätä sisäisten toiseuksien tuottamisen tapaa tarkemmin luvussa 4.2. Sitä ennen tarkastelen Imagen käsityksiä muukalaisuudesta maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyvien teemojen sekä niihin kytkeytyvän kansallisen identiteetin ja nationalismien kysymysten kautta.

Suomen 1990-luvun alun mullistukset eivät rajoittuneet talouden haasteisiin tai muuttuneeseen geopoliittiseen toimintaympäristöön. Maata kohtasi yksi sen lähihistorian merkittävimmistä pakolaisaalloista, ja ulkomaiden kansalaisten määrä alkoi nousta jyrkästi 1980–1990-lukujen taitteessa.²⁴⁹ Maahanmuutto aikaansai runsaasti yhteiskunnallista liikettä ja mediakeskustelua maassa, joka oli aiemmin ollut pikemminkin siirtolaisten lähtömaa. Pakolaisista keskusteltiin Ruuskan mukaan vielä 1980-luvun puolivälissä hyötynäkökulmasta, ratkaisuna työvoima- ja väestöpulaan. 1990-luvun alussa pakolaisten vastaanotosta tuli kansallisessa puheavaruudessa inhimillisyysskysymys, ja hyötypuhe kiinnittyi pikemminkin muihin siirtolaisryhmiin.²⁵⁰

Image nosti muukalaisuuden numeronsa 4/1990 keskiöön.²⁵¹ Muukalaisuus on terminä latautunut, ja se voidaan käyttöyhteydestä riippuen liittää joko kutsuttuun tai

²⁴⁷ Viittaan tällä Grünsteinin omaan sukupolveen: Imagen ensimmäiseen tekijäkaartiin.

²⁴⁸ Kaartinen 2004, 22–23.

²⁴⁹ Ruuska 1999, 199.

²⁵⁰ Ruuska 1999, 201.

²⁵¹ Teemaa käsitellään lehdessä neljän laajan artikkelin verran, minkä lisäksi se heijastuu kulttuuriosion juttuaiheissa.

kutsumattomaan vierauteen. Georg Simmel on asemoinut muukalaisen potentiaalisesti kulkijaksi: tulijaksi, joka ei koskaan kokonaan jätä tulemisen ja lähtemisen irrallisuutta. Simmelille muukalainen tuo etäisen lähelle. Tämä tarkoittaa positiivista suhdetta, erityistä vuorovaikutuksen muotoa: ”Muukalainen on elementti, jossa ryhmän sisäisyys ja jäsenyys samalla sisältävät ulkopuolisuuden ja vastakkaisuuden.”²⁵² Simmelin voidaan siis todeta esittävän, että siinä missä muukalaisuus syntyy suhteessa ryhmään, on se lopulta muukalaisen tuottavan ryhmän sisäinen ominaisuus. Toisaalta Bauman kirjoittaa, että ”ratkeamattomana” olentona muukalainen kapinoi ystävien ja vihollisten yksioikoista kahtiajakoa vastaan: hän on maailman ymmärrettäväksi tekevän kahtiajaon haastaessaan uhka sosiaaliselle kanssakäymiselle ja sen mahdollisuuksille.²⁵³ Muukalaista ei voidakaan tarkastella kääntämättä valokeilaa siihen ryhmään, joka tuottaa tulijasta muukalaisen: oli hän sitten kauppias, pakolainen tai matkailija.²⁵⁴

Imagen muukalaisnumerosta voidaan löytää monia äänenpainoja jotka sopivat Simmelin kohdistuksensiirtoon pelkkien tulijoiden ominaisuuksien erittelystä vastaanottavan yhteisön, tässä tapauksessa suomalaisten, tarkasteluun. Pääkirjoituksessa *Muukalaisten paluu* lehti kuvaa Suomen jääneen syrjään ja joutuneen paniikkiin: ”Valtakunnan Tietäjinä toimivat vanhan sedät varoittavat: uudet, hallitsemattomat kansainvaellukset ovat alkaneet ja ’muukalaisten tulva’ uhkaa myös Suomea.”²⁵⁵ Kansallinen keskustelukulttuuri maahanmuutosta rinnastetaan siis kalevalaiseen kyläyhteisöön. Tässä yhteisössä Image nuoren sukupolven asianajajana haluaa haastaa ”vanhat sedät”, siis vakiintuneemmat median kautta toimivat mielipidevaikuttajat ja asiantuntijat.²⁵⁶

Lehti toteaa Suomen keskustelun ajautuneen väärille raiteille, ”tulvan” rajaamiseen auttamisen mahdollisuuksien kartoittamisen sijaan. Image siis kritisoi vallitsevaa puheavaruutta ja pyrkii pääkirjoituksensa avulla sekä siirtämään diskursiivista painopistettä että asemoimaan itsensä sivuun maahanmuuttokeskustelun valtavirrasta. Lainausmerkit sanojen ”muukalaisten tulva” ympärillä korostavat kriittistä etäisyyden ottamista retoriikkaan, jossa maahanmuuttajien suuri määrä rinnastetaan tulvaan: luonnonilmiöön, joka perinteisesti on uhannut viljelyksiä, asutusta ja kotieläimiä,

²⁵² Simmel 2005, 76–77.

²⁵³ Bauman 1996, 50.

²⁵⁴ Simmel pitää kiertävää kauppiasta muukalaisuuden arkkityyppinä. Simmel 2005, 77.

²⁵⁵ Muukalaisten paluu. Pääkirjoitus, *Image* 4/1990, 3.

²⁵⁶ Jälleen kerran voidaankin hahmottaa, että sukupolvikokemus osallistuu Imagen tapaan muodostaa väittämiä kansallisesta kulttuurista.

yhteisön elämän perusteita. Pääkirjoitus penää myös julkisen keskustelun siirtämisestä pakolaispuheesta siirtolaisiin, joita Suomi tarvitsee jo kansainvälisten vaikutteidenkin takia: ”Henkinen ja kulttuurinen umpio ei aukea pelkillä kaupunkilomilla Eurooppaan, vaikka ne ovatkin suomalaisten arvostetuin kansainvälisen kanssakäymisen muoto.”²⁵⁷ 1990-luvulla yleistyneet viikonloppulomat nähdään siis pääkirjoituksessa liian rajallisena kontaktipintana suhteessa siihen umpioon, jossa arjessaan vain vähän kulttuurien välisille virtauksille altistuvat suomalaiset elävät. Globalisaatiota yritetään Imagen mukaan toteuttaa pieninä shoppailuretkinä, kun siihen pitäisi uskaltaa sukeltaa koko olemuksellaan. Image vaatii lukijoiltaan syvempää kansainvälistymistä. Maahanmuuttajien kohtaaminen on lehdelle yksi ratkaisu tähän ongelmaan.

Sisäiset ulkopuolisuudet halutaan esittää tärkeänä kulttuurisena voimavarana agraarista yhteisöä uhkaavan vyöryn sijaan. Tekstin argumentaatio nojaa siis premissiin, jossa kansainvälisten vaikutteiden määrä ja kansainvälistymisen syvyys ovat jossain määrin välttämättömiä tai ainakin merkityksellisiä elämänlaadun rakennusaineita. Simmelin muukalaisen tavoin Imagen pääkirjoitus haluaa asettua ”objektiiviksi”: tarkastella suomalaista kulttuuria etäisyyttä ja läheisyyttä sekä välinpitämättömyyttä ja sitoutumista yhdistellen.²⁵⁸ Kansallisen kulttuurin sisältä tuotettuna julkaisuna Image on tietenkin joka tapauksessa läheinen, mutta se haluaa hypätä muukalaisuudessaan etäälle: pyristellä irti sitoutumisestaan ja esittää välinpitämättömyyttään vaikuttaakseen siihen henkiseen kulttuuriin, johon se on sidottu ja sitoutunut.²⁵⁹ Kosmopoliitin irrallinen positio antaa mahdollisuuden irrottautua myös kansallisesta itsenäisyyden liturgiasta ja tarkastella suomalaisuutta tavalla, jossa vuotta 1917 edeltävä aika näyttäytyy positiivisessa valossa:

Peräännyttäänkö Suomessa jälkijättöiseen kansallisromantiikkaan vai uskalletaanko uuteen, tuntemattomaan? Itsenäisyydestään taistelleessa Suomessa muukalainen käsitetään helposti viholliseksi. Ironisesti kyllä Suomi oli hyvinkin kansainvälinen vuosisadan vaihteessa ja ennen sisällissotaa.²⁶⁰

Teksti liittää kansallisromantiikan jälkijättöisyyteen ja viittaa täten siihen, että kansallinen kukoistus voi löytyä vain kontaktissa tuntemattoman kanssa: siitä, mitä emme vielä tunne. Pääkirjoitus arvioi muukalaiskammon juontuvan sotien ruokkimasta nationalismista, jossa vieraan rooli on olla vihollinen. Tekstissä toiseus ja vieraus

²⁵⁷ Muukalaisten paluu. Pääkirjoitus, *Image* 4/1990, 3.

²⁵⁸ Simmel 2005, 79.

²⁵⁹ Jari Ehrnroothin kirjoitus Kolme miestä ja leidit (*Image* 3/1993) on hyvä esimerkki yrityksestä hypätä etäälle tarkastelemaan Suomea matkan päästä. Tarkastelen tekstiä alaluvussa 4.3.

²⁶⁰ Muukalaisten paluu. Pääkirjoitus, *Image* 4/1990, 3.

muuttuvat tämän sijasta hyveiksi, jotka mahdollistavat meille itsellemme jotain parempaa, siis rikkaamman elämän.²⁶¹ Yllä olevan katkelman ja koko pääkirjoituksen keskeinen viesti on vaatimus historiapolitiikan vaihtamisesta tulevaisuuden vuoksi: sodan ja torjuntavoittojen sijaan meidän tulisi katsoa kauemmaksi, suuriruhtinaskunnan ajan Suomeen, joka oli osa kosmopoliittista imperiumia ja globaaleja vaihtovirtoja. Imagelle Suomen tulevaisuus on kyllä menneisytydessä, muttei siinä talvisotaan kiteytyvässä ajanjaksossa, johon se lehden retoriikan mukaan tuntuu kiinnittyvän. Lehti peräänkuuluttaa joustavuutta ja siihen kytkeytyvää rajojen avaamista nimenomaan identiteettitehtävänä. Se nostaa Venäjän keisarikuntaan kuuluneen Suomen omakuvalliseksi vaihtoehdoksi, mahdollisesti provosoidakseen.

Pääkirjoitus liittää suomalaisen vieraan pelon jähmyteen, notkeuden puutteeseen. Moderni yhteiskunta vahtii Suomessa tehokkaasti sisäisiä rajojaan, mikä ei voi olla heijastumatta myös suhtautumiseen toisia kulttuureita edustaviin ihmisiin, ulkoiseen:

Keskitynyt, monopolisoitunut ja etupiirien mukaan jaettu suomalainen todellisuus on jähmettynyt ja vastustaa muutoksia. Se haluaa pitää voimassa ”ulkomaalaispykälän”, joka estää muukalaisten todellisen vaikutuksen talous- ja yhteiskuntaelämäämme.²⁶²

Suomalaisten epäluuloisuus muukalaisia²⁶³ kohtaan on siis edistyksen tiellä ja ristiriitaista sen globaalin kulutustalouden kanssa, josta pääkirjoitus kuvailee suomalaisten jo päässeensä osaksi. Tämä epäluuloisuus liitetään myös korporatiiviseen kulttuuriin, joka on lehden jatkuvan kritiikin kohteena. Muukalaisiin suuntautuva vieroksunta on Imagelle myös eurooppalaisen identiteetin tiellä, sillä maanosa on lehden näkemyksen mukaan muuttumassa monikulttuuriseksi.²⁶⁴ Talous- ja yhteiskuntaelämään osallistuessaan muukalaiset ovat toiminnallisia katalyyttejä. He tuovat Imagen retoriikassa mukanaan muutoksia, laittavat asioita liikkeelle. Kyse on myös yhteisökuvasta. Niin Simmelille kuin Imagellekin muukalaiset ovat urbaanin kaupallisen elämän osallistujia kyläyhteisöä uhkaavien tunkeutujien sijaan. Pääkirjoituksen sanomaksi voidaankin nähdäkseni tulkita, että muukalaisvastaisuus on osoitus suomalaisuutta vaivaavasta henkisestä pysähdystilasta, uutta luovien virtausten vastustamisesta saavutettujen etujen vuoksi.

²⁶¹ Nationalismista ja kansallisromantiikasta tuotettu kuva poikkeaa dramaattisesti päätoimittaja Jaakko Tapanisen teksteistä. Ks. *Image International* 1992, 7.

²⁶² Muukalaisten paluu. Pääkirjoitus, *Image* 4/1990, 3.

²⁶³ Käytän termiä siinä merkityksessä kuin pääkirjoituskin: kuvaamaan vierasmaalaisia, joihin heijastetaan omia pelkoja, epäilyksiä ja odotuksia.

²⁶⁴ Muukalaisten paluu. Pääkirjoitus, *Image* 4/1990, 3.

Ruuskan mukaan suomalaisessa lehdistössä etnisyyks ja nationalismi sekoittuvat helposti keskenään, ja keskustelua esimerkiksi työvoiman ja maahanmuuttajien suhteesta hallitsee usein ajatus kansallisvaltiosta, jossa tietty etnisyyks ja valtio sidostuvat.²⁶⁵ Keskustelua työperäisestä maahanmuutosta hankaloittaa se, että toinen etnisyyks nähdään usein uhkana valtiolle, joka on mielikuvatasolla sidottu yhdenlaiseen etnisyyteen. Etnonationalismi kukoistaa, sillä pelko valtion hajoamisesta korostaa sitä. Moninaisten etnisyyksien muodostama suomalaisuus tuntuu vaikealta verrattuna esimerkiksi yhdysvaltalaiseen etniseen pluralismiin, ja pelot aiheuttavat suvaitsemattomuutta maahanmuuttajia kohtaan.²⁶⁶

Imageissa 4/1990 Leenan Hietasen, Merja Salon ja Jari Sarasvuon kirjoittama haastattelusarja *Muukalaiskeskusteluja* pureutuu integraation, rasismiin ja kansallisten työmarkkinoiden tulevaisuuteen. Vaikka haastattelut pyörivät etupäässä käytännöllisen siirtolaisuuspolitiikan ympärillä, lähdetään niissä myös purkamaan monia maahanmuuttokeskustelun perusoletuksia: sellaisia kuin selkeästi määriteltävä enemmistökuulttuuri, jota vasten vähemmistöt ja siirtolaiset asettuvat.

Mitä on valtakulttuuri? Maailmassa ei ole olemassa sellaista kulttuuria, joka muodostuisi pelkästään itsestään. Kulttuuri muodostuu ja muodostaa aina käsityksen itsestään suhteessa johonkin muuhun.²⁶⁷

Sosiaaliantropologi Jukka Siikala haluaa vastauksellaan haastaa koko suomalaisen valtakulttuurin käsitteen: konstruktion, jota vastaan siirtolaisia mitataan. Siikala lähtee haastatteluvastauksissaan muutenkin siitä, että suomalaisen kulttuurin staattisuus ja yhtenäisyyden ihanne ovat myyttejä. Toisaalta on huomattava, ettei hänen näkemyksensä ollut ajankohdalleen erityisen radikaali, mikäli sitä verrataan yleiseen keskusteluun suomalaisen kulttuurin tilasta. Pertti Alasuutarin mukaan julkinen keskustelu suomalaisten sivistymättömyydestä oli aktiivista 1980-luvun ja 1990-luvun taitteessa, ja julkisissa puheenvuoroissa Suomesta haluttiin muovata eurooppalainen kulttuurin ja ympäristöpolitiikan mallimaa, jonka kansalaiset eivät pilaisi maamielikuvaa esimerkiksi humalahakuisella käytöksellään.²⁶⁸ Tätä näkökulmaa vasten Siikalan valtakulttuurikritiikki näyttäytyy kahtalaisena. Toisaalta se voidaan tulkita osana ajalleen tyypillistä suomalaisen kulttuurin kritiikkiä ja kehitysprojektia, toisaalta siinä kaikuu antropologinen premissi kulttuurien jatkuvasta muovautumisesta ja

²⁶⁵ Ruuska 1999, 209.

²⁶⁶ Ruuska 1999, 210–211.

²⁶⁷ Hietanen, Salo, Sarasvuo: *Muukalaiskeskusteluja. Image 4/1990*, 36.

²⁶⁸ Alasuutari 1999, 153–155.

identiteetin refleksiivisyydestä. Siikala jatkaa pohdiskelemalla, miksi kulttuuriin kuuluisi tietty yhdenmukaisuus, joka estää pluralismin. Kysyttäessä siirtolaisten kulttuurisesta vaikutuksesta hän arvostelee suomalaista sulauttamispolitiikkaa, joka pyrkii purkamaan siirtolaisten väliset ryhmittymät ja häivyttämään etnisten vähemmistöjen näkyvyyden:

Nyt tämä pumpulinen assimilaatiopolitiikka, että pannaan yksi pakolaisperhe sinne ja yksi tuonne tekee heistä steriilejä paketteja, jotka voidaan vaarattomasti pistää minne tahansa. Se vaikeuttaa pakolaistenkin elämää.²⁶⁹

Siikalan vastausta voidaan tulkita niin, että hän katsoo suomalaisten viranomaisten pitävän siirtolaisten edustamaa toiseutta turvallisuushkana, jota täytyy hallita hajottamalla. Tämän Siikala kritisoi sanavalinnoillaan *pumpulinen* ja *steriili* suomalaista pakolaispolitiikka hygieeniseksi, eristäväksi: aivan kuin kyse olisi sairaudesta, jonka leviäminen laajempaan yhteiskunnalliseen ruumiiseen tulisi estää. Toisaalta Siikalan näkemys voidaan haastaa kysymällä, eikö suomalainen sotienjälkeinen asutuspolitiikka pientila- ja pientaloihanteineen ole ollut melko keskipakoista ja hajauttavaa kantaväestönkin osalta: myös oman maan kasvavaa väestöä asutettiin rintamamiestaloihin ja metsien reunustamiin lähiöihin.

Siikala ottaa argumentoinnissaan esille myös liialliseksi koetun suomalaisen byrokratian ja asemoi sen kulttuuristen vaihtojen esteeksi: ”Siis miksi emme voisi antaa jonkun kaivaa maaunua takapihalle ja paistaa sikaa siellä?”²⁷⁰ Joustamaton, epänotkea Suomi varjelee Siikalan kuvauksessa puhtauden rajojaan vimmallalla, joka liittyy nimenomaan negaatioon, toisenlaisten tapojen kieltämiseen oman perinteen korostamisen sijaan. Siikalan esimerkki pyrkii haastamaan sellaista hierarkkista kulttuurikäsitystä, jossa ihanteena on edetä koko ajan hienompia tapoja kohti korkeakulttuuri-ihanteeseen nojaten.²⁷¹ Vastauksista ja haastattelija Leena Hietasen jatkokysymyksistä muodostuu kudelma, jossa ulkomaalaistaustaiset ihmiset nähdään lopulta niin sanotun sääntö-Suomen haastajina, siis kulttuurisina vapauttajina.

Skeptisempää, Siikalalle päinvastaista näkökulmaa maahanmuuton vaikutuksiin edustaa SAK:n työvoimatoimitsija Erkki Laukkanen. Hänen haastatteluvastauksissaan toistuu uhka: suomalaisen työntekijän jääminen edullisemman palkkatason maista saapuvan

²⁶⁹ Hietanen, Salo, Sarasvuo: Muukalaiskeskusteluja. *Image* 4/1990, 37.

²⁷⁰ Hietanen, Salo, Sarasvuo: Muukalaiskeskusteluja. *Image* 4/1990, 37.

²⁷¹ Alasuutari 1999, 158.

työvoiman jalkoihin. Laukkaselle maahanmuutto edustaakin lähtökohtaisesti vaaraa koko teollisen yhteiskunnan kehitykselle:

Mutta tässä onkin ansa: kun työvoima on halpaa, työnantajalle ei ole mitään motiivia kehittää muita tuotantomotiivejaan. Englanti on jäänyt ratkaisevasti jälkeen muista teollisuusmaista tuotantoteknisesti, pitkän aikavälin saavutukset työvoiman halpuudesta huolimatta ovat plusmiinus-nolla.²⁷²

Laukkanen siis torjuu työvoimapolitiittisessa puheessa usein esitetyn näkökulman, jonka mukaan edullinen työvoima takaa tuotannon kasvun. Hän vetoaa työperäistä maahanmuuttoa vastustaessaan oletettuun kansakunnan etuun, joka rakentuu tuotantotekniselle kehitykselle. Hän kääntää siis Ruuskan erittelemän maahanmuuttopoliittisen hyötyargumentin pääläelleen: työperäinen maahanmuutto ei olekaan ratkaisu demografisiin ongelmiin, vaan voi syöstä kansakunnan turmioon.²⁷³ Laukkasen nationalismi ei puolusta sinällään tiettyä etnistä syntyperää, mutta etnisyyden ja luokkaedun diskurssit sekoittuvat. Hänen retoriikassaan siirtolaisten kautta syntyvä rakenteellinen rasismi uhkaa vetää mukanaan koko työväenluokan. Huoli tämän skenaarion toteutumisesta tuntuu riittävän Laukkaselle perusteeksi käyttää melko karkeitakin ilmauksia: ”Ala leimautuu niin täydellisesti mutakuonojen alaksi, ettei sinne kukaan halua. Palkkataso pääsee liukumaan niin alas, ettei palkoilla ylipäänsä tule toimeen.”²⁷⁴

Rodullistavilla sananvalinnoillaan Laukkanen pyrkii nähdäkseni varjelemaan diasporallista rajaa suomalaisten, kunnolliseksi koettujen työntekijöiden ja toisten, halpuutta ja kelvottomuutta edustavien vierastyöläisten välillä.²⁷⁵ Rajojen avaaminen on symbolinen vaara: se uhkaa Laukkasen retoriikassa murtaa herkän tasapainon, jolle saavutettu edistys rakentuu. Diasporallinen uhka rajojen siirtymisestä siirtyy tulijoista symboliselle tasolle, koko yhteiskunnan rakenteisiin.²⁷⁶ Laukkanen pyrkii argumentoimaan työvoimapolitiittisesti, mutta hän päätyy ilmaisemaan ajassaan kasvavan epävarmuuden ääntä, muukalaispelkoa. Ulkomaalaiset työntekijät uhkaavat suomalaisen työvoimaan sulautuessaan rapauttaa sen binaarisen vastakkaisuuden²⁷⁷, jolle ylpeys suomalaisen työnmiehen vaalitusta erityislaadusta perustuu. Keskeisenä selviytymiskeinona on rajan yli pyrkivien leimaaminen ei-toivotuiksi: ongelmien

²⁷² Hietanen, Salo, Sarasvuo: Muukalaiskeskusteluja. *Image* 4/1990, 39.

²⁷³ Ruuska 1999, 201.

²⁷⁴ Hietanen, Salo, Sarasvuo: Muukalaiskeskusteluja. *Image* 4/1990, 39.

²⁷⁵ Diasporan käsitteeseen kuuluvista rajoista esim. Brah 2007, 89–90.

²⁷⁶ Diaspora, hajaantuminen jostain. Brah 2007, 74.

²⁷⁷ Viitaten tässä kategoriseen jaotteluun suomalaiset/ulkomaalaiset.

välilliseksi aiheuttajaksi. On silti huomattava, että Laukkanen ei sinällään syytä suoraan maahanmuuttajia, vaan kasvotonta järjestelmää, joka luokittelee aloja niillä työskentelevien etnisen taustan mukaan. Lausuma on kehämäinen väistöyritys ja sen perimmäinen sanoma on lopulta melko yksinkertainen: pitääkö muukalaiset rajan takana.

Samalla Laukkasen retoriikassa työvoiman symboliset roolit uhkaavat sekoittua tavalla, joka on tuttu esimerkiksi meksikolaisten työntekijöiden Yhdysvalloissa kohtaamasta rasisisesta, paradoksaalisestakin vastarinnasta. Sosiologi Avtar Brahia (2007) lainaten ”kaunaisuuden kielikuvat rakentavat kuvaa työläisistä pääomana pikemminkin kuin sen vastakohtana.”²⁷⁸ Toisaalta on huomautettava, että haastattelija Jari Sarasvuon Laukkaselle esittämät kysymykset hakevat juuri tällaisia vastauksia.²⁷⁹ Laukkanen sopeutuu rasismiin taipuvaisen, muutosvastaisen ammattiyhdistysmiehen rooliin, jota vastaan Elinkeinoelämän valtuuskunnan Paavo Pirttimäen kaltaiset liberaalit kommentoijat voidaan asemoida edistyksellisempinä. 1990-luvun alun Imagen asenne ammattiyhdistysliikkeeseen ei ollut suopea, ja SAK:n Laukkasen rooli kansainvälisyyden vastustajana sopii hyvin kertomukseen jähmeistä, takaisin menneisyyteen haikailevista järjestöistä. Image asettelee muukalaiskeskustelunsa tavalla, joka toistaa työvoimapolitiittisen joustavuuden vaatimuksia. Tässä puheavaruudessa Laukkasen vastauksissa huokuu paitsi suunnittelutalouden ihanne, myös muukalaisvastaisuus: hänen argumentaatioissaan ulkomailta tulevat työntekijät tuottavat ongelmia suomalaisille joko suoraan tai välillisesti.

Imagen *Muukalaiskeskusteluissa* haastatelluista kuudesta miehestä²⁸⁰ vain yksi on maahanmuuttajataustainen. Yhdysvaltalaistaustaiselta kielitieteilijä Eugene Holmanilta kysytään lähinnä kielestä ja sen suhteesta rasismiin ja sovinismiin.²⁸¹ Holman kiinnittää myös huomiota siihen, millaista muukalaisuutta voimassaoleva tiukka ulkomaalaispolitiikka tuottaa:

Suomalainen politiikka ei anna sitä mahdollisuutta, että muukalaiset täyttäsivät yhteiskuntaa pohjalta käsin. Ulkomaalaisoppaissa on mm. kohta, jossa sanotaan, että ulkomaalainen, joka

²⁷⁸ Brah 2007, 91–92.

²⁷⁹ Esimerkiksi: ”Jos Suomeen tuodaan lisää työvoimaa, niin sehän auttamatta laskee työvoiman hintaa.” Muille haastateltaville esitetään jutussa muodoltaan hyvin erilaisia kysymyksiä.

²⁸⁰ Juttuun ei ole haastateltu ainuttakaan naista. Heitä toki on artikkelin tekijöissä.

²⁸¹ Holman käyttääkin osan vastauksistaan purkaen suomalaista käsitystä suomen kielestä ei-sukupolittuneena kielenä. Ks. Image 4/1990, 41.

käyttää väärin huumeita tai alkoholia, voidaan poistaa maasta. Joten ulkomaalainen ei voi olla Suomessa esimerkiksi puoliukko!²⁸²

Holman siis kritisoi suomalaista yhteiskuntaa samasta hygieenisyydestä kuin sosiaaliantropologi Siikalakin. Samalla hän kuitenkin arvioi voimassaolevan ulkomaalaispolitiikan tuottavan suomalaisten keskuudessa positiivisempia kohtaamisia kuin monissa vapaamman siirtolaisuuden maissa. Näin ollen kriittisyys kansallisia rajoja kohtaan sekoittuu hänen retoriikassaan niiden hyväksymiseen. Elitistinen positio on ironisesti rinnakkainen työvoimatoimitsija Laukkasen rassistisen näkemyksen kanssa, vaikka sen perusteet ovat tyystin erilaiset. Holman on niin sanottu hyvä maahanmuuttaja: korkeasti koulutettu ja työllistetty. Hänen lausuntonsa korostaa maahanmuuttajien välineellistä roolia yhteiskunnan rakentajina ja toimii siten ikään kuin osana menestymisdiskurssia, jossa maahanmuutto nähdään kohdemaalle taloudellisesti suotuisana.²⁸³ Omaa identiteettiään Holman kuvailee seuraavasti: ”[E]n ole hakenut identiteettiä erityisesti mistään vaan olen kameleontti.”²⁸⁴ Holman on kaupunkilaisena, kosmopoliittina ja akateemisena ihmisenä lehden kohderyhmälle läheinen muukalainen: sosiaaliset ja ammatilliset siteet häneen löytyvät helposti.²⁸⁵

Imagen joustavuuden, yksilöllisyyden ja rajojen purkamisen diskurssissa kielentutkija Eugene Holman olikin maahanmuuttajan ihannekuva. Nimittäin samalla kun lehti halusi purkaa nationalismia ja häättää suomalaisen kulttuurin rajavartijat paikaltaan, se tuli asettaneeksi samat joustavuuden ja notkeuden vaatimukset myös tulijoille. Imagen muukalaiskeskusteluissa äänessä olivat arkkityypit ja erilaiset identiteettipoliittiset positiot. Toisaalta niiden liberaali yleissävy oli mielenkiintoisella tavalla etnosentrinen. Ne etsivät vastausta kansallisen kulttuurin sisältä laaja-alaisen dialogin sijasta. Kaikki keskustelijat, yli 20 vuotta maassa asunut Holman mukaan lukien, edustavat erilaisia suomalaisuuksia. Lehden voidaankin mielestäni tulkita tarkastelleen siirtolaisuutta ja toiseutta nimenomaan suomalaisuuden muutostarpeiden kautta. Kansallista kulttuuria kyllä kritisoitiin, mutta muukalaisten oma ääni jäi keskustelussa vähäiseksi. Imagen 1990-luvun alun muukalaiskeskustelujen puhevalta kuului keskiluokkaisille, korkeasti koulutetuille suomalaisille.

²⁸² Hietanen, Salo, Sarasvuo: Muukalaiskeskusteluja. *Image* 4/1990, 40.

²⁸³ Tällä vastakkainen diskurssi liittyy rajojen varjelemiseen ja aiemmin käsiteltyyn vastarintaan.

²⁸⁴ Hietanen, Salo, Sarasvuo: Muukalaiskeskusteluja. *Image* 4/1990, 41.

²⁸⁵ Simmel 2005, 81.

4.2 Sisäinen toiseus – kurkistuksia periferiaan

Vuonna 1992 julkaistun *Image International* -erikoisnumeron kertojaääni puhuu oletusarvoisesti kansainväliselle yleisölle: onhan koko numeron julkaisukielenä englanti. Lehden suomalaista tilaajaa kutsutaan kielivalinnalla ja muulla kansainvälisyyden korostamisella tarkastelemaan oman maan kulttuuria ikään kuin ulkopuolelta: matkailijan silmin tai osana globaalia, englanninkielistä lukevaa yleisöä. Kansainvälisen yleisön positiosta konstruoitu kuva oman maan kulttuurista on herkkä sisäisille toiseuksille, joissa jokin ilmiö tai ihmisyksilö tyypitellään edustamaan laajempaa äänetöntä massaa: toista, kenties vähemmän edistyksellistä tai modernia kansanosaa kaukana kasvavan kaupungin nopeasta ilmiövirrasta ja kielialueen rajat ylittävistä vaikutteista. Ehkä paljastavin esimerkki tästä kehystämisestä löytyy *Imagen* suhtautumisesta agraariseen elämäntapaan.

Toimittaja Janne Huttunen esittelee erikoisnumeron pitkässä reportaasissa Viljo Heikkisen, 64-vuotiaan entisen metsätyömiehen, joka asuu eristynyttä elämää Pohjois-Savon Nurmikoskella kaukana maanteistä ja sähköstä, seuranaan vain kissa ja työhevonen. Toimittajan ja kuvaajan matka Heikkisen pientilalle on ankara vaellus lumen lävitse ja samalla ikään kuin matka oudoksi käyneeseen ja pelottavaankin suomalaisuuteen:

This world is angry, frightening and full of messages in a strange language. The forest jealously guards its secret from the two travelers, who continue their grotesque giant's walk across the valley, over the fence and the bluff in the hillside.²⁸⁶

Lukija tuodaan siis kahden matkalaisen mukana toiseen todellisuuteen, jonka raja tuotetaan siirtymän vaivalloisuudella. Kyse on paitsi tarinankerronnan muodosta myös myyttisen erämaasuomalaisuuden konstruktion uusintamisesta.²⁸⁷ Toimittaja ja kuvaaja taivaltavat introttekstin aikana kohti tyhjää tilaa, kaupunkilaisesta merkitysyhteydestä puhdasta epäpaikkaa, joka sijaitsee oman kokemusmaailman ulkopuolella.²⁸⁸ Toisaalta monelle maaseutuun tutustuneelle lukijalle tekstin sävyt voivat tuntua mahtipontisilta ja hieman koomisiltakin.

When there was more work to be done in the lumber camps, Viljo Heikkinen moved back to the banks of Nurmijoki river, alone in the backwoods. Viljo starts to make coffee. You would like to

²⁸⁶ Huttunen: Left Behind. *Image International* 1992, 76.

²⁸⁷ ”Tämä suomalaisuuden ei-kaupunki on homogenisoitua maaseutua, maaseutua vailla historiaa ja sosiaalisia suhteita. Tällä myyttisellä maaseudulla suomalainen kohtaa ajattomassa yksinäisyydessään vain luonnon (metsän, pellon ja paloviinan).” Peltonen 1988, 84.

²⁸⁸ Bauman 2002, 126–128.

decline, after all, you can never be sure about a hermit's cups... But there's no reason to be afraid.²⁸⁹

Koko elämänsä samoissa maisemissa viettänyt Heikkinen edustaa myyttistä toiseutta Imagen haikailemalle edistyksen Suomelle, joka ponnistaa kohti huomista. Elämänsä juurille palannut metsätyömies on erakko, jonka kahvikuppien puhtaudesta vitsaillaan lämminhenkisesti. Heikkinen on siis samanaikaisesti sekä sympaattinen keskushenkilö että ulkopuolinen. Hänen vetäytymisensä yksinäisyyteen liitetään yhteiskunnalliseen murrokseen: töiden loppumiseen maaseudulla. Artikkelin kirjoittamisajankohdaksi on valittu sama päivä, jolloin Suomi jätti EU-jäsenhakemuksensa. Heikkisen viiteryhmää voidaan pitää toiseudelle tyypillisesti alistettuna ainakin siinä mielessä, että kirjoittaja Huttunen positioi Heikkisen kautta itsensä modernimman tuotannon, tietotyön piiriin. Heikkisen toinen on meidän²⁹⁰ nykyaikamme ulkoreunalla elävää menneisyyttä, joka ei etsi aktiivisesti tapaa sopeutua globaaleihin murroksiin, vaan on joko jätetty tai jättäytynyt niiden ulkopuolelle.

Alasuutarin mukaan puhe suomalaisuudesta puutteina, ongelmina ja metsäläisyytenä liittyy sivistyneistön omaksumaan valistus- ja kehitystehtävään, jossa kansaa ja suomalaisuutta määritellään etenkin ongelmien kautta.²⁹¹ Tämä selittyy muun muassa sillä, että käsitys kansasta on muodostunut paljolti sivistysperinteen mukaisen sivistyskansan ihanteen peilikuvana.²⁹² Imagen henkilökuva Viljo Heikkisestä toistaa tätä ongelmakeskeistä konstruktiota suomenkielisestä, kouluttamattomasta maalaismiehestä arkkityyppisenä hahmona, jota tarkastellaan antropologisella mielenkiinnolla kaupunkilaisen sivistyneistön silmälasien lävitse. Heikkisellä ei ole tekstin perusteella suuria henkilökohtaisia ongelmia ja hän on itse valinnut haluamansa elämäntavan. Silti häntä kuvataan kehityksestä jälkeen jääneeksi, näin toistaen eliitin positiosta tuotettua kehitysprojektimaista kansankuvausta.²⁹³

Erakosta kirjoitettu henkilökuva ei toki ole pelkästään alentuva, vaan Heikkisen hahmoon asemoidaan myös sankarillisuutta. Lähes omavaraisen maanviljelijän ja kalastajan henkilökuvasa sekoittuvat thoreualainen omavaraisuuden eetos, jota korostetaan taloudellisten elinolojen yksityiskohtaisella kuvauksella ja toteamuksilla

²⁸⁹ Huttunen: Left Behind. *Image International* 1992, 79.

²⁹⁰ Viitataan ”meihin” Imagen Internationalin kohderyhmänä.

²⁹¹ Alasuutari 1996, 231.

²⁹² Alasuutari 1996, 230.

²⁹³ ”Left behind.”

elinolojen karuudesta.²⁹⁴ Heikkisen muotokuva jatkaa metsäläisen kansallista diskurssia, jossa kansalle itselleen pyritään vakuuttelemaan sen alkukantaisuutta ja alkuvoimaisuutta ristiriitaisena ominaisuusparina.²⁹⁵ Tässä mielessä artikkeli onkin nähdäkseni jossain määrin ristiriidassa Imagen sivuilla seikkailleen ”kansallisen maalaisjuntin” stereotypian kanssa.²⁹⁶ Heikkinen on omalla tavallaan hienostunut yksilö, joka ei elinolojensa yksilöllisenä taitajana sulaudu massaan. Samalla hänen edustamansa suomalaisuus kuitenkin kuvataan artikkelissa väistyvänä elämäntapana. Katoavuutta korostetaan kertomalla seikkaperäisesti, miten Heikkisellä ei ole lapsia eikä hänellä ole koskaan ollut omaa perhettä.²⁹⁷

Huttunen esittelee meille loogisen ristiriidan: hän sanoo, ettei Heikkisen kaltaisia ihmisiä ole olemassaolon piirissä, mutta että toisaalta heitä on edelleen olemassa kosolti. He eivät ole harvinaisia, heitä ei vain ole olemassa rahavirtojen maailmalle: ”There are no longer any people like him in existence. That doesn’t mean such people are rare; it means that to big agribusiness, to the city people, they don’t exist.”²⁹⁸ Tekstiä voidaankin tulkita niin, että todellinen olemassa oleminen määrittyy kirjoittajan ja lukijan arkikokemuksesta, kaupungin ja tehotuotannon edustamasta todellisuudesta käsin. Huttusen kommenttia olemassaolon puutteesta voidaan verrata Simmelin käsitykseen, jonka mukaan ”muukalaisia ei mielletä varsinaisesti yksilöiksi vaan tietyyntyyppisiksi muukalaisiksi ylipäänsä”.²⁹⁹ Vaikka artikkeli käsittelee Heikkisen elämäntarinaansa yksityiskohtaisesti, hän on lopulta tietyyntyyppinen muukalainen, syrjäseutujen mies, joka ei yksilönä vaikuta vaihdantatalouden piirissä eikä siten ole kunnolla olemassa. Heikkisiä on, marginaalissa ja teiden takana, mutta he eivät eksistoi, heitä ei näy. Huttunen käyttää subjektiivisessa arviossaan objektiivisuuden illuusiota:

²⁹⁴ Kirjailija-filosofi Henry David Thoreau maailmanmaineeseen noussut teos *Walden; or, Life in the Woods* (1854), alkaa nimenomaan yksinäisen mökkielämän mahdollistavien taloudellisten seikkojen ja pienviljelijän elinkeinon yksityiskohtaisella kuvauksella. Thoreaut ei Imagen jutussa sinällään mainita, mutta artikkeli heijastelee monia tunnetun klassikkoteoksen teemoja, kuten luonnon täyttämää elämää ja yhteisöstä vetäytymistä. Erona on tietenkin se, että kirjoittaja on tällä kertaa ulkopuolinen, ikään kuin antropologi.

²⁹⁵ Alasuutari 1996, 232.

²⁹⁶ Viitataan tällä Merja Lindin havaintoon siitä, että urbaanin ja muotitietoisien kuluttajan vastapariksi konstruoitu ”kansallinen maalaisjuntti” oli Imagen sivuilla tapahtuvassa valistusprosessissa työkalu, jonka avulla kulttuuri- ja kuluttajavalistusta harrastettiin. Lind 2000, 351.

²⁹⁷ Huttunen: *Left Behind. Image International* 1992, 81.

²⁹⁸ Huttunen: *Left Behind. Image International* 1992, 79. Nosto artikkelissa.

²⁹⁹ Simmel 2005, 83.

hän ei millään tavalla perustele Heikkisen kaltaisten ihmisten näkymättömyyttä, ainoastaan toteaa sen.³⁰⁰

Lehden positiota rakennetaan vielä aivan artikkelin lopussa selväsanaisesti. Toimittaja ja valokuvaaja³⁰¹ vetäytyvät hotellin mukavuuksiin ja siirtyvät takaisin kulttuuristen erontekojen piiriin: ”Within a few hours we are sitting in a hotel and complaining there is no chablis on the wine list. We ask the waiter to put out the candle and bring us an electric light.”³⁰² Lopetus saattaa jossain määrin olla lämpimän ironinen piikki kohti omaa etuoikeutettua asemaa, mutta sen on vaikea uskoa olevan pelkästään sitä. Chablis ei kuulu Viljo Heikkisen sanavarastoon; hänen edustamansa kynttilänvalo häädetään artikkelin lopussa pois sähkövalon nykyaikaisen normaalitilan tieltä. Artikkelin käyttää ranskalaisen viinialueen nimeä tehokkaana indeksinä siitä, kenelle teksti on lopulta suunnattu. Sitä ei ole kirjoitettu metsien erakoille vaan niille, joille sana chablis merkityksellistyy ilman selityksiä. Palatessaan hotellille Huttunen piirtää itsestään myös kuvaa sankarina, joka on kohdannut luonnon ja palannut sieltä kulttuurin pariin molemmista voimia ammentaen.³⁰³

Artikkelin kaksi viimeistä virkettä myös normalisoivat poikkeustilaan asetetun identiteetin: ne palauttavat Huttusen ja valokuvaajan urbaanit minäkuvat kuluttajayhteiskunnan maisemaan ja käynnistävät uudelleen jatkuvan osto- ja valintatilanteiden pelin, joka on Viljo Heikkisen alkutuotantoon sitoutuneessa maailmassa hetkellisesti sammunut. Tästä voidaan päätellä, että kuluttajariippuvuuden pariin palaaminen ei ole Huttuselle uuvuttavaa, vaan helpottava nautinto.³⁰⁴ Näillä lausumilla myös vihelletään poikki samaistuminen Viljo Heikkisen edustamaan arkkityyppiseen kansaan tavalla, joka palauttaa määrittelijän ulkopuolisuuden tyytetyyn suomalaisuuteen nähden.³⁰⁵ Kansallisen itsetarkkailun perinne oli 1990-luvun alun Imagessa niin vahva, että mökissään asuva Heikkinen sopi nimenomaan globalisaation ja integraation alta väistyvän suomalaisuuden kuvaksi huolimatta siitä, että hänen tavallaan elävän ihmisen olisi löytänyt vaivattomasti myös Ruotsista, Itävallasta tai Yhdysvalloista.

³⁰⁰ Heikkinen 1999, 199.

³⁰¹ Valokuvaajan ulkomaalaisuus on erikseen mainittu jutussa.

³⁰⁸ Huttunen: Left Behind. *Image International* 1992, 81.

³⁰³ Fiske 2000, 169.

³⁰⁴ Bauman 2002, 104.

³⁰⁵ Alasuutari 1996, 230.

Imagessa 4/1993 julkaistu Martin Scheininin yhden sivun kirjoitus *Angelin poroista ja hakkuista* ottaa toisenlaisen lähestymistavan periferiaan. Saamelaisten maa-alueisiin pureutuva J'accuse -sarjan kirjoitus ottaa vähemmistökulttuuriin suojelevan asenteen ja syyttää valtiovaltaa jähmeystä uhanalaisen elämäntavan turvaamisessa kaupallisilta intresseiltä.³⁰⁶ Tekstin konteksti on sama kuin artikkelissa *Left behind*. Suomen vireillä oleva EU-jäsenyys välkkyi myös Scheininin tekstissä.

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Heidän kulttuurinsa olennaisena osana ja taloudellisena perustana on poronhoito. Saamelaisten elämänrytmi, yhteisöllinen elämä ja taiteellinen ilmaisu rakentuvat poronhoidon ympärille. Saamen kielessä on yksistään poron sarvia kuvaavia sanoja yli 150.³⁰⁷

Toisin kuin erakkona kuvattu Viljo Heikkinen, Angelin saamelaiset esitetään Imagessa yhteisönä. Heidän elämäntapansa häviämiseen ei myöskään suhtauduta passiivisen hyväksyvästi. Etnisellä vähemmistöllä on Scheininin mielestä oikeus elämäntapaansa niin sanotun virallisen Suomen rinnalla. Toiseudesta rakentuu olemassaolon oikeutus: tehokkuuden vaatimus ei kosketa saamelaisia, jotka ovat lunastaneet hyväksynnän esimerkiksi ihmisoikeussopimusten sivuilla. Saamelaiset esitellään Scheinin artikkelissa juuri ryhmänä, hyvinkin uniformaalisen toimijana, jolle luonteenomaista on juuri yhdistävä poronhoito yksilöllisten erojen sijaan. Tämä esittämistapa onkin ristiriidassa saamelaisten asemaa jälkikolonialisesta näkökulmasta tutkineen Rauna Kuokkasen näkemyksen kanssa. Kuokkasen mukaan saamelaisia on käsitelty suomalaisessa yhteiskunnassa yksilöinä sen sijasta, että saamelaiset olisi ymmärretty yhtenäiseksi, kollektiiviseksi kansaksi.³⁰⁸

Toisaalta kollektiivina esittämisen varjopuoli on se, että saamelaiset eivät itse pääse artikkelissa ääneen. Puhevalta on Scheininillä, joka toimii asianhoitajana paitsi konkreettisesti, myös symbolisella tasolla.³⁰⁹ Vaikka teksti puolustaa saamelaisten oikeuksia voimakkaasti, yhtään suoraa sitaattia heiltä ei ole mukaan mahdutettu. Saamelaisten ympärille piirretään suojavyöhyke, reservaatit³¹⁰, jonka sisälle modernin edistyksen ja pakottavien taloudellisten lainalaisuuksien ei ole lupa astua. Tältä osin

³⁰⁶ Scheinin: *Angelin poroista ja hakkuista Image 4/1993*, 25.

³⁰⁷ Scheinin: *Angelin poroista ja hakkuista Image 4/1993*, 25.

³⁰⁸ Kuokkanen 2007, 142.

³⁰⁹ Artikkelissa huomionarvoista on toki juuri se, että sen kirjoittaja on asianosainen. Martin Scheinin kertoo tekstinsä yhteydessä toimivansa saamelaisten poronhoitajien oikeudellisena avustajana Angelin hakkuuistassa.

³¹⁰ Sana reservaatit on johdettu latinan sanasta *reservare*, 'panna talteen'. Turtia 2001, 831.

Scheininin argumentointi on linjassa Kuokkasen esittämien konventioiden kanssa.³¹¹ Alkuperäiskansan osa on Imagen artikkelissa tulla suojelluksi ja kohdelluksi nimenomaisesti kollektiivina yksilöiden sijaan. Toisaalta tämä rooli on linjassa alkuperäiskansojen omien tavoitteiden kanssa: saamelaiset ovat tekstissä assimiloitavan vähemmistön sijaan omia rajojaan puolustava kansa.³¹²

Ajatus jonkinlaisesta reservaatista yhdistää Huttusen ja Scheinin kirjoituksia. Kansallisen valtakulttuurin kuva on jälkimodernisti eteenpäinpyrkivän kaupallinen, ja tämän elämäntavan ulkopuolelle asettuminen on jollain tavalla perusteltava, selitettävä lukijalle. Alkuperäiskansan kollektiivinen identiteetti antaa riittävän vastauksen siinä, missä perifeerinen yksinolo ei sitä tarjoa. Yksilöllisyys onkin Imagen kontekstissa kategoriana varattu pitkälti kaupunkien lisäarvoa tuottaville luoville taloustoimijoille.

Reservaatin idea löytyy myös tutkija Rolf Büchin artikkelista *Kestääkö Suomi moniarvoisen maailman?* (Image 4/1990), jossa hän vertailee Edgar Morinin ja Max Jakobsonin ajatuksia yhteisen eurooppalaisen identiteetin mahdollisuuksista. Tekstinsä alkupuolella Büchi kirjoittaa Moriniin viitaten, että ”...Euroopan kulttuurinen monipuolisuus on korostunut: kansakunnat ovat kuin kulttuurireservaatteja, joiden sisällä elää kansallisia, alueellisia tai etnisiä vähemmistökulttuureja.”³¹³ Kulttuurireservaatiajattelua korostaa se, että sodanjälkeinen modernisaatio on Euroopassa tarkoittanut sekä sodan että uskonnon roolin hälvemistä markkinavoimien tieltä. Morinin ajattelussa kansainvälinen kapitalismi valtaa alaa nationalismilta ja kansallisen identiteetin käsite täytyy viholliskuvineen määritellä uudelleen.³¹⁴ Jakobson on artikkelissa vastaväittelijän asemassa: hän haluaa Büchin mukaan sulkea rajat notkeilta virtauksilta, jähmettää suomalaisen identiteetin ja käyttää moninaisuutta kansallisen sulkeutuneisuuden puolustamiseen.³¹⁵ Jakobsonin positiota voidaan tarkastella saavutetun tai kuvitellun kansallisen yhtenäisyyden vaalimisena. Stuart Hallin mukaan kansallinen kulttuuri on aina myös kulttuurisen vallan rakenne, joka pyrkii diskursiivisesti esittämään kansallisen kulttuurin sisäiset erot yhtenäisyydeksi ja

³¹¹ ”Vähemmistöihin verrattuna alkuperäiskansoilla on kuitenkin huomattavasti vahvemmat historialliset oikeudet asuttamiinsa maa-alueisiin. Alkuperäiskansojen oikeudet siis poikkeavat ihmisoikeuksista sekä vähemmistöjen oikeuksista nimenomaan niiden kollektiivisen luonteen vuoksi.” Kuokkanen 2007, 143.

³¹² Kuokkanen 2007, 145.

³¹³ Büchi: *Kestääkö Suomi moniarvoisen maailman?* Image 4/1990, 44.

³¹⁴ Büchi: *Kestääkö Suomi moniarvoisen maailman?* Image 4/1990, 45–46.

³¹⁵ Büchi: *Kestääkö Suomi moniarvoisen maailman?* Image 4/1990, 46–47.

samuudeksi.³¹⁶ Nitoessaan yhteisen identiteetin poliittisen itsenäisyyden todelliseksi sisällöksi ja iloitessaan Suomen homogeenisesta väestöpohjasta Jakobson haluaa asemoida Suomea pieneksi maaksi, jolla ei ole varaa sisäisiin ristiriitoihin.³¹⁷ Tässä puhetavassa kehykset asettavat maan kansalaisille ja heidän identiteettipyrkimyksilleen selkeät rajat.

Image ja Büchi asettuvat pitkälti Morinin kannalle. ”Sisäsiittoinen Suomi” konservatiiveineen ei näyttäydy mielekkäänä vaihtoehtona: ”Nykyoloissa nationalismit ovat todellisuuden käsittämisen ja käsittelemisen esteenä, sillä edessämme olevat suuret ongelmat koskevat koko ihmiskuntaa.”³¹⁸ Lehti peräänkuuluttaa postmodernia universalismia, jossa suomalaiset eivät sulkeudu suojelusalueelleen vaan osallistuvat rohkeasti laajempaan maailmanmenoon: ottavat vastuuta muustakin kuin omasta selviytymisestään.

Löyhää vaatimusta universalismista voidaan pitää 1990-luvun alun Imagen keskeisenä vastauksena kansallisuuden, rajojen ja niiden ylittämisten kysymyksiin. Toisaalta suomalaisuus näyttäytyi moninaisuuden ihanteesta huolimatta Imagelle nimenomaan kehitysprojektina, jonka agraarisissa ilmentymismuodoissa oli jotain kummeksuttavaa, tai ainakin melankolisella tavalla katoavaa. Yhtenäisyyden ihanne oli siis sittenkin olemassa, mutta se oli Imagen kirjoittajille agraaris-romanttisen sijasta urbaanin levoton. Suomalaisuuden ideaa työstettiin analyysini mukaan monia suomalaisuuden muotoja torjuen ja vieroksuen. Tässä mielessä lehden universalismi oli puolittaista ja keskiluokkaisen kaupunkilaisuuden tarpeisiin räätälöityä. Tuomitessaan nationalismin ja eturyhmäajattelun lehti ei havainnut paradoksia konstruoidessaan uutta suomalaisuutta nimenomaan luovien alojen kosmopoliittien ihanteiden ja tarpeiden pohjalta. Seuraavassa, työni viimeisessä alaluvussa tarkastelen sitä, miten pako kansallisista kehyksistä näyttäytyy henkilökohtaisessa muodossaan: miten Imagen matkakertomukset kuvaavat vaikutteiden tarvetta, pakenemisen halua ja kirjoittajien omien identiteettien reflektointia.

³¹⁶ Hall 1999, 53–54.

³¹⁷ Büchi: Kestääkö Suomi moniarvoisen maailman? *Image* 4/1990, 46.

³¹⁸ Büchi: Kestääkö Suomi moniarvoisen maailman? *Image* 4/1990, 47.

4.3 Kosmopoliittinen halu

Eeva Jokisen ja Soile Veijolan puheenvuoroartikkeli *Valheet & viettelijät* (*Image* 1/1990) on sarja nimettömäksi jäävien kirjoittajien muistelmatekstejä eroottisista kohtaamisista ulkomaalaisten miesten kanssa. Lyhyissä tarinoissa yksilöt lähestyvät vieraita kulttuureja hedonistisen turistin asenteella: tyydytyksen kautta perimmäisempään tyytymättömyyteensä ja omiin nautinnon mahdollisuuksiinsa havahtuen.³¹⁹ Artikkelin alussa antropologi on matkalla kenttätutkimukseen !Kung-heimon pariin, kun hänen oppaansa haluaa yöpyä tutkijan kanssa pienessä saarella:

Kun olin kaivautunut makuupussiini, ihmetteli oppaani, enkö halunnutkaan rakastella hänen kanssaan. Ehkäpä saan sittenkin tästä aidon kokemuksen, tuumin itsekseni, ja ehkäpä pääsen tätä kautta paremmin yhteisöön sisälle. Tiesin kyllä, että nykyanthropologin olisi pitänyt jo päästä tällaisista lähinnä seuramatkaturisteille sopivista autenttisuusharhoista. Muistin kuitenkin: AIDS! – Ei hätää, oppaani veti tyynesti farkkujensa takataskusta kondomipaketin, tuttua merkkiä.³²⁰

Katkelmassa tuttuus, vieraus ja koomisuus vuorottelevat. Toisen kohtaamista lähestytään tieteellisellä asenteella, samalla kokemuksen autenttisuutta etsien että tämän aitouden lopullisempaa mahdollisuutta reflektoiden. 1990-luvulle leimallinen aids-paniikki vilahtaa näyttämöllä, mutta se torjutaan leikillisellä huumorilla ja tutun kondomimerkin – pelastavan kuluttajatuotteen – läsnäololla. Seikkailuun antautuminen kannattaa tarinan päähenkilöille, sillä taustalla leijuu suurempi ja alituisempi vaara, jämähttäminen epätyytyttävään, epäglobaaliin ja patriarkaaliseen suomalaiseen kulttuuriin: ”Täytyy sanoa, että en aikaisemmin oikeastaan ollut huomannutkaan, miten yksitotista ja mieheni ehdoilla toimivaa meidän kotoinen seksielämämme oli ollut.”³²¹

Tekstissä toistuu nähdäkseni jälleen kerran Imagelle tyypillinen kehystys suomalaisesta kulttuurista ongelmana, jonka rajat yksilön on vapautumismatkoillaan murrettava. Se huokuu koloniaalista fantasiaa: eksoottisten villien puhdasta ja elinvoimaista eroottisuutta, joka voidaan muuttaa nautinnoksi.³²² Retoriikka myös toistaa kuvaa suomalaisuudesta kehitysohjelmana: jonain, jota etevän yksilön täytyy myös omalla kehollaan muovata.³²³ Kyse on myös erottautumisesta tavallisesta suomalaisuudesta, joka Jokisen ja Veijolan tekstin konstruoimana tarkoittaa yksitotista ja naiselle

³¹⁹ ”Postmoderni mielentila edustaa modernin (siis luonnostaan kriittisen, levottoman, tyytymättömän ja tyydyttymättömän) kulttuurin radikaalia (ja epäilemättä myös odottamatonta, ehkä jopa ei-toivottua) voittoa siitä modernista yhteiskunnasta, jota sen oli tarkoitus parantaa avaamalla kaihtelematta tuon yhteiskunnan silmät sen omille mahdollisuuksille.” Bauman 1996, 23.

³²⁰ Jokinen & Veijola: *Valheet & viettelijät*. *Image* 1/1990, 101.

³²¹ Jokinen & Veijola: *Valheet & viettelijät*. *Image* 1/1990, 101.

³²² Hall 1999, 65.

³²³ Alasuutari 1996, 231. Myös Merja Lind on tarkastellut seksin kuvaamista Imagessa suomalaisuuden kehitysprojektin ja ”eurooppalaiseksi tulemisen” kautta. Lind 2000, 348–350.

epätyydyttävää avioelämää. Artikkelissa seksuaalinen kanssakäyminen toimii viettelyineen ja täyttymyksineen sekä konkreettisena kulttuurisena vaihtona että sen jonkinasteisena metaforana.

Toisaalta kirjoitusta voidaan tulkita myös kaukorakkauden viitekehystä. Sosiologi Elina Haavio-Mannila avaa aihepiiriä rakkauden sosiaalisen määrittymisen ja kokemuksellisuuden kautta. Hänen katsannossaan kaukorakkaus on usein epäsoviva seksuaalisuutta ja kiintymystä, johon kuuluu niin täyttymystä kuin epätoivoakin oman elämäntilanteen joustamattomuudesta. Kaukorakkauden käsittely kollektiivisina fantasmoina kirjoittamisen ja puheen tasolla taas tarjoavat keinoja ahdistuksen lievittämiseen ja oman arkisen elämänkehityksen hyväksymiseen.³²⁴ Tätä näkökulmaa vasten *Valheet & viettelijät* on tekstinä ristiriitainen. Kyse on jossain määrin juuri kollektiivisen fantasian luomisesta, kaukorakkauden ja ohikiitävän onnen yhteisöllisestä käsittelystä. Toisaalta valtaosa Imagen jutun lyhyistä romansseista päättyy ilman ahdistusta: purkaminen onkin pikemminkin hyväntuulista muistelutyötä ja jaetun, miellyttävä salaisuuden vaalimista.

Haavio-Mannila nostaa esille myös seksuaalisen käsikirjoituksen käsitteen, jonka kautta etenkin vanhemmat vaikuttavat kasvavalle ihmiselle syntyvään seksuaalisuutta koskeviin mentaalisiin suunnitelmiin ja tulkintakehyksiin ja tarjoavat malleja sukupuolirooleille ja moraaliselle käyttäytymiselle.³²⁵ Jokisen ja Veijolan teksti voidaan siis lukea myös manifestina, jossa seksuaalista käsikirjoitusta ja siten omaa identiteettiä pyritään kirjoittamaan uudelleen. Mikko Puttosen mukaan *Valheet & viettelijät* -artikkelin kirjoittaneet ja turismin sosiologisia teorioita tutkineet Veijola ja Jokinen harjoittavat kokeilevaa ikään kuin -ajattelua ja tuottavat uudestaan esimerkiksi turismiin liittyviä ideoita, ikään kuin ne perustuisivat miehelle ruumiillisuudelle tyypillisiin hahmottamisen ja kokemisen rakenteisiin. Puttosen mukaan tämä on hyvä ja onnistunut strategia, mikäli se avaa naisille uusia subjektiasemia.³²⁶ Seksi aiemmin tuntemattomien, ulkomaalaisten miesten kanssa näyttäytyykin tekstissä tietoisuutta muovaavana liminaalitulana: hieman välähdyksenomaisena tapahtumana, joka paljastaa eletyn arjen yksitoikkoisuuden ja toisaalta auttaa siitä pois. Kosmopoliitti yksilö löytää uusia ulottuvuuksia itsestään ja toisen kohtaamisesta oppien vaatimaan ja nauttimaan enemmän. Tällä kokemusten hankkimisella ja tukahduttavan suomalaisuuden

³²⁴ Haavio-Mannila 1999, 77-99.

³²⁵ Haavio-Mannila 1999, 67.

³²⁶ Puttonen 1997.

pakenemisella myös legitimoidaan avioliiton ulkopuolinen suhde. Samalla kuitenkin kohtaamiset jäävät salatuiksi. Oman identiteetin pintatasoa ei lähetä murtamaan, vaan vanhoihin rooleihin palataan ainoastaan hieman sisäisesti muuttuneina:

Mieheni ei tietysti tiedä mitään, eikä kukaan muukaan. En ole kertonut ja voin luottaa työtoveriini. Joskus saunan jälkeen otetaan pienet tyttöjen kesken ja muistellaan.³²⁷

Mutta on lähdeittävä. Enää katse yhdistää minut häneen ja maisemaan – – minun on räpyteltävä esiinpurkautuvien kyynelten takia. Sitten hän katoaa. En näe edes muistikirjani lehtiä edessäni.³²⁸

Molemmissa katkelmissa kokemukset jäävät piiloon ja painuvat arkielämän hiljaisiin poukamiin, mutta vain jälkimmäisessä tämä aiheuttaa tuskaa, menetystä. Tekstisarjan viimeinen osa vihjaakin, etteivät kansainväliset valloitukset olleet täysin vailla ongelmia. Niihin liittyy rakastumisen, kiinni jäämisen riski, joka purkautuu kaipuuna ja menetyksenä. Tässä kohtaa edes muistikirja, kokemuksien tallentamisen ja hyödyntämisen välikappale ei toimi. Älylliseen tarkasteluun ja etäännyttämiseen tulee särö.

Kosmopoliiteissa kokemuksissa onkin hetkellisesti mukana koko elämän vakavuus – ne eivät ole pelkkää identiteetin muovaamisen nimissä käytyä leikkiä. Kirjoittajat ovat kokeneet jonkinlaisen pysyvän muutoksen. Heitä yhdistää sisäinen toinen, jota vain vastaavan läpikäynyt ymmärtää ja jolle uskoudutaan saunassa, suomalaisen kulttuurin kehdoissa. Samalla on huomioitava, että korostetun sentimentaaliset lopetukset luovat jonkinlaisen lajityyppiparodian viitekehystä: tekstin monitasoisuutta ja keveyttä. Onkin nähdäkseni selvää, että Jokisen ja Veijolan teksti jossain määrin leikittelee matkakertomuksen kliseillä ja konventioilla. Imagen osittain ironinen kosmopoliittisuus onkin tässä kohtaa siis sarja ovelia petoksia, joiden todellinen olemus on kansainvälistyneen yksilön mikrokapinaa kansallisen kulttuurin sisällä. Yksi näistä älykkään petoksen tasoista on se, ettei tunnustuksellisesti kerrottuja kohtaamisia ole välttämättä aivan sellaisenaan tapahtunut.³²⁹ Silti ne kantavat kertomuksina vahvoja merkityksiä kirjoittamisaikansa Suomen kulttuurisista rajanvedoista ja kansainvälistymisen ristikkäispaineista.

Mitä pidemmälle loma etenee sitä syvemmälle ravitsevaan taantumaan pakenen. Eric, Otso ja minä, kolmen sisaren miehet, emme kaipaa minnekään. Juomme tequilaa ja cavaa, valvomme

³²⁷ Jokinen & Veijola: Valheet & viettelijät. *Image* 1/1990, 101.

³²⁸ Jokinen & Veijola: Valheet & viettelijät. *Image* 1/1990, 101

³²⁹ Tulkintaa korostaa kirjoituksen otsikko: valheelle voidaan antaa tekstin tulkinnassa ainakin kaksi merkitystä.

yöt baareissa ja dyyneillä, pelaamme biljardia ja poltamme havannalaisia, sillä normandialaisen kalastajakylän tupakkakauppa on paremmin varustettu kuin Suomi.³³⁰

Jari Ehrnroothin polveileva autofiktio *Kolme miestä ja leidit* (Image 3/1993) käsittelee maskuliinisuuden kipupisteitä kolmen veljeksi itsensä kokevan lankomiehen kautta.³³¹ Se voidaan nähdä sekä vastakkaiseksi että rinnakkaiseksi Jokisen ja Veijolan kirjoitukselle. Ehrnroothin tekstin kokemusmaailma on läpimiehinen, siinä naiset ovat vuorostaan nimettömiä: roolinsa ja kansallisuutensa kautta objektivoituja. Toisaalta kipuilu kotimaan kulttuurin rajoitteista ja oman sukupuolen roolin ahtaudesta yhdistää tekstejä. Ehrnroothin tekstin perusvire on läpeensä yksilöllinen: se on aikakauslehdessä julkaistu monologi, puhetta itselle. Yksilöllisyyttä voidaan tarkastella tässä yhteydessä sosiologi Ulrich Beckin määritelmän mukaisena yhteiskunnallisena muotona. Tämän näkemyksen mukaan yksilöllistyminen ei tarkoita yksinäisyyttä tai juurettomuutta, vaan pikemminkin sitä, että yksilöt joutuvat suunnittelemaan, sovittamaan ja paikkaamaan omat elämäkertansa.³³² Ehrnrooth kirjoittaa itseään uudelleen samalla jatkuvasti toista etsien, oli kyseessä sitten rantabaarissa kohdattu riutuva motoristityttö tai oma isä, jonka hemingwaylaisen lauseen toistaminen aiheuttaa hänessä tyydyttävän havahtumisen.³³³

Vaikka Ehrnroothin teksti on muodoltaan Normandiaan sijoittuva matkakertomus, sen keskiössä pysyy paikan sijasta kirjoittaja, joka etsii viiteryhmänsä keskellä omaa maskuliinisuuttaan. Yksilöllistyminen on Beckin mukaan hajottanut teollisen yhteiskunnan varmuudet, mikä pakottaa yksilön löytämään ja keksimään uusia varmuuksia sekä itselleen että toisille.³³⁴ *Kolme miestä ja leidit* -tekstissä kipuilu tapahtuu nimenomaan suhteessa sukupuolirooleihin, niiden pitävyyden katoamisesta aiheutuvaan ahdistukseen:

”Aikamme surkein ajatus on sotkea sukupuolet toisiinsa, luulla, että naisessa on miestä ja mieheessä naista... ..identiteetin rakentaminen on aina vinossa jos se lähtee kulttuurin tasolta. Solutaso riittää monelle, sen aistii hyvin punttisalilla, tennismatsin tai rakastelun jälkeen, mutta minut on heitetty olemassaolon ja olemattomuuden rajalle...”³³⁵

Vaatiessaan sukupuolien erillisyyttä ja paikallaan pysyvyyttä Ehrnrooth katsoo maskulinistisella katseella romantisoituun menneisyyteen, mutta myös tulevaan: hän toivoo solutason, siis geeneihin nojaavan tieteellisen teknologian suovan hänelle

³³⁰ Ehrnrooth: *Kolme miestä ja leidit*. Image 3/1993, 40.

³³¹ Artikkelin nimi on viittaus suosittuun yhdysvaltalaiseen komediaelokuvaan *Kolme miestä ja baby* (Three Men and a Baby, 1987).

³³² Beck 1995, 27.

³³³ Ehrnrooth: *Kolme miestä ja leidit*. Image 3/1993, 40–41.

³³⁴ Beck 1995, 28.

³³⁵ Ehrnrooth: *Kolme miestä ja leidit*. Image 3/1993, 40–41.

olemisen varmuuden keskellä moninaistuvien, horjuvien ja uudelleenrakennettavien identiteettien aikaa. Hahmottuva kuva on ristiriitainen. Kirjoittaja kaipaa varmuuksia, mutta haluaa samalla paeta suomalaisuuttaan, isyyttään, kaikkinaista sitoumuksista syntyvää kehystään. Hän siis etsii irtiotta rooleistaan, vaikka samalla julistaakin olevansa ”jokaista soluani myöten maskuliini”³³⁶. Ehrnrooth asettuu ennen kaikkea oman miehisyytensä mutta myös suomalaisuuden tarkastelijaksi etsien Simmelin muukalaisen positiota, välitilaa. Helpoiten tämä käy ulkomaisesta miljööstä, siis ulkopuolelta: välitilasta, jota arjen kehys ei rajoita ja jonka humalaisessa kirkkaudessa dyyneillä harhailu riittää sankariteoiksi. Jonkinlaisena loppuratkaisuna ristiriitaisten identiteettipaineidensa ja miehisen turhautumisen tunteidensa kanssa tuskailevalle kertojäänneelleen Ehrnrooth ehdottaa kirkkoisä Augustinukseen nojaten uskonnollista kokemusta tai siihen rinnastuvaa kaikkinaista, rajatonta rakkautta:

Jos Jumala ei oikein sytytä, voi puhua rakkaudesta kaikkeen olemassa olevaan – niin, aivan kaikkeen. Vasta silloin avautuu sellainen oman itsen ja toisten hyväksyntä, joka suo tasapainon. Tämä on näkökulma, jonka moderni aika on ihmiseltä – ehkä etenkin mieheltä varastunut (sic) ja näin jättänyt hänet kuolleeseen kulmaan.³³⁷

Kaiken läpäisevä, hengellinen rakkaus³³⁸ on siis se itse valittu varmuus, joka tarjoaa Ehrnroothin rajoja koettelevalle kirjoittajahahmolle rauhan, jossa oman identiteetin hajanaiset rakennusainekset isän ja kotimaan kipuilevasta perinnöstä alkaen saavat hyväksynnän. Kirjoittaja ikään kuin löytää jälleen itsestään keskustunteen: aiemmin hylätyn valistuksen subjektin.³³⁹ Ehrnrooth nähdäkseen tarjoaa perinteeseen nojautuvaa universalismia selviytymiskeinoksi erontekoihin perustuvien identiteettirajojen horjumuuteen. Se on keskipisteeksi pakotetun yksilön rajanylitys kaikkien kulttuuristen ja biologisten jakoviivojen tuolle puolen.

Vaikka sekä Ehrnroothin että Jokisen ja Veijolan tekstejä voidaan lukea myös itsetietoisina tyylikokeiluina, on perusteltua liittää sukupuoliroolit ja seksuaalisuus Imagen artikkeleissa sellaisiksi identiteetin kannalta toiminnallisiksi elementeiksi, joiden kautta rajoja ja toiseuden kohtaamista kokeillaan. Seksuaalisten ja kulttuuristen rajojen kokeilut rinnastuvat kirjoituksissa toisiinsa. Ne ovat itsemuokkaus-elämäkertoja,

³³⁶ Ehrnrooth: Kolme miestä ja leidet. *Image* 3/1993, 40.

³³⁷ Ehrnrooth: Kolme miestä ja leidet. *Image* 3/1993, 41.

³³⁸ Ehrnroothin kuvailema rakkaus voidaan tarkentaa kreikan kielen agápēen: Jumalan rakkauteen, huolenpitoon ja ihmisten rakkauteen toisiaan kohtaan. Vrt. érōs, aistillinen tai ruumiillinen rakkaus. Varpola 2000.

³³⁹ ”Valistuksen subjekti perustui käsitykseen ihmisistä keskuksen omaavina, täysin yhtenäisinä yksilöinä.” Hall 1999, 21.

joissa yksilön olemus rakentuu siitä mitä on ja mitä hän ajattelee.³⁴⁰ Voimakkaan yksilökeskeisissä ja hedonistisissa teksteissä oman kansallisuuden kehystä puretaan analyysini mukaan julistuksellisena konstruktiona ilman, että sen tilalle rohjetaan ehdottaa mitään selkeästi parempaa. Ehkä suomalaisuus onkin näille kirjoitukselle lopulta vain sivujuonne: kaikupohja postmodernin mielentilan jatkuvalla reflektoinnille, omien sisältöjen etsimisen ja niistä kertomisen projektille.³⁴¹ Tekstien yksilöllistä identiteettikipuilua kun on nähdäkseni lopulta vaikea paikantaa vain suomalaisuuteen, ja on vaikea kuvitella kansallisen sivistysprojektin missään vaiheessa poistavan sisäisesti hiertävien roolien liikettä identiteetin sisällä.

Imagen akateemisten ja kaupunkilaisten tekijöiden rajat haastavaa omakuvaa peilattiin tulkintani mukaan suomalaisuuden valtavirtaa vastaan edistyksellisenä ja notkeasti rajat ylittävänä uuden olemisen teesinä. Samalla kansainvälistyminen oli kuluttajakansalaisen toimintaa: yksilö matkusti paikkoihin ja poimi omalle identiteetilleen tarpeelliset kokemukset kuin tavarat ostoskoriin. Olennaista tässä toiminnassa oli kerronnan muoto, narratiivi: nimenomaan yksilö rakensi varmuuksia etsivää kertomusta epävarmaksi muuttuneen yhteiskuntien jäädessä pikemminkin taustalle. Vastauksia ei haluttu kysyä yhteiskunnan tarjoamilta auktoriteeteilta tai instituutioilta.

Kosmopoliitit kokemukset ovat Imagen matkakertomuksissa elintärkeitä, mutta matkoilla kohdatut ihmiset jäivät yksilöinä pitkälti piiloon. Näkökulma on vahvasti länsimaisen keskiluokkaisen ihmisen, joka etsii itseään kohtaamisista toisten ja toiseuden kanssa. Samalla kaikkea vierautta ei haluttu lähestyä. Agraariseksi ja pysähtyneeksi koettua heinälatojen Suomea työnnettiin sanavalinnoilla toiseutena kauemmaksi, syvemmälle muukalaisten kategoriaan ja surumieliseen väistyvyyteen. Kansainvälistyvä yksilö siis raivasi itselleen pelitilaa sekä etsimisen että eronteon kautta. Vaikka jämähtänyt, syrjäinen Suomi oli Imagelle vieras ja ironisoitu, ei globalisoituvassa maailmassakaan oltu nähdäkseni vielä aivan kotona, vaan kyse oli jonkinlaisesta välitilasta kansallisen yhtenäiskulttuurin ja kansainvälisen elämäntavan välissä. Kokemus tästä tilasta jaettiin analyysini mukaan älyllisten ja ironisten vihjeiden avulla niille, jotka saattoivat astua samaan välillisyyteen: toisille suomalaisille, joita yhdisti kosmopoliittinen halu.

³⁴⁰ Beck 1995, 29.

³⁴¹ Bauman 1996, 22.

5. LOPUKSI

1990-luvun lama muutti suomalaista yhteiskuntaa kertarysäyksellä markkinalähtoisemmäksi. Toisaalta kilpailutaloudeksi kutsuttu talousliberaali ja yksilökeskeinen ajattelu aloitti voittokulkunsa jo 1980-luvulla, ja äkillisen henkisen murroksen sijaan kyseessä olikin pitkän kehityksen lakipiste. Lama tarjosi suotuisan tilaisuuden vakiintuneiden yhteiskunnallisten elementtien ravisteluun: se loi yhteiskunnallisia murtumalinjoja, jotka vapauttivat aiemmin syntyneet jännitteet. Image kiinnittyi lamatulkinnoissaan niihin, jotka halusivat purkaa jäykkiä rakenteita. Kyse oli muustakin kuin markkinaliberalistisesta suunnitelmatalouden kritiikistä. Lama koettiin Imagessa sukupolvikysymyksenä: sen luoma toivottomuus sekä syvensi identiteettiongelmia että innoitti hurmokselliseen kapinamieleen hallitsevaa ikäluokkaa vastaan. Suomalaisen yhteiskunnan rakenteet haluttiin kumota, sillä niiden koettiin toimivan omaa viiteryhmää vastaan. Vallitsevien eturyhmien yhteiskunta ei tyydyttänyt nuorta ja kiinnittymätöntä kaupunkilaista, joka halusi raivata tilaa omalle hyvinvoinnilleen.

Kehityksellisenä uhkakuvana 1990-luvun alun Imagessa väijyi etenkin se, että nouseva 80-lukulainen sukupolvi menettäisi mahdollisuutensa kukoistukseen kasinotalouden rapautumisen ja kollektivistisen säätely-Suomen yhteentörmäyksessä. Tätä pelokasta tunnetta voidaan jälkikäteen pitää liioiteltuna. Vaikka taantumien tiedetään muuttavan henkistä ilmapiiriä yleensä konservatiivisemmaksi, voidaan 1990-luvun todeta olleen Suomessa kilpailevan yksilön voittokulkua: yhteiskunta vapautui sekä identiteettien että talouden tasolla. Häviäjinä ei ollut sukupolvia tai eetoksia, vaan velkoihinsa hukkuneita yrittäjiä ja pitkäaikaistyöttömyyteen pudonneita teollisuustyöntekijöitä. Sekä menestys että tappio kohdattiin yksilöinä.

Imagen talousteksteissä yksilö olikin keskiössä: kasvua haettiin etenkin luovasta yrittäjyydestä ja tiedollis-teknologiseen etevyyteen nojaavasta työkuulttuurista. Joustavuus, säätelyn purkaminen ja toimintakuulttuurin nopea muuttaminen olivat lehden vastauksia lähestulkoon kaikkiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Ideologisesti tämä näkökulma voidaan kytkeä 1980-luvulla valtavirtaistuneeseen kilpailuyhteiskunnan eetokseen. Kansallista kilpailukykyä korostettiin Imagessa paljon, mutta samalla se kytkettiin inhimilliseen potentiaaliin pääomavetoisen raskaan teollisuuden sijaan.

Menestys oli kiinni itsensä ylittämisestä. Suomalaisen yhteiskunnan taloudellinen kehitys sidottiin tulkintani mukaan siis notkistuvaan moderniin ja voimakkaasti jälkitekolliseen merkitystalouteen. Tämän puheen retoriset yhteydet nykyhetken startup-diskurssiin ja sitä tukevaan poliittiseen kulttuuriin ovat vahvat.

1990-luvun alkupuolen Imagen tulkintaa edistyksellistä ja nykyaikaisesta suomalaisuudesta voitaisiin luonnehtia kriittiseksi kansalaisuudeksi: lehden sivuilla piirtyy esiin nimenomaan sananvapausihanteeseen kiinnittyvä kansalaisuus. Imagen artikkeleissa toistuvat vakiintuneiden suomalaisten tapojen kritiikki ja uudistamisen halu. Tämä jatkuva kritiikki antaa mielestäni perusteita olettaa, että suomalaisuuteen oltiin identiteettitasolla sitoutuneita vaikka sitä ironisoitiinkin. Ehkä kyse oli myös eräänlaisesta kotikutoisesta valistusaatteesta: Imagen kirjoittajat halusivat lama-ajan keskellä manifestoida, millaisista tekijöistä voitaisiin rakentaa uudenlainen tapa olla suomalainen. Eurooppalais-kosmopoliittisen elämäntavan koettiin tarjoavan enemmän omakuvallisia vaihtoehtoja kuin konformistisen keskivertosuomalaisuuden, joka käsittelemässäni aineistossa kuvattiin harmaaksi, tukahtuneeksi ja nuoria aikuisia sortuvaksi. Toisaalta tätä identiteettiprojektia ei nähdäkseni haluttu – ainakaan kovin voimallisesti – irrottaa oman viiteryhmän tunnusmerkeistä: luovasta työstä ja nautiskelevan urbaanista eetoksesta. Imagen tekijät etsivät kansainvälistä suomalaisuutta 1980-lukulaisen kaupunkilaissukupolven tarpeisiin. Taajamien ja peltojen tilkkimälle maalle lehti käänsi määrätietoisesti selkensä.

Toisaalta vielä tyytymättömyyttä ja elitismiä vahvemmin Imagen identiteettiprojektia leimaa uudistamisen into, huomisen syleily. Lamaa ei haluta artikkeleissa surra, vaan olennaista oli uudistaa tuotannon ja työntekijän kuvaa sekä yhteiskunnallisia valtarakenteita. Hierarkkisen valtion horjumisen otettiin vastaan innolla, ja kaikkia kansainvälistymisen virstanpylväitä hekumoitiin innolla, joka tekee mielestäni Imagen pintapuolisesti ongelmakeskeisestä journalismista ajoittain silkkaa lähetyssaarnausta. Talouskasvun, integraation ja markkinaliberalismin edetessä imagelaisten voidaan sanoa olleen 1990-luvulla voittajan puolella. Toisaalta huoli sosiaalisesti huononnisista jäi lehdessä ainakin vuosikymmenen alkupuolella vähäiseksi. Eurooppalaisuutta kohti rientävällä ja liberalismiin ankkuroituneella tekijäkunnalla oli aikaa kaunaan korkeintaan oman sukupolvensa aseman puolesta.

Kulutuksen kautta määrittävä kaupunkilaisuus leimasi vahvasti käsittelemiäni Imagen artikkeleita, mutta silti se oli jossain määrin vielä tulossa: sitä kohti matkattiin jopa naiiviksi yltyvän innon vallassa design-tuotteita ylistäen, legitiimiä ja modernia makua tuottaen. Tavarahalun korostuminen karikatyyriksi asti viestittää nähdäkseni siitä, että siirtymä eurooppalaiseen kuluttajaidentiteettiin oli vielä itsensä eturintamaan asettaneilla kirjoittajillakin kesken. Chablis-viini, kuubalaiset sikarit ja Alessin futuristinen vedenkeitin hehkuvat artikkeleissa mystistä auraa: ne antavat olemiselle tyydyttävän merkityksen, eräänlaisen sulkeuman. Vaikka kyse oli ylellisyystuotteista, olennaista ei ollut näiden tavaroiden suunnaton hinta. Image ei ollut luksuslehti, vaan sen tuottama maku kytkeytyi pikemminkin kulttuurisen pääoman tunnistamiseen. Samalla sosiaalinen maailma ilmenee laajemminkin yksilön valintojen varastona – markkinoina yhteisön sijasta. Kulutus oli lehdessä jopa emansipoiva kokemus: ainakin sen oikeutuksesta voitiin olla 1990-luvun alun epävarmuuden ja monisyisen ironian keskellä varmoja. Tämän aineiston läpi nähtynä vapautuvien markkinoiden Suomi vertautuu jossain määrin kommunismin romahduksen jälkeisen Itä-Euroopan materialistiseen hurmukseen. Kuluttajayksilöä vapaus myös velvoitti: häneltä edellytettiin tulkintani mukaan Imagessa jatkuvaa valppautta ja taitavia valintoja, siis notkeaa ja jatkuvaan työstöön sitoutunutta identiteettiä.

Globalisaatietietoisuuden sanansaattaminen on 1990-luvun alun Imagessa niin voimakas tekijä, että sen osalta voidaan nähdäkseni puhua selkeästä agendasta. Kansainvälistä henkeä tuotettiin lähestulkoon normatiivisesti samalla kun kansallisuutta purettiin selvärajaisena kokemuksellisenä luokkana. Lehden artikkeleissa suomalaisuus ja ulkomaalaisuus halutaan haastaa vastakohtaparina ja esitellä elämäntapa, joka löytää vierautta omasta maastaan ja tuttuuden kokemuksia rajoja ylittämällä. Toisaalta monet Imagen kirjoittajat myös kipuilivat nykyhetken moninaisuuden kanssa ja etsivät varmuuksia menneisyydestä, oli kyse sitten selkeärajaisista sukupuolirooleista tai voimakkaan mytologisoidusta kansakunnasta. Lehti päästi siis jossain määrin ääneen myös rajojen valvojat: juuri ne konservatiivit, joita lehti oli noussut vastustamaan. Tämä moniäänisyys on hyvä pitää mielessä arvioitaessa Imagen aatteellista kiinnittymistä.

Osana kansainvälistymisen projektiaan 1990-luvun alun Image kritisoi selväsanaisesti suomalaisten suhdetta maahanmuuttajien edustamaan toiseuteen. Muukalaisvihamieliseksi koettu suomalainen kulttuuri esiteltiin jämähtäneenä ja turhantarkkana sisäisestä hygieniastaan. Image penäsi kunnianhimoisesti moniäänistä

keskustelua maahanmuutosta, mutta maa jossain määrin petti lehden jalkojen alta siinä, miten yksioikoisesti se tuli esitelleeksi maalaismaista suomalaista elämäntapaa: oman maan toiseutta. Pyrkiessään uudistamaan suomalaisuutta lehden artikkelit sulautuvat nähdäkseni osaksi suomalaisuuden kritiikin traditiota, sillä siihen kuuluu korostetun ulkopuolisen aseman ottaminen. Imagen tapauksessa äärimmilleen viedystä individualismista käsin oli luontevaa haastaa yhteiskuntaa ja esittää sille muutosvaatimuksia. Lehden retorisessa rekisterissä leimallista oli myös ”isien maan” perinnön haastaminen. Urho Kekkosen autoritääriseksi koetun aikakauden päätyminen, Neuvostoliiton romahdus ja suuri lama tarjosivat pelitilan, jossa kansallisen itsekertomuksen monet osat olivat liikkeellä samanaikaisesti. Tässä tilassa Image operoi kauhtuneita suomalaisuuskliseitä kyseenalaistaen, mutta toisaalta myös uusia latteuksia pönkittäen. Onhan kaunis ajatus kosmopoliitista ja urbaanista luovien alojen nomadista taas yksi kansallinen stereotyyppi lisää: identiteettikuva, joka itsessään ansaitsee tulla haastetuksi.

Notkistuva moderni oli tulkintani mukaan 1990-luvun alun Imagen tekijöille tavoitetila, ei niinkään teoreettinen ongelma. Yksilöllistyvä, liikkuvaan pääomaan ja globaaleihin tyylivirtauksiin kietoutuva yhteiskuntamalli puhutteli sukupolvea, joka halusi murtautua ulos kansallisen kulttuurin määrittämistä paikoista, rajoista ja rooleista. Identiteetin tehtäväluonne sopi Imagen tavoittelemalle sosiaaliselle ryhmälle, sillä tehtävän sai suorittaa itsenäisesti omaan luovaan määrittelyvaltaan tukeutuen. Siinä missä Bauman näkee identiteettitehtävät taakkoina, merkitsivät ne Imagelle havaintojeni mukaan pikemminkin keveyttä ja vapautta. Yksilöllinen identiteettitehtävä tarjosi myös turvaa taloudellisten ja poliittisten kehysten murtuessa laman ja rakennemuutosten kourissa. Itseensä kietoutuvalle yksilölle oman minäkuvan kehittamisestä tuli elämän selkein kiintopiste.

Koen, että luontevat jatkotutkimuksen aiheet liittyvät juuri Imagen tuottamiin uuden suomalaisuuden identiteettikuviin sekä luvussa 4.2 esille nostamiini sisäisiin toiseuksiin. Näkisin mielenkiintoiseksi tarkastella, löytyykö esimerkiksi 1990-luvulta muuta lehtiaineistoa, joka ikään kuin pyrkii purkamaan etnisyyden raja-aitoja mutta samalla pystyttämään uusia henkisiä palstaviivoja esimerkiksi urbaanin ja maalaismaisen elämäntavan välille. Siinä missä niin Suomen 1990-luvun laman mentaalihistoriaa on jo tutkittukin, voisi sen ja nykyisen 2010-luvun taloustaantumaa

identiteettikertomusten, työn ja kansallisten rakenteiden puheavaruuksien vertailu olla sangen hedelmällinen tutkimuskohde. Aikakausten yhteiskunnallisen retoriikan yhtymäkohdat ovat niin suuria, ettei kyse voi olla silkasta sattumasta. Tämä tutkimus voisi olla luonteeltaan joko diskursiivisen vertailevaa tai kvantitatiivista tutkimusta hyödyntävää ja aineistoltaan laaja-alaisempaa.

Olen tutkinut tässä työssä vuosien 1990–1993 Imagea identiteetin, talouden ja yhteiskunnallisen kehityksen näkökulmista. Aineiston huolellisesti läpikäytyäni tutkimusongelmastani paljastuu toinenkin puoli: se voidaan muotoilla haasteiksi, joihin Image myös julkaisuna pyrki tuolla aikavälillä vastaamaan. Lehti etsi identiteettiään: se vaihtoi ihanteensa avantgardistisesta kulttuurikeskustelusta kohti kriittistä, laajan aihevalikoiman yleisjournalismia. Se kamppaili taloutensa kanssa jatkuvasti, ja ennen kaikkea se etsi tulevaisuuttaan julkaisuna, omaa yhteiskunnallista paikkaansa. Imagen vastaukset sisältyivät lopulta juuri kysymiseen. Vapautumisen, yksilöllistymisen ja rajojen rikkomisen agendan rinnalle lehdessä nousi 1990-luvun alun jälkeen avoimempi yleisjournalistinen kriittisyys. Eräänlaista lähetystehtävää vapaaehtoisvoimin toimittanut Image vakiintui kaupalliseksi aikakauslehdeksi, joka pyrki paitsi muuttamaan maailmaa, myös tulkitsemaan ja ymmärtämään sitä. Lehden tekijäkunta havaitsi kenties saapuneensa siihen urbaanin moniarvoiseen yhteiskuntaan jota se oli vimmalla ajanut. Tässä vaativan vapauden maailmassa Image otti uuden, aiempaa avoimemman asennon.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Image, Image Kustannus Oy, Helsinki 1990–1993.

Image 9/2015, A-lehdet, Helsinki 2015.

Alkio, Jyrki: *Uusille lehdille ei löydy markkinarakoa Suomessa*. Helsingin Sanomat, Helsinki 14.7.1990.

Grünstein, Raoul: puhe Image-lehden 30-vuotisjuhlassa Kulttuuritehdas Korjaamolla Helsingissä 23.9.2015. Alkuperäisnauhoitus tekijän hallussa.

Runeberg, Johan Ludvig: *Maamme (Vårt land)*, 1847. Suomennos Paavo Cajander, 1889.

Tutkimuskirjallisuus

Ahonen, Sirkka: *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998.

Alasuutari, Pertti: *Taide, viihde, kulttuuri ja kansakunta*. Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri: *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Vastapaino, Tampere 1999.

Alasuutari, Pertti: *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994*. Vastapaino, Tampere 1996.

Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri: *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Johdanto. Vastapaino, Tampere 1999.

Alestalo, Matti: *Rakennemuutokset ja sukupolvet*. Yhteiskuntapolitiikka 72, 2007.

Anderson, Benedict: *Kuvitellut yhteisöt: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Alkuteos *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, 1983. Suomentanut Joel Kuortti. Vastapaino, Tampere 2007.

Bauman, Zygmunt: *Notkea moderni*. Alkuteos *Liquid Modernity*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Vastapaino, Tampere 2002.

Bauman, Zygmunt: *Postmodernin lumo*. Suomentanut Jyrki Vainonen, toimineet Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell. Vastapaino, Tampere 1996.

Beck, Ulrich: *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa Beck, Giddens, Lash: *Nykyajan jäljillä – refleksiivinen modernisaatio*. Alkuteos *Reflexive modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Suomentanut Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere 1995.

Bourdieu, Pierre: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Alkuteos *La Distinction, Critique sociale du jugement*, 1979. Kääntänyt englanniksi Richard Nice. Routledge, Lontoo 1992.

Brah, Avtar: Diaspora, raja ja transnationaaliset identiteetit. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Kuortti Joel, Lehtonen Mikko, Löytty Olli. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Coupland, Douglas: *Generation X: Tales for an accelerated culture*. St. Martin's Press, New York 1991.

Fiske, John: *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Alkuteos Introduction to Communication Studies, 1982. Suomeksi toimittaneet Veikko Pietilä, Risto Suikkanen ja Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere 2000.

Foucault, Michel: *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Toimittanut Colin Gordon, kääntänyt Colin Gordon. Harvester Press, Brighton 1980.

Glad, Laura: *Irti sukupuolittuneisuudesta. Sukupuolen representaatiot Imagen henkilö pääjutuissa vuosina 2012 ja 2013*. Journalistiikan pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto, 2014.

Haavio-Mannila, Elina: Kaukorakkaus intohimona ja riippuvuutena Virossa, Pietarissa ja Suomessa. *Tunteiden sosiologiaa I: Elämyksiä ja läheisyyttä*. SKS, Helsinki 1999.

Hall, Stuart: *Identiteetti*. Suomentaneet ja toimittaneet Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino, Tampere 1999.

Heikkinen, Vesa: *Ideologinen merkitys*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1999.

Heiskala, Risto: Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki 2006.

Held, David & McGrew, Anthony: *Globalisaatio – puolesta ja vastaan*. Alkuteos Globalization/Anti-Globalization, 2002. Suomentanut Jyrki Vainonen. Vastapaino, Tampere 2005.

Helkama, Klaus & Seppälä, Tuija: Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki 2006.

Hurme, Raija & Pesonen, Maritta & Syväoja, Olli: *Englanti-suomi suursanakirja*. WSOY, Helsinki 2003.

Häkkinen, Kaisa: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 3. painos. WSOY, Helsinki 2005.

Inkinen, Sam: *Teknokokemus ja Zeitgeist : digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia*. Lapin yliopisto, Rovaniemi 1999.

Julkunen, Raija: *Hyvinvointivaltion suunnanmuutos*. Ennen ja nyt 4/2001. <http://www.ennenjanyt.net/4-01/julkunen.htm>

Kaartinen, Marjo: *Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta*. k & h, Turku 2004.

Kantola, Anu: Se keskustelu jäi käymättä. Poliittinen eliitti ja talouskriisin julkisuus. *Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Toim.* Kivikuru, Ullamaija. Palmenia-kustannus, Tampere 2002.

Kantola, Anu: Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki 2006.

Kansa tienhaarassa: raportti suomalaisten asenteista 1993. Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA, Helsinki 1993.

Kasvio, Antti: *Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet.* Gaudeamus, Helsinki 1994.

Kettunen, Anu: *Aika-, yksilö- ja yhteiskuntakäsitykset suomalaisessa tulevaisuuspolitiikassa.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2015.

Kettunen, Pauli: Suunnitelmataloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään. Blomberg, Helena – Hannikainen, Matti – Kettunen, Pauli (toim.): *Lamakirja – Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin.* Kirja-Aurora, Turku 2002.

Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti: *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu.* Taloustieto Oy, Helsinki 1998.

Kuokkanen, Rauna: Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi.* Toim. Kuortti Joel, Lehtonen Mikko, Löytty Olli. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli: Suomiko toista maata? *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi.* Toim. Kuortti Joel, Lehtonen Mikko, Löytty Olli. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Lind, Merja: *Aikakauslehti Image kaupunkikulttuurin kommentoijana 1985–1995.* Kulttuurihistorian gradu -tutkielma. Turun yliopisto, 1996.

Lind, Merja: Savivarpaita vai Cityihmisiä? Aikakauslehti Imagessa 1980-luvun loppupuolella konstruoitu suomalaisuus ja kansainvälisyys. *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista, osa 2.* Toim. Pauli Kettunen, Auli Kultanen & Timo Soikkanen. Kirja-Aurora, Turku 2000.

Lind, Merja: Omnipotentista selviytyjästä epävarmuuden ajan tasapainoilijaksi. Yksilö aikakauslehti Imagen 1990-luvun työttömyyttä ja lamaa koskevassa journalismissa. Blomberg, Helena – Hannikainen, Matti – Kettunen, Pauli (toim.): *Lamakirja – Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin.* Kirja-Aurora, Turku 2002.

Lindroos, Kia & Palonen, Kari (toim.): *Politiikan aikakirja : ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia.* Vastapaino, Tampere 2000.

Morottaja, Eija: *Sankarillisten henkilökuvienv tarinallinen muoto – featurejournalismi Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ja Imagessa.* Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, 2008.

Morton, Stephen: Gayatri Chakravorty Spivak – Kolonialismi, jälkikolonialismi ja kirjalliset tekstit. *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Kuortti Joel, Lehtonen Mikko, Löytty Olli. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Mäenpää, Pasi: *Narkissos kaupungissa. Tutkimus kuluttaja-kaupunkilaisesta ja julkisesta tilasta*. Tammi, Helsinki 2005.

Mälkiä, Matti: Kieli, yhteisöllisyys ja valta. Näkökulmia alan tutkimusperinteen kehittämiseksi. *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*. Tampereen yliopisto, Tampere 1997.

Numminen, Mikko: Levottomat. Johdanto teoksessa *Vaaran vuodet: Image 1985–2010*. Image kustannus Oy, Helsinki 2010.

Nurminen, Eija: Sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2012.

Peltonen, Matti: *Viinapäätä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalihistoriasta*. Hanki ja jää, Helsinki 1988.

Pietikäinen, Sari: Kriittinen diskurssintutkimus. *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Toim. Kari Sajavaara, Arja Piirainen-Marsh. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2000.

Purhonen, Semi & työryhmä Jukka Gronow, Riie Heikkilä, Nina Kahma, Keijo Rahkonen & Arho Toikka: *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Gaudeamus, Helsinki 2014.

Puttonen, Mikko: *Toisinkertajat*. Yliopisto-lehti 4/1997.

Ruuska, Petri: Etnisyys ja kansalaisuus. Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri: *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Vastapaino, Tampere 1999.

Ruuska, Petri: Samanlaistuvatko maailman kulttuurit? Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri: *Post-Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Vastapaino, Tampere 1999.

Salmi, Hannu: Tietoyhteiskunta ja talouskriisi. Blomberg, Helena – Hannikainen, Matti – Kettunen, Pauli (toim.): *Lamakirja – Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Kirja-Aurora, Turku 2002.

Seppänen, Lauri: Kieli ja valta. *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*. Tampereen yliopisto, Tampere 1997.

Simmel, Georg: *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1985–1917*. Kokoelmateos. Suomentanut Tiina Huhtanen. Gaudeamus, Helsinki 2005.

Suojanen, Päivikki: Etnografisia havaintoja politiikan ja uskonnon ammattikielestä Suomessa. Suostuttelevan viestinnän valta. *Kielen vallassa. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen*. Tampereen yliopisto, Tampere 1997.

The Concise Oxford Dictionary. Tenth edition, revised. Oxford university press, 2001.

Tiihonen, Seppo: Poliittisen hallinnan ja hallintopolitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvulla. Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako – miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki 2006.

Tuominen, Marja: *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa.* Otava, Helsinki 1991.

Turtia, Kaarina: *Sivistyssanat.* Otava, Helsinki 2001.

Valtonen, Sanna: Työttömyys ja pääsyn politiikka Helsingin Sanomissa. *Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Toim.* Kivikuru, Ullamaija. Palmenia-kustannus, Tampere 2002.

Varpola, Veli: *Suuri sivistysanakirja.* 1. painos. WSOY, Helsinki 2000.

Väyrynen, Raimo: Suomen pitkä linja: Poliitiikka, talous ja globalisaatio. *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia.* Helsingin yliopisto, Helsinki 2012.

Wilenius, Markku. Yhteiskunta, tulevaisuus ja ennakointi. *Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Toim. Risto Heiskala, Eeva Luhtakallio. Gaudeamus, Helsinki.